Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

HADSTEN OG OMEGNS LANDBOFORENING

GENNEM
HUNDREDE ÅR

1876-1976

HADSTEN OG OMEGNS LANDBOFORENING

GENNEM HUNDREDE ÅR

1876-1976

Redigeret af
H. Land Jensen

Hadsten Bogtrykkeri
1976

FORORD

Den 27. maj 1876 samledes fremsynede og ansete mænd her fra Hadstenegnen og stiftede Hadsten og Omegns Landboforening, som nu den 27. maj 1976 har virket i 100 år.

I anledning af jubilæet har bestyrelsen vedtaget at udgive et jubilæumsskrift for at give foreningens medlemmer og andre et indtryk af landbrugets udvikling og foreningens arbejde gennem de 100 år.

Det er vort håb, at også kommende generationer må have glæde af dette tilbageblik.

Jeg vil gerne her udtrykke vor bedste tak til Hadsten Bank A/S og Andelsbankens Hadstenafdeling for betydelig økonomisk støtte, som har gjort det muligt for landboforeningen at udgive denne bog, og ligeledes en tak til andre, der har givet tilsagn om at betænke foreningen i anledning af jubilæet.

Jubilæumsskriftet er redigeret af og for den overvejende del skrevet af fhv. forstander H. Land Jensen, Hadsten, og for dette store og betydelige arbejde vil jeg herved bringe bestyrelsens tak, og ligeledes en tak til alle andre, der med indlæg eller på anden måde har medvirket ved skriftets tilblivelse.

Vi udsender nu dette jubilæumsskrift som et minde om og i taknemmelighed til de mænd, der stiftede landboforeningen for 100 år siden, og til alle dem, som op gennem årene fulgte efter i arbejdet for vor forening.

Og mit håb og ønske skal være, at der altid må være friske kræfter til at tage arbejdet op til gavn og glæde for vore medlemmer og for Hadsten og Omegns Landboforening.

Ebbestrupgaard i april 1976.

Erik Bach Andreasen

INDLEDNING

Hadsten og Omegns Landboforening har sit tilhørsområde i det væsentligste indenfor de østjyske herreder: Galten og Sabro + hjørner af Houlbjerg og Ø. Lisbjerg herreder. Fra naturens side er egnen godt udstyret, for det meste med lermuldet jord, men boniteten varierer dog ret stærkt fa stiv lerjord over dybmuldet moræne til let sandmuld.

Her har en befolkning gennem oldtid, middelalder og frem til nutiden haft hjemsted og har klaret dagen og vejen som jordbrugere. Landsbyfolk og udflyttere har forstået at arbejde sammen – også med andre gode folk på egnen.

I 1876 satte dette samvirke sig spor i dannelsen af *Hadsten og Omegns Landboforening,* som nu har båret udviklingen frem i bondesamfundet gennem 100 år.

Men det er nok værd at mindes, at en udvikling var i gang forud for landboforeningstiden og stadig har sine muligheder.

Vi ved her på egnen, at den svære jord kan volde vanskeligheder, og at det er vigtigt med god og rettidig behandling. Vi kan så tænke på, at gode markredskaber – og god pløjning – blev demonstreret af Landhusholdningsselskabet allerede 1770 efter svingplovens fremkomst. Og så er det karakteristisk, at ret snart efter landboforeningens dannelse tog man også her fat på pløjekonkurrencer, som nu har været i gang igen i de senere år.

Landskabet omkring Hadsten gennemskæres af Lilleåen med tilgrænsende frodige enge, som landboforeningen op til århundredskiftet gerne ønskede forbedret med kunstgødning, som det også sker i de senere år. Men af særlig betydning var det nok, at man omkring 1920erne fik åen uddybet og reguleret.

Allerede i 1860erne var man indstillet på at dræne våde og tætte marker. Men der var ikke ret meget teglværksdrift på egnen, hvorfor drænrørene måtte hentes fra Frijsendal og Ulstrup. Man blev så enig om at lave et teglværk ved Sandby, som gjorde fyldest til omkring 1890.

Og markerne skulle også tilføres kalk, hvilket dengang ofte skete som mergel ved opgravning fra undergrunden til udkørsel og spredning. Det var et meget hårdt arbejde, og visse steder var der ikke kalk nok i mergelen, som på lerjordsegnene mest blev taget fra egen mark. Men senere hjalp landboforeningen til med at få mergelen analyseret. Det kom til at gå meget bedre, da Hedeselskabet trådte til med gravemaskiner og mergelbaner. Eller nu om dage endnu langt lettere med jordbrugskalk, der hentes i lejet med lastbiler, som spreder kalken med maskine.

Går vi videre og tænker på jordens gødskning, er forskellen på gammel og ny tid endnu mere iøjnefaldende. Hvordan skulle vi klare nutidig plantedyrkning uden den rationelle balance i art og mængde af næringsstoffer og kemikalier på grundlag af fabriksmæssig fremstilling og analysekontrol.

For 100 år siden – i 1870erne – dyrkedes der forholdsvis stort areal med korn, fordi kornpriserne var ret høje. I sædfølgen var det ikke ualmindeligt med 3-4 kornmarker i træk, derefter f.eks. 3 græsmarker – uden ret meget kløver – og desuden 1 brakmark, altså en udpræget rovdrift, fordi besætningerne endnu var ret små og kunstgødningsanvendelsen sparsom. Resultatet var i reglen lavt høstudbytte. Men allerede få årtier senere var prisudviklingen vendt til husdyrproduktionens fordel, og anvendelse af staldgødning og kunstgødning blev vurderet højere. Herefter kom der bedre kløverbestand i græsmarkerne, og roerne var på vej ind i sædskiftet som en vigtig kulturfaktor.

Vi lader så tanken gå videre til i dag. Hvor man har beholdt køerne, sørges der for rationel grovfoderavl, men er koholdet reduceret, reguleres der med større kornproduktion, fordi man har set, at det – i modsætning til gamle dage – kan være forsvarligt at dyrke korn efter korn i en del år, takket være rationel gødskning, gode sygdomsresistente arter og sorter samt en velledet sundhedstjeneste.

Eller der kan tænkes på udviklingen indenfor husdyrbruget, hvor interessen var stor allerede i årene omkring foreningens oprettelse, men hvor den betydelige produktionsstigning, som man skønnede var på vej, lod vente på sig, fordi løsningen af de avls- og fodringsmæssige forudsætninger måtte tage sin tid. Men hvor udviklingen så er gået støt fremad og ikke mindst i de senere år er markeret stærkt ved bedre staldtyper og arbejdsbesparende hjælpemidler.

Teknikken er blevet en betydningsfuld sag i dansk landbrug, både i mark og stald. Og selvom man nok ved, at udviklingen på dette område i meget væsentlig grad er fremkaldt af lønstigning og arbejdskraftens vandring fra land til by, er det dog en tilfredsstillelse, at de tekniske fremskridt har kunnet holde trit, samtidig med, at landbrugsproduktionen er steget betydeligt.

1. Danmarks jordbrugsbetingelser - og Hadstenegnens

Der regnes med, at vi her i landet har gode naturbetingelser for landbrugsproduktion, hvilket eksempelvis fremgår af følgende sammenligninger med nogle nabolande:

	Samlet areal	Heraf landbrugs-areal	Udbytte hkg pr. ha Hvede kærne	Byg kærne	Sukkerroer til fabrik, rod
Danmark	43.000 km²	69,0 %	48	40	413
Sverige	450.000 km²	8,3 %	40	34	426
Holland	37.000 km²	58,0 %	50	38	493
Vesttyskl.	248.000 km²	54,5 %	46	38	457
Østtyskl.	108.000 km²	58,0 %	39	35	243

Danmark ligger betydeligt over de øvrige lande, hvad angår den landbrugsmæssigt udnyttede andel af det samlede areal. Holland, Vesttyskland og Østtyskland ligger væsentligt lavere, og Sverige med store bjerg- og skovområder langt lavere.

Men landbrugsproduktionen er ikke alene bestemt af, hvor stor part af det samlede areal, det er lykkedes at opdyrke og udnytte, men også af hvilken jordbonitet, der rådes over, og ligeledes af klimaforholdene.

A. JORDBUNDEN ER PÅVIRKET AF ISTIDEN

De foran anførte udbyttetal for hvede, byg og fabrikssukkerroer viser, at Danmark stort set er på linie med nabolandene. En nærmere undersøgelse vil dog afsløre, at udbyttet i alle landene varierer stærkt, og at dette – vel især i Danmark – har sammenhæng med sidste istid, der i helt afgørende grad blev bestemmende for overfladedannelserne og de af isen og afsmeltningen efterladte morænelag.

Der har været flere istider. I alpeegnene regnes der med 4, i Danmark kun med 3, men ind imellem indtraf mildere perioder, der betegnes mellemistider. Isdannelsen har naturligvis nær forbindelse med indtrædende, mere eller mindre langvarige – tusindårige – kuldeperioder. Isen bredte sig ud fra bjerghøjlandene og fra polerne, svarende til grønlandsisen i nutiden. Op til kilometertykke gletschere skred frem under voldsomt tryk, pløjende og høvlende de ældre dannelser under optagelse i bundlag, front og sider vældige materialemasser af kalk, sten, grus og sand til aflejring mange år senere på afsmeltningspladserne. Næstsidste istid kan spores i bakkeøerne i Vestjylland, men det er den følgende nedisning, der i afgørende grad har præget det nuværende danske (og nabolandenes) landskab og den af isen dannede moræne. I denne den sidste istid kom en bred »isstrøm« fra det sydlige Norge, bl. a. fra Oslofjorden, og dækkede det nordlige Jylland ned til linien Bovbjerg - Viborg. Men en anden vældig isstrøm dannede sig i Østersølandene og bredte sig ind over det østlige Danmark til en linie fra Viborg mod syd og dannede her den såkaldte jyske højderyg, der dog ikke er nogen egentlig ryg, men et uregelmæssigt bakkelandskab, der nogenlunde følger Jyllands midte fra Viborg og syd på. Gletscherne standsede altså ved denne vinkelbøjede hovedopholdslinie, hvor de store bakkemoræner dannedes ved isens frem- og tilbagegående bevægelse, der sammen med smeltning og afstrømning var bestemt af skiftende klima i istidsperioden.

Smeltevandet pressedes mod vest ud fra hovedopholdslinien og afsatte først sten og grovere grus og længere ude mere sandede materialer, medens leret kun i mindre grad nåede at

bundfælde sig, inden vandet nåede ud over kystområdet. De vældige vandstrømme fra isranden skiftede stadig retning og dannede de nu kendte hedesletter, der har placeret sig mellem resterne af bakkeøerne fra næstsidste istid. Disse flade bakkeområder viser sig at være af bedre bonitet end de mellemliggende, ofte temmelig magre hedesletter. Sådan gik det i Vestjylland. Resten af Danmark var helt dækket med is og har stort set opnået bedre moræne. Isen trak sig langsomt tilbage, men for ca. 15.000 år siden tog smeltningen for alvor fat. Siden da er der indtruffet forskellige klimavariationer, ligesom hævning og sænkning af landet har gjort sig gældende.

B. LANDBRUGSJORDENS VURDERING

Jordbonitering i Danmark er ikke af ny dato. Som grundlag for beregning af jordskatter, fæsteafgifter o.l. begyndte man allerede i middelalderen at fastsætte takster efter ejendomsstørrelse. I de statslige fortegnelser, som blev kaldt matrikel, tog man også snart fat på vurdering efter jordkvalitet, som betegnedes bonitering. Ydelserne erlagdes ofte i naturalier med ansættelse af omregningstal til hårdt korn (rug og byg), senere betegnet hartkorn. Fra 1688 indførtes matrikulering efter de nævnte principper, og trods noget primitive arbejdsmetoder og ulighed mellem landsdelene var der opnået betydelige fremskridt i retning af ligelig fordeling af ejendomsskatterne. I 1805 måtte man skride til indførelse af en ny matrikulering, der dog først trådte i kraft i 1844, men stadig med benyttelse af hartkornstaksternes princip.

Til trods for, at denne den sidste hartkornsmatrikel hvilede på de mange års grundige og dygtigt gennemført forarbejde, var den i sit princip ingenlunde fejlfri – navnlig ikke i Jylland, hvor store arealer – fælleder, heder, moser m.v. – endnu ikke var opdyrket og derfor ikke kunne sættes endeligt i takst, eller kun til meget lave takster. Ved senere opdyrkning eller eventuel udstykning kunne taksterne for »gammel« og »ny« jord ikke bringes i overensstemmelse. Man fandt det derfor nødvendigt at forlade hartkornstaksterne. I 1903 skiftede man fra hartkorn til

ejendomsskyld (jordværdi + bygningsværdi i handel og vandel). Hermed var jordboniteringens rolle dog ikke udspillet. Sammenhængen mellem areal og jordens produktionsværdi spiller stadig en stor rolle – bl.a. vedrørende jordlovgivning, udstykning, udlæg af arealer til rekreative formål, men vel især som støtte for en retfærdig jordvurdering. Det har derfor i de senere år været drøftet at foretage en ny landsbonitering.

I 1949 blev der skabt grundlag for ansættelse af ca. 25.000 prøvetakster fordelt med ca. 8-15 takstbestemmelser i hver enkelt sogn i hele landet. Arbejdet blev udført under ledelse af Jordboniteringskommissionen nedsat af Landbrugsministeriet. Prøvehullerne opgravedes i 60 cm dybde, som det sker ved normal bonitering, og indenfor dette profil måltes fordeling af overgrund og undergrund, og der fastsattes takster varierende fra 0 til 100, hvilket betyder et afgørende brud med takstgrundlaget for 1844 - boniteringen, idet højeste takst dengang var 24, svarende til »idealjord« ved Karlslunde i Østsjælland. Den ansatte takst repræsenterer kun det pågældende prøvehuls bonitet, men herudfra er det muligt at taksere landets samlede landbrugsareal, idet prøvehullerne er nøjagtigt fikseret på kort.

Arbejdet afsluttedes omkring 1970, så grundlaget for en ny landsbonitering er nu for hånden. Men med den traditionelle håndgravning (4 huller pr. ha) vil arbejdet blive meget kostbart, hvorfor der kan være grund til at overveje andre fremgangsmåder. Eventuelt en klassificering under medvirkning af landbrugskonsulenterne med håndbor og jordbundsanalyser som hjælpemidler.

C. KLIMAFORHOLDENE

For jordbruget spiller vejret en overordentlig stor rolle. Temperatur- og fugtighedsforholdene i vækstperioden er helt afgørende for spiring, vækst og udvikling frem til høsten, men den enkelte landmand har ingen indflydelse på det egentlige vejr. De senere års udvikling på kunstvandingens område har givet en vis mulighed for erstatning af manglende nedbør, og hertil må føjes betydningsfulde fremskridt på meteorologiens og vejrtjenestens

område. Et stort antal vejrstationer spredt over landet foretager løbende meteorologiske målinger og blandt dem betragtes statens planteavlsforsøgsstationer som en slags hovedobservationssteder. Her fra anføres 30 års gennemsnit for temperatur og nedbør:

	Normal temperatur gns. 1931-60	Normal nedbør ialt årlig 1931-60
Tylstrup	7,5 C°	597 m/m
Ødum	7,6 C°	662 m/m
Borris	7,8 C°	730 m/m
Askov	7,7 C°	790 m/m
Højer	8,1 C°	702 m/m
Jyndevad	7,9 C°	738 m/m
Rønhave	8,4 C°	698 m/m
Blangstedgdr.	8,1 C°	592 m/m
Aarslev	7,9 C°	631 m/m
Roskilde	8,0 C°	553 m/m
Abed	8,2 C°	568 m/m

Det bemærkes, at gennemsnitstemperaturen er ½-¾ C° lavere i Nord- og Vestjylland end i Sønderjylland og på Øerne. Selvom landområdet kun er lille, kan Jyllands indre få karakter af »fastland« med højere sommertemperatur og lavere vintertemperatur end ved kysterne. – Nedbøren er højest i Vestjylland og lavest på Øerne, især vel i Storebæltsområdet.

D. HADSTENEGNENS LANDSKABSFORMER OG JORDBUND

Egnen udmærker sig ved stor landskabelig skønhed. Dette skyldes, bl.a. at terrænet gennemgående er meget kuperet og i høj grad bærer præg af at have været under indflydelse af isens frem- og tilbagegående bevægelser og senere under afsmeltnin-

gen. Gletscherranden har hindret afløbet mod øst, og inden vandet fandt vej mod vest dannedes der ofte smeltevandsdale.

Dette har været tilfældet med Lilleådalen, der førte vandet videre mod Gudenådalen, hvor isen også hindrede afløb mod øst, hvorfor afløbet gik mod nordvest gennem Skalsådalen til Hjarbæk fjord. Da isen var så vidt afsmeltet, at vejen for afløbet mod øst var åbnet, fik Gudenåen forbindelse med Randers fjord, som vi kender det i dag. Lilleåen præger i høj grad Hadstenegnen.

Vissingbækdalen er ligeledes en smeltevandsdal, men havde muligvis fra begyndelsen karakter af tunneldal, d.v.s. at vandet strømmede under isen mod vest, som tilfældet også er nu, men der består den mulighed, at »Tunellen« har haft forbindelse videre mod øst og under isen modtaget vand fra det område, der nu svarer til Allingådalen.

De østjyske ådale – fra Djursland og syd på – har i afsmeltningstiden været tunneldale. Smeltevandet trængte ned gennem sprækker i isen og løb *mod vest* gennem tunnellen, presset skråt opad til det nåede op over højderyggen ud mod vest. Da isen var borte strømmede vandet i åerne i modsat retning, altså *mod øst* og i reglen ud gennem hver sin fjord.

Enkelte steder hæver landskabet på Hadstenegnen sig op i betydelige højder, således f. eks. nordvest for Vissing ved bakkepartiet *Lysnet* (Katrinehøj), der med sine 131 m er det 7. højeste punkt i Danmark.

Hadstenegnen er kendt for sine jævnt gode, tørkesikre, lermuldede jorder, der varierer fra yderige, bekvemme til ret svære arealer. Sidstnævnte bærer præg af, at morænelaget og overgrunden under og efter istiden har været i berøring med underliggende plastisk ler. Det gælder visse – ofte højtbeliggende jorder ved Lerbjerg, Hinge, Vissing og Ølst – tildels Jebjerg og Haslund. Partier langs Spørring å tyder på svær ler i over- og undergrund, der vanskeliggør bearbejdningen.

Det tertiære, plastiske ler har i sin tilblivelse ingen direkte forbindelse med istidsmorænen. Det findes – såvel som andre tertiære dannelser – meget udbredt i Danmark. Leret optræder i forskellige typer, ofte med varierende, tildels stærke farver.

Det kan være dannet for 50-100 mill. år siden ved aflejring i havvand, er sten- og sandfrit – tildels kalkfrit – med meget lille kornstørrelse, i reglen under 0,002 m/m. Lagene varierer stærkt i tykkelse, f.eks. fra 30 til 100 m, men opefter er de ofte stærkt forstyrret i lejringen på grund af isens »hårdhændede« behandling, der har givet anledning til blanding og udslemning i moræne-lagene.

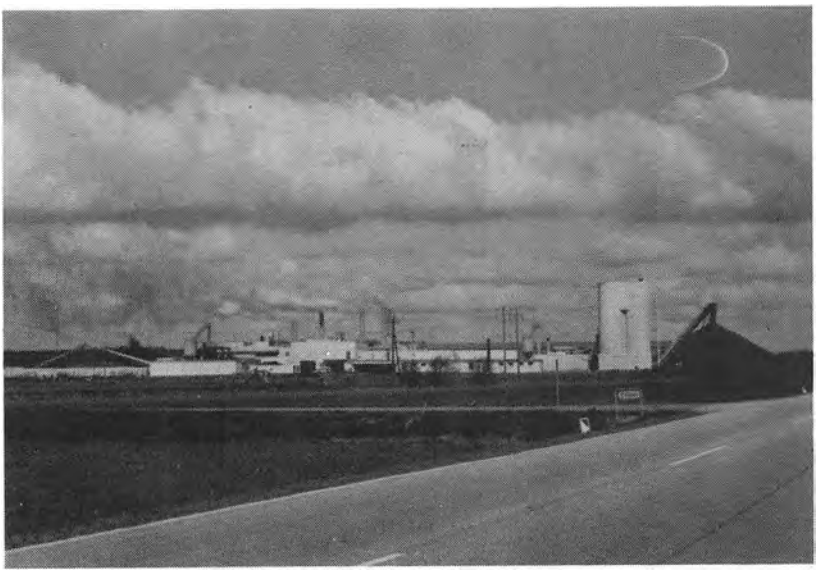
Man kan forskellige steder i landet i det plastiske ler påvise molerlignende partier indeholdende lag af vulkansk aske, bl.a. ved Randers, Helgenæs, Thy, Mors og Fur. Et af askelagene blev målt til en tykkelse af 12 cm. Vulkanen menes at have været beliggende i Skagerak eller i Nordsøen, og har altså været i virksomhed for millioner år siden.

Området, hvor det plastiske ler mere eller mindre præger jord-dyrkningen på Hadstenegnen er trods alt ret begrænset, og det må erindres, at lidt vanskelig behandling af svær jord i nogen grad modsvares af tørkesikkerhed. De helt svære arealer har vel kun været under kultur i begrænset omfang, men er fortrinsvis anvendt til afgræsning. Nyere tiders bedre kulturbetingelser og navnlig stærke traktorer og plove – måske især kraftig fræsning – synes at åbne mulighed for bedre udnyttelse af denne vanske-lige jord. Forsøgsleder *Søren Fredenslund* (tidligere St. Lund-gaard, Jebjerg) har i en årrække haft gode erfaringer, bl.a. ved dyrkning af vinterhvede og avl af græsfrø.

Men hvor det plastiske ler træder helt frem i dagen, er der måske andre muligheder, f.eks. fremstilling af isolationsmate-riale, som det sker fabriksmæssigt i den store stil på Leca-vær-ket ved Hinge, Fibo-værket ved Ølst og Kollerup Lerværk, Had-sten.

Hadsten landboforening har forbindelse med landbrugere i henimod en snes sogne. Som foran anført varierer jordboniteten betydeligt. Det gælder indenfor sognene enkeltvis og ret beset vel også indenfor adskillige gårde. Sammenligner man fra sogn til sogn synes forskellen derimod ikke at være så stor som til-fældet er i adskillige andre landboforeningsområder. Man kan nok skønne, at spredningen mellem taksterne (her de gamle takster med den sjællandske idealjord = 24) for området som

helhed er 10-20, men tager man sognene enkeltvis vil gennemsnitstaksten nok i de fleste sogne samle sig omkring 15-20. Hvis dette holder stik, må Hadsten landboforenings medlems- og arbejdsområde betegnes som en god egn!

Leca, Hinge

Men egnen er god på andre måder også. Landboforeningen har hjemsted i en god by med indblik i og udblik til forretningsverdenen. Og Hadsten har erfaring i og værdifulde traditioner for skolevirksomhed af alle slags på folkelige og faglige felter. De gamle landsbycentre er med udbygning og modernisering stadig gode støttepiller for samarbejde – som for 100 år siden.
Meget andet kommer i forgrunden, når Hadsten og Omegn Landboforening skal vurdere sit ståsted og sine arbejdsopgaver.

2. Landboforeningernes udvikling i Danmark

De landøkonomiske foreningers oprettelse har sammenhæng med den folkelige og politiske frigørelse, som var på vej i sidste halvdel af 1700tallet. Denne periode er blevet betegnet reformperioden. Stavnsbåndets ophævelse 1788 betragtes ganske naturligt som hovedbegivenheden. Men efterhånden skete der mere. Efter et århundrede med på mange måder besværligt regereri under enevælden blev der ved regeringsskiftet 1784 mulighed for, at nye dygtige mænd – sammen med kronprinsen – fik afgørende indflydelse på landets styrelse. Der åbnede sig vej til meget påkrævede reformer, især på landbrugets område, og i de følgende årtier blev der taget vigtige beslutninger. Foruden stavnsbåndets løsning afskaffedes hoveriet og naturaltienden, ordnedes forholdet mellem jorddrot og bonde, fremmedes mulighederne for husmandsbruget og forberedtes bedre skolegang. I reformperioden virkede flere landbokommissioner, men det er bemærkelsesværdigt, at den store landbokommission, der blev nedsat 1786 med ialt 16 medlemmer, ikke havde nogen repræsentation for bondestanden. Set ud fra nutidige forhold, må dette virke overraskende. Men sådan var betingelserne. Bønderne blev ikke spurgt, når deres forhold var til overvejelse på det politiske plan – og sådan havde det været længe. Da enevælden blev indført i 1660, havde kongen indkaldt de tre øverste stænder – men ikke bønderne – til at tage stilling til den nye forfatning og til den højtidelige arvehyldning af *Fr. III*. Men bøndernes politiske placering var vel ikke meget anderledes i andre lande i feudaltiden.

Men i en reformtid var det betydningsfuldt, at andre kunne træde til, og vel at mærke mænd, som var i stand til at vurdere jordbrugernes vilkår og som havde forståelse for landbostandens tarv. Her tænkes på de mænd, hvoraf især må nævnes, *A. P. Bernstoff*, brødrene *Chr.* og *L. Reventlow* samt *Chr. Colbjørnsen*, der sammen med kronprinsen var indstillet på at reformere. Flere af dem var selv jordbrugere, – godsejere, men det var folk, der havde forståelse for, hvad der skulle ske til Danmarks gavn, og ikke mindst hvad der kunne fremme udviklingen for den talrigeste gruppe, bondestanden.

A. LANDBRUGSSELSKABER OG LANDBOFORENINGER

Det var ikke alene i kredsen omkring regeringen og landbokommissionerne, der førtes debat om reformarbejdet. I 1769 oprettedes *Det kgl. danske Landhusholdningsselskab* på initiativ af *J. H. E. Bernstoff*, *A. G. Moltke* og andre fædrelandssindede mænd, og her fandt de nye ideer og tanker virksom støtte. Kredsen omkring selskabet bestod for en del af ejere af større landbrug. Og da selskabets hjemsted var København, havde man forbindelse til den senere oprettede landbohøjskole.

Landhusholdningsselskabet er den ældste forening, hvis formål er støtte til og ophjælpning af jordbruget, og dette formål har man nu meget virksomt fremmet gennem mere end 200 år. På mange områder har det gamle selskab dannet mønster for de senere tilkomne landøkonomiske foreninger, og samtidig har det på centralt hold ydet støtte til oplysningsarbejdet og er gået i spidsen, når nye forsøgs- og forskningsarbejder var i udvikling.

Men for at komme vejen frem til dygtiggørelse af landbrugets udøvere i almindelighed måtte der tages fat på bred front. Herom var der enighed, vel også blandt bønderne, som dog nok i første omgang holdt sig noget i baggrunden. Da de første »lokale foreninger« dannedes ret snart efter århundredskiftet, var det for en stor del de større jordbrugere, embedsmænd, præster og andre, som var grebet af reformtankerne, der gik i spidsen.

1805 oprettedes på Bornholm »Efterslægtsselskabet« og 1809 på Lolland-Falster et selskab til »Oplysningens og Industriens Fremme«. De fik – under andre navne – betydning for landboforeningsarbejdets organisering de pågældende steder.

1810 oprettedes *Fyens Stifts patriotiske Selskab* og samme år *Randers Amts Husholdningsselskab*. Navngivningen viste for begge tydeligt slægtskab med Landhusholdningsselskabet. Men »land« manglede, som tilfældet også var, da den tredie forening i rækken, *Holbæk Amtsøkonomiske Selskab* stiftedes i 1812. Var denne mangel på landbrugets markering udtryk for, at anden virksomhed også skulle tilgodeses? Trods bemærkninger herom i skrift og tale i de første år blev de landbrugsfaglige formål dog fra første færd dominerende. Og senere oprettede foreninger faldt stort set fra første begyndelse godt ind i rytmen, ligesom betegnelsen landboforening inden længe vandt hævd.

B. STIFTELSE AF HADSTEN OG OMEGNS LANDBOFORENING 1876

I Østjylland oprettedes et antal foreninger omkring 1840. Flere af dem havde – bl.a. i henhold til navnet – karakter af amtsforeninger. Efterhånden stod det dog klart på de fleste egne, at et helt amt vanskeligt kunne dækkes af en enkelt forening, især ikke når man regnede med den tids transportmidler. Sådanne betragtninger blev årsag til, at der i jævn udvikling oprettedes nye landboforeninger til hen omkring år 1900.

På Hadstenegnen opstod tanken om selvstændig landboforeningsvirksomhed i 1876. Man var ved at være på afstand af krigen 1864, med tabet af Sønderjylland, og var indstillet på at finde en løsning i »hvad udad tabes skal indad vindes«. Og så havde man iøvrigt set, hvad samarbejde i andre egnes landboforeninger kunne betyde. Faglig dygtiggørelse over en bred front måtte være målet, man skulle søge frem imod.

En gruppe interesserede mænd indbød til møde i Hadsten 16. maj 1876. Der var godt fremmøde af omegnens ejendomsbesiddere samt andre interesserede, og under diskussionen af det

fremlagte forslag om oprettelse af en landboforening var der stærk tilslutning. Der nedsattes et tremandsudvalg til at arbejde videre med sagen og til at fremlægge udkast til love. Udvalget kom til at bestå af gdr. *Chr. Pedersen,* Vivild, gdr. *Chr. Hansen,* Vitten og farver *H. P. Holst,* Hadsten. Der arbejdedes hurtigt, idet der kunne indvarsles til stiftende generalforsamling på Hadsten Kro allerede den 27. maj 1876.

Chr. Pedersen, Vivild, indledede generalforsamlingen. Han omtalte, hvad der hidtil var nået på landbrugets område og manede til endnu større fremskridt. Det fremsatte lovudkast vedtoges, og efter udtalelser fra forsamlingen kunne Hadsten og Omegns Landboforening betragtes som stiftet.

Af lovene anføres formålsparagraffen i den oprindelige formulering:

> *Foreningens formål er at virke til landbrugets fremme i alle dets enkelte dele med de midler, der står til foreningens rådighed, såsom ved forhandlinger, landøkonomiske og andre foredrag, der har interesse for landbrugere som sådan, dyrskuer, forevisninger m.m.*

Af øvrige lovbestemmelser fremhæves følgende i kort uddrag: Optagelse i foreningen sker ved anmeldelse til pågældende distriktsbestyrer. Æresmedlemmer kan optages efter beslutning af generalforsamlingen. Medlemsbidrag for jordbrugere ansættes efter en skala fra 1 kr. pr. 4 skp. hartkorn eller derunder til 4 kr. over 7 tdr. hartkorn, ikke jordbrugere til mindst 1 kr. Bestyrelsen består af 1 formand, 1 viceformand, 1 sekretær, som tillige er kasserer. Endvidere betragtes alle distriktsbestyrerne som medlemmer af bestyrelsen. Valgperioden er 3 år, og der anvendes skriftlig afstemning. Der holdes 2 generalforsamlinger årlig, endvidere 3 diskussionsmøder årlig og herudover eventuelt møder i distrikterne. Et dyrskue agtes så vidt muligt afholdt hvert år i juni md.

Ved den stiftende generalforsamling inddeltes foreningens område i 18 distrikter. Der vælges 1 repræsentant for hvert distrikt, han benævnes distriktsbestyrer: – 1) Galten, Hinge, Erslev

– 2) Vinterslev, Balle – 3) Vissing – 4) Lerbjerg, Svejstrup – 5) Lyngå, Vivild – 6) Skjød, Lyngå vest – 7) Vitten – 8) Haldum – 9) Hår, Sandby – 10) Foldby – 11) Selling, Ødum, Tåstrup – 12) Astrup, Langskov – 13) Halling, Villendrup – 14) Skader – 15) Hadbjerg – 16) Voldum, Rud – 17) Ølst – 18) Hadsten sogn.

Ved den stiftende generalforsamling valgtes som formand gdr. *Chr. Pedersen*, Vivild, som viceformand *gdr. Chr. Hansen*, Vitten, og som sekretær og kasserer farver *H. P. Holst*, Hadsten.

3. Hadsten og Omegns Landboforening 1876-1901

Den i 1876 dannede forening gik frisk til opgaverne. Allerede den 18. juni 1876 holdtes den første ordinære generalforsamling, og inden længe kom foredrags- og diskussionsmøderne i gang.

1877 indmeldte Hadsten og Omegns Landboforening sig i Foreningen af jyske Landboforeninger (oprettet 1872). Denne samvirksomhed har haft afgørende betydning for landboforeningsarbejdet.

A. HUSDYRHOLDET DRØFTES

Den 12. juli 1876 afholdtes foreningens første dyrskue med god tilslutning, 150 dyr. Der synes at have været tilfredshed med denne begyndelse på en virksomhed, som gennem årene har betydet overordentlig meget for Hadstenegnens husdyrbrug. Det var i denne periode, man ivrigt diskuterede krydsning eller renavl. Adskillige var optaget af at krydse med indkøbte dyr af ædlere racer, men professor *F. V. A. Prosch,* Landbohøjskolen, holdt på, at de bestående racer havde en værdi i sig selv og burde forædles gennem renavl, og denne opfattelse blev stort set dominerende i de følgende 2-3 generationer af kvægavlere. Denne holdning var måske årsag til, at et forslag 1877 om at indføre hollandsk kvæg eller hollandske tyre til krydsning med jysk ikke vandt tilslutning i foreningen. Den ubetingede renavl blev i stigende grad dominerende.

Gdr. Chr. Pedersen, Vivild, form. 1876-80

Dir. P. Skaarup, Haslund form. 1880-82, næstf. 1882-94

Gdr. Chr. Hansen, Vitten form. 1882-83, næstf. 1876-82

Gdr. R. Pedersen, Knudstr. form. 1883-1901

Gdr. Sør. Kristensen, Vitten næstf. 1894-97, sekr. 1885-94

Gdr. P. Christensen, Vivild form. 1901-04

Forst. J. P. Nyboe, Ødum form. 1904-13, næstf. 1897-1904

Gdr. P. Mikkelsen, Lyngaa næstf. 1904-06

Gdr. P. Smed Rasmussen Sandby, sekr. 1906-12

1877 drøftedes *retningslinierne for kvægbruget,* – om man skulle holde fortrinsvis på kødkvæg, malkekvæg eller mellemtyper, der kunne give både kød og mælk. Men allerede på dette tidspunkt var mælk ved at få stigende interesse. Der gik jo ikke mange år, før det moderne mejeribrug slog igennem. I takt hermed blev der talt for oprettelse af foreninger til kvægbrugets fremme. I første omgang var det vel særlig fælles tyrehold der tænktes på, og denne tanke var ikke ny, idet *St. St. Blicher* allerede i 1839 fremsatte forslag herom. Men det blev efterhånden både de lokale fælleshold af tyre og de bredt anlagte foranstaltninger i de egentlige kvægavlsforeninger, der vandt fremgang – forøvrigt i væsentlig grad med støtte af landboforeningerne. I 1884 fik sagen et godt skub frem gennem afholdelse af et fællesmøde i Randers, hvor man drøftede en af etatsråd *Frantz Hvass,* Frederiksdal, udarbejdet plan for samarbejde mellem landboforeningerne i Randers amt om kvægavlens udvikling. Sagen fik bifald fra alle sider. I de følgende år oprettedes kvægavlsforeninger ud over landet. I Randers amt 1884 i Hald og Hørning og 1885 i Ødum.

På senere møder i landboforeningen i Hadsten drøftedes pasning af kvæget. Avlsproblemerne var i forgrunden, avlstyrenes pleje og udvalg af de bedste, ligeledes udvalg af gode hundyr, men det var jo før kontrolforeningerne var begyndt. Endnu i 80erne gav almindelige køer kun ca. 1500 kg mælk og 50 kg smør pr. ko årlig.

Hvor landmænd kom sammen, i foreninger eller ved andre lejligheder, var fodring af køerne et næsten stående tema. Ved et møde var forhandlingsemnet, hvordan får man et stor og billig mælkeproduktion, og det endte med, at deltagerne erklærede sig for tilhængere eller modstandere af brugen af indkøbte foderstoffer, – i reglen fortrinsvis oliekager. Forstander *A. Svendsen,* Tune, var den stærke fodrings talsmand. Sådan blev det opfattet, men det var nok ikke altid, man lagde mærke til, at hans begrundelse var rigtig balance mellem kulhydrat og æggehvide.

I de første år efter landboforeningens stiftelse var *malkesagen* og *mejerihåndteringen* emner, der kaldte på opmærk-

somheden. Der blev holdt præmiemalkning ude omkring i oplandet. Mejerivæsenet samlede megen opmærksomhed, men var forskelligt udviklet efter gårdstørrelsen. I mindre brug kunne det være vanskeligt at opnå blot nogenlunde smørkvalitet – sammenlignet med »herregårdssmør«. Men ved forhandlingsmøderne kunne mejeriproblemerne sætte sindene i bevægelse, når bøttesystemet, vand- og issystemet m.v. kom på tale. Det store gennembrud blev indledt i 1882 med oprettelsen af landets *første andelsmejeri i Hjedding* ved Ølgod.

Selvom kvægbruget i reglen var i forgrunden på de fleste moder, var interessen for *hesteavlens forbedring* også genstand for diskussion, bl.a. muligheden for oprettelse af avlscentre eller hingsteholdsforeninger. Randers-Aarhus-egnen havde allerede dengang interesserede hesteavlsfolk. Den første hesteavlsforening i Danmark oprettedes 1887 under navnet »Jyden« i området vest for Aarhus, og her var nok god støtte at hente også for Hadstenegnen.

Vivildgaarden. Ejedes af første formand Chr. Pedersen. Stuehuset lynbrændt 1975. Nuværende ejer Michael Pedersen.

Men ved et møde i landboforeningen i 1888 blev det foreslået, at der også skulle dannes en hesteavlsforening på Hadstenegnen, og foreningen kom også i gang. 1893 foreslog hestehandler *Nathansen*, Randers, i et landboforeningsmøde i Hadsten, at nogle medlemmer skulle rejse til Roskilde og se på heste, der nylig var hjemkøbt fra England, for, sagde han, vi har haft megen nytte af *Oppenheim* (en hingst, der også var købt i England, men allerede 1862), vi kan godt trænge til flere af den slags. – Landboforeningen ville dog ikke selv tage sagen op, den blev henvist til hesteavlsforeningerne.

Men man var selvfølgelig også meget interesseret i *svine*produktion. Tællingerne viser, at der omkring 1850 kun var ca. ¼ mill. svin i Danmark, men i løbet af femogtyveåret, indtil 1876, da landboforeningen blev oprettet, var bestanden fordoblet, altså til ca. ½ mill. Og så gik det stærkt. Ved oprettelsen af Hadsten Andelsslagteri i 1912 nærmede man sig 2½ mill. – Det var altså bestanden i hele landet, men der er ingen tvivl om, at Hadstenegnen fulgte godt med. Interessen i landboforeningen viser sig bl.a. ved, at man i perioden, da landets første andelssvineslagteri blev oprettet i Horsens (1887) 2 gange indbød initiativtageren forstander *P. Bojsen*, Gedved, til at tale ved landboforeningsmøder i Hadsten. Man støttede herigennem oprettelsen af Randers Andelssvineslagteri (1889), som til formand valgte *P. Skaarup*, der var næstformand i Hadsten landboforening, og fra dette område leveredes svinene til Randers, indtil man her fik eget slagteri i 1912.

B. PLANTEAVLSPROBLEMER

Der blev også taget fat på planteavlsproblemerne i foredrags- og diskussionsmøderne. Det skete, at formændene eller andre kyndige fra medlemskredsen tog opgaverne op og holdt indledningsforedrag, og så kom forhandlingen for det meste godt i gang. Iøvrigt ses der at være tydelig forbindelse mellem udviklingen i praksis og de emner, der havde været behandlet på møderne.

Rodfrugtdyrkning blev prøvet i adskillige landbrug, først lidt forsigtigt, men ret snart i stigende omfang, når der var gjort erfaring. Det var tydeligt, at roerne blev taget i brug i samme grad som vægten blev lagt på kvæghold og mejeridrift. Denne udvikling havde fra 1880erne sammenhæng med begyndende reduktion af korneksporten på grund af de faldende kornpriser og efterhånden stigende priser på husdyrprodukter. Men der var mange vanskeligheder at overvinde, når roedyrkningen skulle lykkes: bedre jordkultur, stigende krav til gødskning, bekæmpelse af ukrudt og ikke at forglemme den for de fleste helt nye dyrkningsteknik. Diskussionen om roernes berettigelse gik livligt ved møderne og over markskellene.

Det var jo et afgørende tidsskifte, der var på vej, uden at man vel dengang var i stand til at vurdere rækkevidden af en driftsomlægning fra en ret stor korneksport (+ et ret beskedent husdyrhold) til en passende afstemt kornavl, der efterhånden kunne give plads for en rationel husdyrproduktion. Betydningen af den i og for sig jævne, men økonomisk set krævende forandring af produktionsformen rækker vel ret beset – gennem de 100 år – frem til i dag.

Iøvrigt er det på sin plads at omtale fremskridt og løsning af opgaver på Hadstenegnen – især vedrørende plantedyrkningen – som landboforeningen i sin første femogtyveårsperiode har medvirket til.

Allerede i 1884 blev der under landboforeningen oprettet en *indkøbsforening for foderstoffer og frø. Kr. Kristensen,* Vitten, indledede forhandlingen herom, og der var stærk tilslutning, så foreningen straks kunne dannes. Efter sigende var det en af de første indkøbsforeninger i landet, og herfra udgik også initiativet til oprettelse af Jysk Andels-foderstofforretning. Det var daværende folketingsmand *P. Bjerre,* Højstrup, der ud fra erfaringerne på Hadstenegnen fremkom med et forslag om, at bestående indkøbsforeninger for korn og foderstoffer burde danne en hovedforening. Dette skete i 1898. På Hadstenegnen har man altså gennem omskiftelser kunnet bevare forbindelsen fra den første forening 1884 frem til nutiden: Hadsten Fællesforening. Jysk Andel er i 1969 gået ind under landssammenslutningen

Dansk Landbugs Grovvareselskab A.m.b.A.

Indkøb af frø fik også sin løsning på landsplan. 1913 dannedes *Landbo-* og *Husmandsforeningerne Frøsalg,* og til denne sammenslutning har Hadsten og Omegns Landboforening haft tilknytning gennem årene.

C. UDSTILLINGER, PRÆMIERING KONSULENT, MEDLEMSBLAD

Afholdelse af faglige og folkelige foredrag har som nævnt fra første færd været taget stærkt i brug, men andre opgaver trængte sig på. *Udstillinger* med præmiering af forskellig art blev afholdt. Således smørudstillinger i de første år, husflidsudstillinger, udstillinger af landbrugsredskaber og -maskiner, havebrugsprodukter, biavlsudstillinger m.m.

Allerede 1877 afholdtes en smørudstilling, hvor der uddeltes 25 præmier til en sum af 200 kr. Der afholdtes hvert år en sådan udstilling i den nærmest følgende tid, men efterhånden som andelsmejerierne kom frem, overtog de helt denne side af landboforeningsvirksomheden. 1890 var der udstilling af landbrugsredskaber. 1896 afholdtes en meget stor husflidsudstilling, hvor der udstilledes mange nyttige genstande og der uddeltes 20 pengepræmier til kvinder og 16 til mænd, samlet præmiesum var 105,00 kr.

Foreningen afholdt præmiemalkning 1896. En enkelt præmiepløjning blev tillige forsøgt og adskillige konkurrencer afholdtes, således vedrørende haver, fjerkræ, biavl. Foreningen administrerede gennem en årrække præmiering af husmandslodder og tilskud til husmandsrejser, som med tilskud fra staten bragte fornyelse og fremgang i vide kredse.

Et emne som gang på gang blev drøftet var muligheden for *konsulentansættelse.* Landbohøjskolen blev oprettet i 1858, og 25 år efter var der dimitteret ca. 300 agronomer (landbrugskandidater), så Hadsten o. O. Lbf. skulle jo nok kunne finde velegnede folk til opgaverne. Men tiden var endnu ikke moden

hertil. I 1860erne blev der ansat en del agronomer som fagkonsulenter under Landhusholdningsselskabet, og som statskonsulenter ligeledes et antal agronomer, men i landboforeningerne formentlig endnu ingen. Vi skal frem til omkring 1887, før der bliver tale om statstilskud til foreningskonsulenter – først i husdyrbrug og i løbet af 90erne også i planteavl. Efter århundredskiftet begynder udviklingen i foreningernes konsulentvirksomhed, som vi kender den i dag. For Hadstenegnen gik der dog en årrække, før man kom så vidt.

Udgivelse af et *medlemsblad* var også på foreningens ønskeseddel. Viborg-, Aalborg- og Himmerlandsforeningerne havde udsendt medlemsblade siden først i 90erne, men også på dette felt måtte Hadsten se tiden lidt an. – Men læsestof kunne skaffes på anden måde. Følgende blade. beregnet for læsevante bønder, blev startet ret tidligt: Ugeskrift for Landmænd udkom fra 1855, Hedeselskabets Tidsskrift fra 1880, Vort Landbrug fra 1882, Andelsbladet fra 1900, Husmandshjemmet fra 1904.

D. FEMOGTYVEÅRSJUBILÆET 1901

Landboforeningen oprettedes i en periode med nogenlunde gode rentabilitetsmuligheder. Priserne på korn, der vel i Østjylland havde en betydende plads i produktion og salg, var endnu ret høje. Men i løbet af 80erne pressede billigt korn fra oversøiske pladser priserne ned, og da husdyrproduktionen endnu ikke var meget udviklet og lå med ret lave priser – især smørret, bl.a. på grund af manglende kvalitet – var økonomien i landbohjemmene i 80erne og 90erne langt fra tilfredsstillende. Det var med fuld ret, man betegnede disse år som kriseperiode.

Det skulle ikke gøre sagen bedre, at de økonomisk vanskelige år i tid faldt sammen med »provisorierne«. I foreningsprotokollen ses af og til bemærkninger herom, men erhvervspolitisk stillingtagen var endnu ikke i forgrunden i landboforeningerne. En ytring fra den politiske kamp træder dog frem i en formandstale ved et dyrskue: »Vi har ikke frihedens solskin, men det dybeste fængselsmørke. Leve de mænd, der må lide for friheden!«

Men ved 25årsperiodens udløb 1901 var der både politisk og landøkonomisk udsigt til bedre tider. Og nu skulle der festes i landboforeningen.

Foreningens 25 års jubilæum fejredes 27. maj på Hadsten Kro med godt fremmøde af medlemmer og gæster med damer. Der var udgivet et jubilæumsskrift skrevet af højskolelærer *Broder Nissen,* Hadsten. Af indbudte gæster nævnes: birkedommer *Krarup,* Hammel, folketingsmand *Marius Byriel,* Lyngby, propr. *P. Schmidt,* Skæring-Munkegaard, gdr. *Poulsen,* Riisagergaard, gdr. *S. Pedersen,* Hollerupgaard, lærer Broder Nissen.

Formanden gdr. *R. Pedersen,* Knudstrup, indledede med at omtale foreningens 25årige bestående: De mænd, der stiftede Hadsten o. O. Landboforening er gået bort, og vi andre er grånende. Men lykkeligvis kommer der en ny generation efter os, hvoraf mange er uddannet på højskoler og landbrugsskoler, og som derfor er bedre rustet til at tage arbejdet op, end vi var i sin tid. Vi ønsker, at de må få held til at løse de opgaver, som i sin tid. Vi ønsker, at de må få helt til at løse de opgaver, som står tilbage efter os ældre. – Formanden omtalte driftsformerne for 25 år siden og fremhævede udviklingen indenfor kvægbruget, mejeribruget og især svineavlen.

Festtalen for 25års jubilaren blev holdt af næstformanden forstander *J. P. Nyboe,* Ødum. Han talte om landbrugets stilling og bondestandens kår for 100 år siden. Mindedes foreningens stiftere: De små planter de satte i jorden i 1876 er nu blevet store træer, der bærer god frugt. Andelsbevægelsen er i udvikling, og husmandssagen vinder tilslutning, men vi vil ikke glemme oplysningsarbejdet i vores egen forening, hvor foredragsvirksomheden stadig trives.

Nyboe sluttede med at ønske, at det gode sammenhold i foreningen må bestå, at arbejdsopgaverne må lykkes, at ordene på frihedsstøtten må blive sandhed og fremtid: »Bonden skal vorde fri, kæk, oplyst, hæderlig, lykkelig«.

P. Skaarup, Haslund, holdt ligeledes tale, og mange andre ydede bidrag til festens gode forløb. De vidnede om nytten af de 25 års arbejde og havde god fortrøstning til fortsættelsen.

E. FORENINGENS LEDELSE 1976-1901 (OVERSIGT)

Gdr. Chr. Pedersen, Vivild. Født 7. juni 1818. Overtog sin fødegård i Vivild 1856. Var medstifter af Hadsten o. O. Lbf. Som foreningens første formand 1876-1880 gjorde han et stort og banebrydende arbejde. I sin ledelse af foreningen havde han en rolig og sikker optræden. Var medlem af Lyngå sogneråd gennem 12 år og havde en række andre tillidshverv.

Gdr. P. Skaarup, Haslund, senere dir. i Randers. Født 16. juni 1846. Tog lærereksamen, ansat som lærer i Haslund 1871, gdr. i samme by 1877. Formand i Hadsten o. O. Lbf. 1880-82 og næstformand 1882-94. Desuden formand for Randers Andelssvineslagteri, næstformand for R. A. Landhusholdningsselskab, dir. for Landbosparekassen. Folketingsmand 1895-98.

Gdr. Chr. Hansen, Vitten. Født 1. sept. 1837. Overtog sin fødegård i en ung alder. Var medstifter af Hadsten o. O. Lbf., næstformand 1876-82 og formand 1882-83. Der blev kaldt på ham til en række tillidshverv, således til sognerådet, hvis formand han var en del år. Han var i bestyrelsen for Fr. og F. Birks Sparekasse, formand for Vitten Andelsmejeri.

Gdr. R. Pedersen, Knudstrup. Født 5. jan. 1838 i Stjær. I sin mangeårige formandstid i Landboforeningen 1883-1901 fik han stor betydning for sin egn. Ved sin fratræden som formand i 1901 udnævntes han til æresmedlem af foreningen. Var medlem af sognerådet og en tid formand. I forretningsudvalget for Andelssvineslagteriet i Randers.

Gdr. Søren Kristensen, Vitten. Født 10. juni 1852. Lærereksamen 1878. Overtog derefter sin fødegård, Vitten Bundgaard, hvor han i nogle år holdt højskole for egnens unge. Sekretær i Hadsten o. O. Landboforening 1885-94 og næstformand til sin død 1897. Formand for sognerådet og for Randers Andelssvineslagteri.

Forst. J. P. Nyboe, Ødum. Født 5. juli 1858 i Ydby, Thy. Agronomeksamen, hvorefter mangeårig, højtanset lærer ved forsk.

landbrugsskoler. Ejer af og forstander for Ødum Lbsk. 1896-1913. Næstformand i Hadsten o. O. Landboforening 1897-1903, senere formand 1903-13. Lærer ved Høng Lbsk. 1914-31.

Som valgte sekretærer i landboforeningens første 25 års periode fungerede farver *H. P. Holst*, Hadsten (1876-80), forp. *A. Jessen*, Østergaard (1880-82), gdr. *L. C. Larsen*, Haldum (1882-85), gdr. *Søren Kristensen*, Vitten (1885-94), gdr. *H. Rasmussen*, Hadsten (1894-97), gdr. *N. J. Damgaard*, Ødum (1897-1900).

6. FOREDRAGSVIRKSOMHEDEN 1876-1901 (OVERSIGT)

Det er nævnt foran, at Hadsten og Omegns Landboforening fra første begyndelse indrettede sig på den særlige organisationsform, at området blev inddelt i distrikter med hver en distriktsbestyrer og at alle bestyrere var nøje knyttet til foreningens ledelse. Herudover havde distrikterne visse funktioner – bl.a. ved placering af distriktsmøder. Senere er der indført enkelte forandringer i distrikterne og bestyrerne kaldes nu repræsentanter. Men det står fast, at landboforeningen gennem de mange år har kunnet byde sin medlemskreds et højt vurderet oplysningsarbejde. Og at man har haft bud efter dygtige fagfolk, også i de første år, er følgende fortegnelse 1876-1901 et vidnesbyrd om:

Gdr. *Chr. Hansen*, Vitten: Valg af kunstgødning.
Forst. *V. Bjørnbak*, Viby: Jordbundens oprindelse og bestanddele.
Forst. *P. Nielsen*, Thorup: Rodfrugtdyrkning.
Dyrl. *Ulstrup*, Skals: De almindelige hestesygdomme.
Dyrl. *Thygesen*, Hadsten: Kalveopdræt.
Plantør *Bahnson*, Langå: Plantning.
Lærer *Nielsen*, Gjern: Sommerstaldfodring.
Forsøgsl. *Fr. Hansen*, Askov: Bør små gårde indrette mejeri?
Gdr. *R. Pedersen*, Knudstr.: Blands., havre, roer i st. f. rug og byg.
Red. *Riegels*, Købh.: Dårlige tiders årsag og midler herimod.
Agronom *Mortensen*, Vinding: Malkekvægets fodring og pleje.
Forst. *S. Pedersen*, Klank: Landbr. stilling og fremtid.

Ass. *Pedersen*, Ladelund: Mælkens udnyttelse på små gårde.
Forst. *S. Pedersen*, Klank: Køb af foderstoffer eller hjemmeavl.
Agronom *Mortensen*, Barrit: Ukrudtets bekæmpelse.
Agronom *Hans Iversen*, Ydinggaard: Økonomisk fodring.
Forst. *S. Pedersen*, Klank: Mere fællesarbejde i landbruget.
Forst. *P. Bojsen*, Gedved: Andelsvæsenet i landbruget.
Gdr. *R. Pedersen*, Knudstrup: Landbr. fortrykte stilling og vejen fr.
Forst. *N. Pedersen*, Ladelund: Andelsbevægelsen.
Forst. *P. Bojsen*, Gjedved: Engelsk landbrug.
Forst. *Jørgen Pedersen*, Dalum: Billig mælkeproduktion.
Kons. *Hansen*, Horsens: Ensilering af grønafgrøder.
Forst. *Tuxen*, Malling: Regnskabsføring i landbruget.
Forsøgsl. *Fr. Hansen*, Askov: Landbrugets rentabilitet.
Forst. *P. Bojsen*, Gjedved: 1) Slagterierne, 2) Toldreformen.
Folketingsm. *P. Bjerre*, Højstrup: Landbruget og sociallovgivn.
Hmd. *M. Johansen*, Sødinge: Landbrug og havebrug i udlandene.
Ass. *M. C. Poulsen*, København: Fodringsforsøg med malkekvæg.
Hmd. *M. Johansen*, Sødinge: Dyrkning og brug af havesager.
Lærer *Vaaben*, Faarup: Hvordan vende underskud til overskud?
Red. *Videbæk*, Odder: Hvem har nytte af nuv. toldbeskyttelse?
Godsejer *de Lichtenberg*, Hessel: Enge og mosejorder.
Statskons. *Fr. Hansen*, Askov: Dyrkn. af rodfrugter, 6 års forsøg.
Agr. *And. Nielsen*, Svejstr. Østergd.: Forøg. af landbr. indtægter.
Ass. *P. Gommesen*, Thisted: Dyrkning og brug af staldfoderpl.
Forst. *Buhl*, Hadsten: Vor ungdom.
Forst. *Tuxen*, Malling: Landbrugets stilling og udsigter.
Statskons. *Fr. Hansen*, Askov: Midler til ukrudtets bekæmpelse.
Kons. *P. Eriksen*, Kolding: Landbrugshusflid.
Kons. *S. Pedersen*, Malling: Skal vi indskrænke svineholdet?
Forst. *Nyboe*, Ødum: Forholdet mellem planteavl og husdyrbrug.
Red. *Bertel Jensen*, Aarhus: Udvikling a jysk husdyravl.
Forst. *A. Jørgensen*, Høng: Landbrugets opgave i nutiden.
Kons. *S. P. Pedersen*, Malling: Avlscentre for heste, kvæg, svin.
Forst. *Tuxen*, Malling: Renavl eller krydsning.
Agronom *Foghsgaard*, Ødum: Opdrætning.
Agronom *Foghsgaard*, Ødum: Avlsretning for den jyske hest.
Lærer *Jensen*, Badskær: Fjerkræavlens betydning.

Statskons. *Axel Appel*, Aarhus: Mælkeproduktionen.
Dyrlæge *Hegelund*, Skovby: Midler til bedre malkning.
Agronom *Mikkel Holm*, Madebjerggrd.: Ukrudtets bekæmpelse.
Cand. mag. *N. P. Jensen*, Hellerup: Ejendomsstørr. og driftsform.

4. Landboforeningens videre udvikling 1901-26

Landbrugsforholdene i slutningen af 1800-tallet karakteriseres bedst ved prisbevægelserne. Prisstigningen på husdyrprodukter begyndte allerede i slutningen af 90erne og fortsatte nogenlunde jævnt til 1. verdenskrigs udbrud. Sammenlignes priserne 1895-99 med 1910-13, steg korn og smør ca. 30 %, kød ca. 40 % og æg ca. 30 %. Prisen på de dyriske produkter var altså steget betydeligt, medens kornet knapt nok holdt priser som i 1860-70erne.

Landboforeningens femogtyveårs periode 1901-26 havde derfor en heldig start, hvilket ikke kunne undgå at indvirke på foretagsomheden. Her til kom, at 1901 omtales som et gunstigt år med en god, velbjerget høst.

A. BESTYRELSENS VIRKSOMHED

Ret snart efter jubilæet ønskede *R. Pedersen*, Knudstrup, at trække sig tilbage fra formandshvervet, som han havde beklædt på udmærket måde gennem 18 år. Det skete ved efterårsgeneralforsamlingen 1901, og hans afløser blev *P. Christensen*, Vivild. R. Pedersen blev samtidig udnævnt til æresmedlem.

Men allerede 1904 skiftede foreningen pånyt formand, idet

forstander *J. P. Nyboe*, Ødum, der havde været næstformand gennem 7 år, trådte til som formand efter P. Christensen. Nyboe blev en meget respekteret formand gennem årene frem til 1913. da han forlod egnen for at løse nye opgaver ved Høng Landbrugsskole.

I Nyboe's formandstid gik foreningen meget stærkt frem i medlemstal, således fra 330 til over 1100 i årene fra 1906 til 1912. Der blev taget helt nye betydningsfulde opgaver op: udvidet planteavlsarbejde, sammenslutning med de midtjyske landboforeninger, påbegyndelse af auktionerne m.v.

Ved siden af formanden stod så gode kræfter som *Jens Johansen*, sekretær indtil 1906 og derefter næstformand indtil 1920. – Desuden *P. Smed Rasmussen* som sekretær 1906-12. Formanden havde meget stor støtte i disse to gode mænd. Det er jo ikke mindst sekretærerne, der må trække det daglige læs.

Foredrag og kurser var stadig en betydningsfuld aktivitet indenfor foreningen. I 1902 holdtes et kursus i Hadsten omfattende plante- og gødningslære, fodring, jordbehandling, ukrudtsbekæmpelse, kvægracer, bogføring. Det blev meget rost, men havde også 1. kl. lærere. – Senere afholdtes et maskinkursus i Hadsten.

Foreningen foretog en meget vellykket udflugt til Kalø Vig egnen i 1909. Der sås veldrevne landbrug og sluttedes med fællesspisning på Følle badehotel og senere besås ruinerne på Kalø.

Klitinspektør *V. Pinholt* var engang kommet til et møde for at forklare nytten af en studierejse i udlandet. Ved rejsens planlægning bagefter, bevilgede landboforeningen 600 kr. i tilskud til mindre bemidlede medlemmer, som på den måde også kunne deltage.

I landboforeningen havde der flere gange været tale om at oprette et *medlemsblad for foreningens medlemmer*. Lokale blade havde tilbudt samarbejde herom, og den stedlige håndværkerforening kom ligeledes med tilbud i 1904. Det blev også overvejet at lave et fælles blad for de fire midtjyske landboforeninger, der blev dannet 1910 (se senere). Ingen af disse forslag gav nogen løsning. Men 1908 skabtes den ordning, der kunne holde. Da lykkedes det at træffe aftale med redaktør

J. Nielsen, der dette år bosatte sig i Hadsten, oprettede bogtrykkeri og herefter udgav »Hadsten og Omegns Folkeblad«. Der blev truffet aftale om, at landboforeningen skulle betale et fast beløb for hvert medlem. Og fra nu af kunne foreningen få medlemmerne i tale, både hvad angik fagstof og annoncer. Senere er denne bestemmelse dog sat ud af kraft og parterne derfor ikke mere kontraktligt bundet.

B. LANDBOFORENINGENS AUKTIONER 1908-47

I 1908 blev med tilslutning af bestyrelsen fremlagt forslag om oprettelse af en auktionsvirksomhed for landboforeningens medlemmer. Forslaget vedtoges énstemmigt. Et foreløbigt udvalg planlagde auktionsordningen sammen med bestyrelsen. Eventuelle overskud skulle henlægges som reservefond. Herefter valgtes det endelige auktionsudvalg: gdr. *J. Mikkelsen Jensen,* Sandby, sagfører *J. Degn,* Hadsten, propt. *N. Foghsgaard,* Taastrupgrd., gdr. *N. A. Fisker,* Hadbjerg og gdr. *M. Pedersen,* Karmark.

Ordningen trådte i kraft 1. januar 1910. Sagfører *J. Degn* antoges som auktionarius, og der blev truffet aftale med *Hadsten Bank.* Auktionerne kom i gang og virkede godt, men i krigsårene var omsætningen stærkt begrænset, en kort tid helt standset. Omsætningen 1908-25 androg tilsammen *2.293.840 kr.* I 1923 drøftedes auktionsordningen i landboforeningen på en ekstraordinær generalforsamling, og det vedtoges med stor majoritet at åbne auktionerne igen. Herefter gik auktionerne godt til først i 30erne. *J. Mikkelsen Jensen* var auktionarius og fortsat den drivende kraft til sin død i 1930, i de senere år dog i samarbejde med landsretssagfører *Laurs Pedersen,* der 1929 også blev incassator. Kriseårene i 1930erne øgede risikoen ved kreditgivningen, hvorfor auktionerne efterhånden ebbede ud.

På forslag af konsulent *Henry Frederiksen* kom auktionerne igen i gang ca. 1944, og nu med gdr. *J. Daniel Jensen,* Lyngaa, som auktionarius og *Andelsbanken* som incassator. 1948 fik

H. Clausager Ødum
lærer, kons. 1905-09

Dir. N. Foghsgaard Hadsten
fm. pl. udv. 1908-12 og 1918-20

Kons. Hans Holm, Hadbjerg
pl. kons. 1910-17

Red. J. Nielsen, Hadsten
Hadsten folkebl. 1908-56

Gdr. N. Mortensen, Selling
Sekr. 1912-21, legatstifter

Kapt. M. Pedersen, Ebbestrup
formd. 1913-22, æresmedl.

Gdr. J. Johansen, Lerbjerg
sekr. 1900-06, næstf. 1906-20

Gdr. J. Mikk. Jensen, Sandby
Auktionarius 1908-30

Kons. M. Bagge Nielsen
Regnskabskons. fra 1922

husmandsforeningens medlemmer adgang til at handle på auktionen uden at være indmeldt i landboforeningen. Til formand for auktionsudvalget valgtes i 1947 gdr. *J. P. Jensen,* Balle, der afløste gdr. *Sv. Damgaard Nielsen,* O. Hadsten.

C. HUSMANDSSAGEN

Helt tilbage til tiden omkring stavnsbåndets løsning 1788 var man i »den lille landbokommission« indstillet på, at fremme oprettelse af små husmandsbrug til imødegåelse af mangel på arbejdskraft på de større gårde på grund af hoveriets gradvise afskaffelse. Denne i og for sig positive indstilling overfor en ret talrig gruppe – små husmandsbrug og landarbejdere – blev i hele reformperioden stående som en slags »løfteparagraf«, som kun langsomt nåede sin opfyldelse. Men i øvrigt blev tiden – socialt og produktionsmæssigt – anderledes i de følgende 100 år. Omkring 1800 drejede husmandssagen sig først og fremmest om at skaffe de større brug arbejdskraft, men henimod 1900 gik udviklingen i retning af at få oprettet selvstændige landbrug.

Hermed meldte sig forståelse for, at med selvstændighed måtte følge selvhjulpethed på de dyrkningsfaglige områder. Dette førte til, at det i årene efter 1873 blev muligt med tilskud fra staten at præmiere *veldyrkede huslodder og haver.* Da der endnu ikke var oprettet husmandsforeninger, blev ordningen i reglen administreret af landboforeningerne, og sådan gik det også på Hadstenegnen. Et særligt udvalg tog sig af sagen under bestyrelsens ledelse og i forståelse med repræsentanter af husmandsstanden.

Senere kom man – på tilsvarende måde – ind på, at yde tilskud til *husmandsrejser.* Første bevilling her til kom på finansloven 1888. Rejserne foregik i hold på ca. 30, der bl.a. besøgte mønsterbrug under kyndigt førerskab. Der ydedes fri rejse på statsbanerne og et mindre beløb til omkostninger.

En ændring i 1907 af loven om de nævnte tilskud førte generelt til, at administration af ordningerne herefter overgik til husmandsforeningerne. Umiddelbart efter oprettedes Hadsten

Husmandsforening, hvorefter arbejdet for husmandssagen naturligt overgik hertil. Landboforeningen vedblev dog i en årrække at yde et tilskud til husmandsfsoreningen.

Der deltog mange husmænd i konkurrencerne. Om den sidste under landboforeningens ledelse, som jo fandt sted i 1907, kan berettes, at der var 18, der fik præmie for husmandsbrug og 2 for haver. Der var deltagere fra Hadbjerg, Vitten, Ødum, Selling, Spørring, Norring, Hadsten, Svejtrup og Laurbjerg. En 1. præmie var 25 kr., og det var mange penge dengang. Dommerne foretog beskrivelse af de enkelte brug med oplysning om, hvilke fortrin og mangler, der havde haft indflydelse på resultatet.

Tilskud til husmandsrejser bevilgedes også – til og med 1907 – gennem landboforeningen, dog kun til nogle få deltagere hvert år, i reglen 2-4 mand. Rejserne varede 5-6 dage og gik til forkellige egne af Jylland, af og til også til Fyn. De enkelte deltagere skulle efter hjemkomsten aflægge beretning på landboforeningens generalforsamling. Det er noteret i protokollen, at der ikke alene var interessante, men også godt aflagte beretninger imellem.

I mange år var Hadsten husmandsforening ene på egnen og var da samtidig husmandskreds. Senere tilkom Lyngaa og Vitten-Haldum, og så var der tre foreninger i husmandskredsen.

D. HUSHOLDNINGSKREDSEN

Med det formål at landbohusholdningerne fik part i det oplysningsarbejde, som var tilrettelagt af Foreningen af jydske Landboforeningers Husholdningsudvalg, indbød Hadsten og Omegns Landboforening i maj 1923 til et møde, hvor forstander for den nyoprettede Hadsten Husholdningsskole frk. *Margrethe Pedersen* holdt foredrag om husholdningssagen. På mødet drøftedes oprettelse af Hadstenegnens Husholdningskreds, og der viste sig at være stærk tilslutning. I juni samme år blev der indvarslet til stifftende møde, hvor et udvalg blev nedsat og distriktsmøder planlagt i nogle områder (Hadsten, Hadbjerg, Ødum, Haldum, Vitten, Lyngaa, Lerbjerg og Vissing). *Hadsten Husholdningskreds,*

som foreningen fortsat hedder, var dermed stiftet. En bestyrelse med *fru pastor Andersen* som formand og forstander frk. *Margrethe Pedersen* som sekretær blev dannet.

Landboforeningen godkendte ved et møde i november s.å. kredsens oprettelse, dens love samt den valgte bestyrelse. Man vedtog desuden af egne midler at yde kredsen et årligt tilskud på 100 kr., som dog kun blev ydet i 5 år. Efter 1927 har kredsen stået på egne ben. Landboforeningen har kunnet glæde sig over, at både husholdningskredsen og husholdningsskolen har løst de husholdningsfaglige opgaver – hver på sit felt og gennem mønstergyldigt samarbejde. Dette vil bl.a. fremgå af husholdningskonsulent fru *Ida Andreasens* redegørelse i det følgende.

E. FAGLIGE UDVALG OG KONSULENTVIRKSOMHED

Ved dyrskuesammenkomsten 1901 blev det drøftet, at foreningen skulle gå stærkere ind i vejledningsarbejdet, og det skulle i første række især tage sigte på planteavlen. Noget sådant var i gang i flere foreninger, og der var opgaver nok. Man kunne f. eks. udvide de direkte oplysende foredrag, kurser og diskussioner, men dette havde foreningen jo allerede gjort så meget ud af fra første begyndelse, så det var nok ikke på dette område, der skulle udvides. Når alt kom til alt, var det vel *rådgivningen overfor enkeltmedlemmer,* der skulle være målet for foreningens ledelse. Men hertil måtte der skaffes konsulenthjælp, og det var jo ikke så lige en sag for foreningen at klare på egen hånd. Desuden havde man allerede på daværende tidspunkt en fornemmelse af, at konsulentarbejdet ville lykkes bedst gennem en vis fagdeling: planteavl, husdyrbrug, regnskab m.v. Interessen for spørgsmålet blev dog holdt varm i de følgende år, bl.a. ved nedsættelse af faglige udvalg, hvorved der kunne opnås en betydelig aktivitet og vedligeholdes forbindelser med udviklingen i andre foreninger.

Stationen og posthuset

F PLANTEAVLSARBEJDET FINDER SIN FORM

I 1902 blev der nedsat et *planteavlsudvalg* til at tage sig af dette arbejdsområde. Som medlemmer valgtes *Kongstrup,* Essendrup, formand, *J. P. Nyboe,* Ødum, *Chr. Bonde,* Bægaard, *Kr. Andersen,* Vitten, *L. Jensen,* Vinterslev. Optegnelser fra de nærmest følgende år tyder på, at det var ret begrænset, hvad der nåedes ved udvalgets indsats alene. – 1903 foreligger der dog en interessant beretning om, at *Nyboe* har undersøgt muligheden for anskaffelse af apparatur til bestemmelse af roernes *tørstofindhold,* og dette tyder på, at man på Hadstenegnen var opmærksom på arts- og stammeforskellen. Det var i de år, da det i Jylland gjaldt om at trænge turnips tilbage til fordel for

kålroer. Bederoer var endnu kun lidt udbredt i Jylland. 1905 valgtes et tremandsudvalg til at arrangere en konkurrence vedrørende velholdte roemarker. Derimod blev et forslag om afholdelse af en helmarkskonkurrence ikke vedtaget – det var ellers stillet af foreningens formand. 1912 nedsattes et 2-mandsudvalg til at klare visse problemer vedrørende sprøjtning mod kartoffelskimmel. I 1915 vedtoges at skaffe godt sædekorn ved udveksling mellem medlemmerne indbyrdes. Der averteres, hvem der vil sælge, og de skal så møde hos planteavlsudvalget med en prøve til godkendelse. Køberne skaffer sig kornet gennem kredsrepræsentanterne.

Et centralt emne for planteavlsvirksomheden var muligheden for gennemførelse af *lokale markforsøg* – især gødningsforsøg. I adskillige landboforeninger landet over havde man taget opgaven op, og man ville gerne i gang også på Hadstenegnen. Der rettedes henvendelse til den nyvalgte formand i planteavlsudvalget *N. Foghsgaard* – lærer ved Ødum og samtidig ejer af Taastrupgaard – om at sætte forsøgsarbejdet i gang. Men inden man kom så vidt så det ud til at sagen kunne finde sin løsning ved ansættelse af en planteavlskonsulent. Der havde været orientering overfor Kalø-Vig Lbf. og Aarhus A. I. Selskab med henblik på samarbejde om konsulentansættelse, men i 1909 blev der indledet samarbejde mellem Frijsenborg-Faurskov Birks Lbf., Silkeborg o. O. Lbf., Langaa o. O. Lbf. samt Hadsten o. O. Lbf. om i fællesskab at ansætte som planteavlskonsulent *Hans Holm* (f. 1876) fra 1. april 1910. Holm var fra Madebjerggaard, Samsø, og var godt kendt på Hadstenegnen. Fra hans ansættelse kom der god gang i planteavlsarbejdet indenfor *»De fire midtjyske Landboforeninger«*, som blev fællesbetegnelsen for det samlede konsulentområde, så længe samarbejdet bestod.

Konsulenten havde bopæl i Hammel, men arbejdet har efter beretningerne at dømme været jævnt fordelt over de fire foreninger. Der blev skiftet planteavlskonsulent 3 gange inden udløb af perioden 1901-26, hvorfor det er naturligt at betragte planteavlsvirksomheden 1910-26 under ét. I dette åremål blev der udført følgende antal markforsøg beregnet for Hadsten o. O. Lbf. alene, fordelt i hovedgrupper i henhold til de årlige beretninger:

Lokale markforsøg 1910-26
i Hadsten lbf.

Gødningsforsøg,	roer	93
»	korn	45
»	græs	48
Andre forsøg,	sorter	46
» »	sprøjtn.	44
» »	frøbl.	6
» »	forskellige	58
Ialt antal forsøg	.....	340

Et videre studium af beretningerne viser, hvilken mangfoldighed af problemer, planteavls-konsulentvirksomheden allerede den gang gik i kast med. – Mindst lige så mange som nu om dage. For allerede den gang var der frihed for planteavlsudvalg og konsulenter til at bestemme forsøgsplanerne. Gødningsforsøgene var i forgrunden, fordi der var mange detailspørgsmål, men desuden det rent almene: hvilke kombinationer og mængder betaler sig bedst? Hertil kom så forsøgene med sorter og stam-

Hadsten Højskole

mer, dyrkningsmetoderne m.v. Forholdsvis nyt var i disse år Norgesalpeter, jernvitrol mod agerkål, bordeauxvæske mod kartoffelskimmel. Hertil kom kalktrangsundersøgelser, analyser af kalk og mergel, ajle m.m. I beretningerne skulle der også fortælles om fordeling af sædekorn, frø og jordbrugskalk.

I 1923 afholdtes en *helmarkskonkurrence.* Der var 10 deltagere, og konkurrencen fortsatte med de samme brug i 1924. Bedømmelsen foretoges af planteavlsudvalget og konsulenten med eftersyn to gange hver sommer, og der anvendtes ved bedømmelsen følgende pointssystem:

Jordens behandling og renhed	indtil	20	points
Driftsplan og sædskifte	»	10	»
Roemarken	»	15	»
Kartoffelmarken	»	15	»
Kornmarkerne	»	15	»
Græsmarkerne	»	10	»
Sommerstaldfoder	»	10	»
Staldgødningens og ajlens opbevaring	»	20	»
Gødningens anvendelse	»	10	»
Helhedsindtryk	»	15	»
	I alt indtil	140	points

Der blev udarbejdet meget grundig beskrivelse af alle de præmierede landbrug omfattende areal, besætningsstørrelse, jordbundsforhold, driftsplan og sædskifte, gødningsforhold, staldgødningens og ajlens opbevaring, afgrøderne, helhedsindtryk.

Anskaffelse af sædekorn og markfrø til medlemmerne er jævnligt berørt i protokollen, men der savnes dog klarhed over udviklingen helt tilbage til 1884. Efter at de enkelte foreninger her i 1920erne har fået konsulenthjælp, ser det ud til, at man på ny er ved at få gang i fællesindkøbet. Siden 1914 er der solgt ca. 3.000 kg *markfrø* årlig til Hadsten medlemmerne, men det er jo ikke noget stort kvantum. Derimod er man i gang med egnsvis fremavl af *sædekorn* – med støtte fra Foreningen af jydske Landboforeninger.

Der er ved at komme gang i afholdelse af *markvandringer* – bl.a. efter tilskyndelse af *Kaptajn Pedersen.* De er velbesøgt af både ældre og yngre.

Planteavlsudstillinger begyndte man med i Hadsten i 1911, idet man lånte en del materiale fra ungskuet i Viborg, bl.a. forsøgstabeller, en samling ukrudtsplanter og plantesygdomme. Udstillingen var omfattende, godt arrangeret og åben i 2 dage, men havde ikke noget stort besøg. Måske havde for mange fra Hadstenegnen allerede set sig trætte på ungskuet. – Ellers var de fleste udstillinger i de følgende år af begrænset størrelse – i reglen af den type, som man kaldte produktudstillinger. De blev almindeligt anvendt ved dyrskuer eller om efteråret. I beretningerne hedder det, at de var lette at arrangere, men dog i reglen godt besøgt – det var jo noget nyt på den tid. Den første af den slags efterårsudstillinger blev holdt 1913 i Hadsten i samarbejde med Hadsten Husmandsforening, der var oprettet i 1907.

I 1917 fratrådte *Hans Holm* stillingen som planteavlskonsulent i de fire midtjyske lbf. for at overtage anden virksomhed. Han afløstes af agronom *Chr. Sørensen* (f. 1889), der virkede i stillingen til 1921, hvorefter fulgte agronom *Simon Nielsen* (f. 1888), som fortsatte indtil sin død i 1925. De nævnte konsulenter videreførte det arbejde, som de startede i 1910. I reglen havde konsulenterne 1-2 assistenter til hjælp i sommertiden.

Fra 1926 overtog agronom *Jens Jakobsen* (f. 1901) konsulentvirksomheden, efter at han en kort tid havde været planteavlsassistent i Hammel.

G. HUSDYRBRUGET I FORTSAT UDVIKLING

Til varetagelse af virksomheden på husdyrholdets område blev 1914 nedsat et husdyrbrugsudvalg med følgende sammensætning: *Niels Vester,* Galten, *P. Smed Rasmussen,* Sandby, *Arentz Fisker,* Hadbjerg. For det nye udvalg var der opgaver nok. Tilrettelæggelse af dyrskuerne stillede altid store krav, især med

Fra Høgstedgaard

de stigende antal indmeldelser år for år – dog aftagende under verdenskrigen på grund af kvægbesætningernes formindskelse.

Et forhold, som virkede bestemmende ind på husdyrudvalgets virksomhedsplaner var spørgsmålet om ansættelse af *husdyrbrugskonsulent.* Sagen havde været drøftet flere gange, og da man i 1910 fik en løsning på ansættelse af planteavlskonsulent ved samarbejde i de fire midtjyske foreninger var det naturligt at undersøge, om samme vej kunne være farbar også ved ansættelse af husdyrbrugskonsulent. Spørgsmålet blev rejst i 1915, og meget snart bragte det resultat, idet *N. Poulsen Pedersen,* hjemmehørende i Skørring ved Mørke og kendt fra assistentarbejde på egnen 1913-14, allerede 1915 blev antaget som kvægavlskonsulent i De fire midtjyske Lbf. Han virkede i denne stilling i 3 år og gjorde en betydelig indsats, indtil han i 1918 tiltrådte stillingen som konsulent for Kvægavlens Fællesledelse i Randers Amt.

Der var vigtige arbejdsopgaver, både for de fire foreningers husdyrbrugsudvalg og for deres konsulent. Avlsarbejdet kompliceredes af det store arbejdsområde og nok i nogen grad af raceskiftet fra S.D.M. til R.D.M. Og Jerseyracen var på vej. Og der måtte jo også arbejdes med i oplysningstjenesten.

H. REGNSKABSSAGEN

Ved foreningens formandsvalg i 1913 skiftede to meget betydelige mænd plads. Forstander Nyboe forlagde sin landbrugslærervirksomhed fra Ødum til Høng og Kaptajn *M. Pedersen,* Ebbestrupgaard, rykkede ind på formandspladsen.

Kaptajnen satte sit præg på foreningen fra første færd, og det var ikke overraskende, at det især blev regnskabssagen, der fik gavn af hans initiativ og dynamiske arbejdsevne. At få flest mulige landbrugere til at føre regnskab havde optaget ham i en årrække, og hans regnskabssystem blev efterhånden indarbejdet i kredse og enkeltlandbrug landet over. Og det skete vel også på Hadstenegnen, selvom andre regnskabsformer var på vej i de fleste landboforeningers regnskabsafdelinger.

Kort efter kaptajn Pedersens tiltræden som formand blev forstander *J. C. Overgaard,* Ladelund, indbudt til at holde foredrag i landboforeningen i Hadsten, og det kan tænkes, at de to mænd har vekslet ord om regnskabssagen. Det var i de år, da Det landøkonomiske Driftsbureau var under forberedelse (oprettet 1918) og Overgaard var her i en vis forstand en slags igangsætter – byggende på det dobbelte bogholderi, og med mulighed for udvidelse til driftsregnskab. Kaptajn Pedersen arbejdede ud fra kolonnesystemet og lagde vægt på kasseregnskab. Begge systemer har spillet en afgørende rolle i landbrugsbogføringens udvikling, og de to mænd fortjener i lige grad anerkendelse for deres indsats.

I 1917 fremkom landboforeningens formand med et forslag om at søge regnskabsarbejdet fremmet i Hadsten o. O. Lbf. Han havde længe arbejdet med sagen, og året før havde han holdt

et foredrag i foreningen som en slags indledning til opgavens løsning. Kærnen i hans forslag gik ud på, at landboforeningen foranstalter et instruktionskursus i regnskabsføring:

»Kaptajn Pedersen skulle selv udgive et mønsterregnskab til brug ved alle kurser og holde et indledningsforedrag forskellige steder i oplandet, hvor der så med den stedlige lærer som leder skulle afholdes et regnskabskursus på 8-12 dage. Alle foreningens medlemmer skulle have gratis adgang. Landboforeningen skulle stille en sum på 1500 kr. til rådighed til lønning af lærere m.v. Formandens foredrag var uden udgift for foreningen«.

Forretningsudvalget vedtog énstemmigt dette forslag. På et bestyrelsesmøde kort efter holdt Kaptajnen et 2 timers foredrag om sagen, og der førtes en længere forhandling bagefter. Forslaget vedtoges uændret. Der holdtes nu ekstraordinær generalforsamling, hvor forslaget blev behandlet på ny. Der var mødt ca. 400 medlemmer, der alle som én stemte for forslaget, og begyndelsen var da lagt til det senere landsomfattende arbejde med regnskabskurser efter Kaptajn Pedersens system. På et senere bestyrelsesmøde vedtoges det så at afholde 20 regnskabskurser i landboforeningskredsene.

»Hjørnet«

Konsulent *Anton Jelsbak*, der i det væsentligste har berettet foranstående vedrørende Kaptajn Pedersens indsats for regnskabssagen mener, at der landet over blev uddannet ca. 1500 lærere, som bagefter underviste ca. 40.000 praktiske landmænd i regnskabsføring landet over. Og Jelsbak føjer til: Kaptajnen var fyr og flamme. – Foruden instruktionskurser for lærere holdt han talrige foredrag rundt i landboforeningerne.

I 1921 nedsatte Landboforeningen for Hadsten o. O. et regnskabsudvalg bestående af *Anders Grosen*, Hadbjerg, *Jens C. Jensen*, Vissing, og *O. Larsen*, Sandby, og snart efter dannedes en regnskabsforening sammen med Frijsenborg og Silkeborg under navnet »De samvirkende midtjyske Landboforeningers Regnskabsforening«. Fra Hadstenegnen meldte sig straks 12 deltagere, og flere kom til, så Hadstenegnen – omkring 1926 – ved udgangen af sin anden femogtyveårsperiode havde ca. 30 medlemmer til regnskabsføring, som næsten alle fik gennemført driftsregnskab.

Regnskabskonsulent *Bagge Nielsen*, Hammel, blev ansat 1922 og ledede arbejdet i årene fremefter.

I. 50 ÅRS JUBILÆET 1926

Foreningens dyrskue fandt sted 21. juli 1926. Samme dags aften var der i anledning af 50 års jubilæet festmiddag i pavillonen i anlægget. Formanden *Anders Grosen* bød velkommen og talte for konge og fædreland: Danmark har altid haft skiftende kår, snart rigt og lykkeligt, snart fattigt og ulykkeligt. De, der kender til landbrug, må regne med, at vi går en vanskelig tid i møde. Måtte vi forstå, at vi kommer bedst igennem, hvis vi har arbejdsfred og arbejdsfrihed. Vi er så lykkelige her i vort fædreland, at vi har en konge, der har føling med sit folk og forståelse for, hvad der optager sindene. *Konge og fædreland leve!*

Næstformanden *Th. Thomsen* talte for gæsterne og rettede en tak til den ældre generation for grundlæggende arbejde. Takkede Foreningen af jydske Landboforeninger og nabolandboforeningerne for godt samarbejde.

Hadsten Bank

på afstand, men ikke glemt. Heller ikke den flid og nøjsomhed som reddede landbruget igennem. De 50 år har for vores landboforening bragt fremskridt, og æren herfor tilkommer de dygtige landmænd, som har virket her på egnen. Nævnes må også den tidligere Ødum Landbrugsskole. Forsøgsvæsenet i Danmark står højt, men vi må i landboforeningerne – med konsulenternes hjælp – bringe resultaterne ud til brug for det praktiske landbrug. Hadsten Lbf. bør have sin egen konsulent. I håb om fortsat god ledelse svarende til tidens krav: *et leve for Hadsten Landboforening!*

Med hilsen fra Randers Amts Husholdningsselskab talte *N. Onsild Jacobsen.* Forstander *Larsen,* Malling, bragte hilsen fra Foreningen af jydske Landboforeninger. Hadsten Hmf.s formand *Chr. Mortensen* takkede for samarbejde. *Mar. Byriel,* Frijsenborg-F-B Lbf. takkede for årene indenfor De fire midtjyske Lbf. Forst. *Margr. Pedersen* bragte hilsen fra Husholdningsskolen.

I øvrigt blev der i anledning af jubilæet og dyrskuet talt af dyrl. *Jensen*, sekrt. *Rasmussen*, sekrt. *O. Larsen*, rentier *P. Pedersen*, gdr. *S. A. Poulsen*, snedker *Christensen*, Damgaard (Houlbjerg), dir. *Foghsgaard*, red. *Ulkjær*, læge *Møller*, kons. *Holm*, kons. *Jelsbak*, gdr. *J. C. Jensen*.

I. FORENINGENS LEDELSE 1901-26 (OVERSIGT)

Gdr. P. Christensen, Vivild, født 24. august 1857, søn af foreningens første formand Chr. Pedersen. Var selv formand 1901-04. Veluddannet på højskole og større gårde på Fyn og Lolland. Formand for Lyngaa sogneråd og skatterådet for V. Lisbjerg Herred.

Kaptajn *M. Pedersen*, Hjørringegnen. Født 1860. Militærtjeneste 1878-1902, blev genindkaldt som kaptajn under sikringsstyrken og studerede samtidig landbrugslitteratur. Overtog i 1902 Ebbestrupgaard, som blev drevet intensivt og som lærested for praktikelever. Udførte et banebrydende arbejde vedrørende regnskabsføring for praktiske landmænd. Øvede som formand for Hadsten o. O. Lbf. 1913-22 en fortjenstfuld indsats. 1923 udnævnt til foreninegns æresmedlem.

Gdr. *Th. Thomsen*, Vitten. Født 1887, uddannet på højskole og landbrugsskole, overtog fødegården 1910, hvor han blev opdrætter af kvæg og heste. 1922-32 næstformand i landboforeningen, 1933-36 formand for husdyrbrugsudvalget. En tid formand for slagteriet og næstformand i Andelsbankens hovedbestyrelse.

Gdr. *P. Mikkelen*, Lyngå. Født 1851. Næstformand 1904-06 i landboforeningen. Ejer af Højgaard, Lyngå – senere af Skjoldelevgaard, hvor han blev sognerådsformand.

Gdr. *Jens Johansen*, Lerbjerg. Født 1868. Tune Landboskole, overtog fødegården 1898. Sekretær og næstformand i landboforeningen 1900-20, hvor han gjorde et stort arbejde.

Gdr. *P. Snied Rasmussen*, Sandby. Født 1871. Realskole og uddannet på flere veldrevne gårde. Overtog fødegården 1892. Sekretær i landboforeningen 1906-12. I bestyrelsen for Jydsk-Andels-Foderstofforretning, formand for kvægeksportforeningen, Aarhus.

Gdr. *N. Mortensen*, Selling. Født 1866 i Selling. Medlem af sognerådet. Sekretær i landboforeningen 1912-21. Oprettede sammen med sin hustru et legat: Gdr. Niels Mortensen Mogensen og Hustrus, Ane Mortensen f. Laursens mindelegat. Legatkapital 2500 kr., der ikke må røres. Renterne udbetales hvert år til Hadsten Lbf. som præmie til bedste jydske kosamling.

5. Landboforeningen under kriseår - krigsår - efterkrigsår 1926-51

A. ØKONOMIBAROMETER OG KRISEÅR

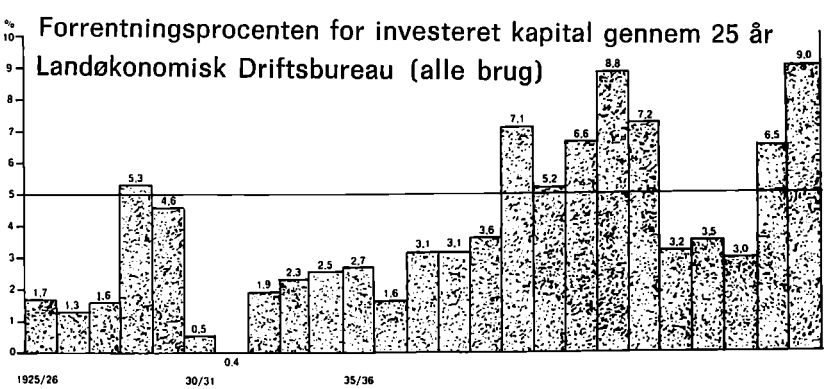
Hadsten-foreningens tredie femogtyve års periode 1926-51 begyndte for landbruget med meget dårlig økonomi. Årene efter 1. verdenskrigs afslutning var præget af varemangel og gode priser på landbrugsprodukterne, men i 1926 førtes den danske krone – fra den hidtidige 2/3-værdi – ret hurtigt i pari. Herved indtraf et prisfald på salgsprodukterne svarende til ca. 1/3. Et lille pusterum fik man i 1928-29 og 1929-30, men herefter indledtes det voldsomme prisfald, der fuldstændig slog bunden ud af landbrugets produktionsøkonomi og skabte den hårde og ret langvarige krise. Lavpunktet nåedes vel i 1931-32, men de føl-

gende 7-8 år varede krisen ved, idet produktionsapparatet var mere eller mindre lemlæstet i de fleste brug. Herefter skred man – med den tyske besættelse 9. april 1940 – ind under krigsforhold.

Selvom krisen i første omgang var fremkaldt af kroneopskrivningen, skyldtes den egentlige »30-ernes krise« i det væsentligste udefra kommende årsager, bl.a. det billige amerikanske korn. Når danske (og europæiske) landmænd kun tjente nogle få kroner på en slagterigris, var det forståeligt, at man udnyttede det billige korn til en stadig større produktion med det resultat, at markedet brød sammen. Svinekortordningen hjalp noget, men meget ulige fra gård til gård.

B. FORENINGENS VIRKE

Som *kriseårene* gjorde sig gældende i de enkelte landbrug og i hjemmene, mærkedes de trange kår også indenfor landboforeningen og i ledelsens dispositioner. Det var ikke helt let at holde sammen på medlemmerne og økonomien. I nogle år mærkedes både forsigtighed og nedskæringer. I 1927 nedsattes dyrskuepræmierne, samtidig med at forskellige tilskud til husmandsforeningen, plantningsforeningen, biavlerforeningen og biblioteket blev strøget. I 1928 blev dyrskuepræmierne igen sat ned.

Allerede i efteråret 1925 og igen ved jubilæumsfesten omtalte formanden *A. Grosen, kronestigningen og dens følger,* og ved generalforsamlingerne 1926 og 1927 ankede han over, at der ikke i den offentlige husholdning toges hensyn hertil. I efteråret 1928 gav han dog udtryk for, at udsigterne tegnede lysere for landbruget med en god høst i vente.

Lysningen synes også at afspejle sig i foreningens virke, og kaptajn Pedersens kongstanke, ansættelse af *egen konsulent,* diskuteredes pånyt. I 1930 vedtoges det at stille de midtjydske landboforeninger forslag om, at Hadsten Lbf. enten udmelder sig af samarbejdet, eller der ansættes en konsulent med bopæl i Hadsten. Men heller ikke denne gang lykkedes det, vel især fordi krisen satte ind med endnu større alvor end før.

Interessen for *foredrag og faglige kurser* var – sammen med dyrskuerne – det centrale i foreningens arbejde. Også ungdommen blev der tænkt på, idet der holdtes udflugter, kvægbedømmelsesvejledning på dyrskuerne, fodermesterkonkurrencer, enkelte teoretiske kurser, roeudtyndingskonkurrencer og senere hestemønstringskurser. I 1930 oprettedes en tyendespareforening i tilknytning til Sparkassen i Hadsten.

Det vedtoges i 1942, at foreningen skulle yde *præmier til medhjælpere,* der havde været i samme tjeneste i en årrække, og som blev indstillet af deres husbond. Præmierne blev for 10 år sat til 50 kr. for 15 år til 75 kr. og for 20 år til 100 kr. – Første år uddeltes 5 præmier, og mange er siden uddelt.

En indsats for bedre avl og fodring af svin blev drøftet, og i 1932 var foreningen, ligesom de andre midtjyske landboforeninger med i oprettelsen af *svineforsøgsstationen Vejballegaard* sammen med husmandsforeningerne og andelsslagterierne Hadsten, Hammel, Bjerringbro og Silkeborg.

Samarbejde med husmandsforeningerne har gennem årene for landboforeningen i Hadsten dannet en naturlig baggrund for forskellige aktiviteter. I 1932 bemyndigedes bestyrelsen til at forhandle med Hadsten Husmandsforening om en videreførelse af samarbejdet. Formanden *A. Grosen* tog sagen op sammen med husmandsforeningens formand *A. Andersen,* Vivild. Det vedtoges i fællesskab at indbyde til et *ungdomskursus* vinteren 1933,

Gdr. A. Grosen, Hadbjerg
form. 1922-34, næstf. 1920-22

Gdr. Ths. Thomsen, Vitten
næstf. 1922-32

Gdr. J. C. Jensen, Vissing
form. 1934-40, pl. udv. 1922-34, ærmdl. 1951

Gdr. Ole Larsen, Sandby
Næstfmd. 1932-38, sekr. 1921-31

Gdr. Jens Larsen, Vinterslev
sekr. 1931-33, næstf. 1938-41

Gdr. N. J. Vester, Galten
form. husd. u. 1914-28, sek. 1933-36

Gdr. N. A. Fisker, Hadbjerg
Husd. br. 1914-44, æresm. 1951

Gdr. Søren Nielsen, Vitten
Pl. udv. 1933-44, legatst. 1944, æresm. 1951

Godsej. Har. Mark, Kollerup
Legatstifter 1942

og Hadsten højskole stillede beredvilligt lokåler til rådighed. De to formænd samt *J. C. Jensen*, Vissing, og regnskabskonsulent *Hans Holm*, Hadbjerg, som sekretær dannede udvalg til sagens ordning, og dette blev begyndelsen til samarbejdet om ungdomsskolen, der er fortsat siden.

Fra landboforeningens første år blev *dyrskuet* holdt på et areal ved Hadsten kro. 1908 flyttedes det til Afholdshotellets mark ved Bøgevej. Efterhånden blev her for trangt. Man prøvede at handle sig til en passende plads et andet sted. Det lykkedes i 1961 at sammenstykke et nogenlunde velegnet areal ved kroen, hvor skuet har haft ret gode betingelser siden, og hvor der også vil være plads til 100 års jubilæumsskuet 1976.

Det fulgte af sig selv, at Danmark – og ikke mindst dansk landbrug – ret snart efter krigsudbruddet eftersommeren 1939 kom ud for handelsmæssige og økonomiske påvirkninger. Samhandelen med England søgtes opretholdt, men faldende sterlingkurs og stigende omkostninger her i landet frembød vanskeligheder. Men *9. april 1940* kom så den tyske besættelse, der naturligvis medførte strenge restriktioner: maximalpriser på korn, forbud mod opfodring af brødkorn, omstilling af exporten til Tyskland o.s.v. Iøvrigt voldte afsætningen, da den først kom i gang, ingen vanskeligheder, hvorimod kornlovene og mangel på importkorn, protein m.v. voldte besvær og medførte reduktion af besætningerne, det gik især ud over svin og fjerkræ.

I markbruget kneb det med at holde gødningskraften ved lige, og streng vinterfrost med påfølgende tørre forsomre nedsatte i 1940 og 1941 kornudbyttet betydeligt. Stort set bevarede landbruget dog nogenlunde sin struktur. Ud over at få økonomi i bedriften gjaldt det om at producere så meget som muligt for at rationerne til den danske befolkning kunne opretholdes.

Dette hensyn gjaldt ikke blot de almindelige markafgrøder, men også produktion af specialafgrøder, der i videst mulige omfang skulle erstatte manglende importvarer. Proteinmanglen som følge af standset oliekageimport fremkaldte betydelig interesse for ensilering af roetop, delvis også græs og bælgplanter. Avl af spindhør, oliehør og sennep dækkede nødtørftigt et behov, og det samme gjaldt vel i nogen grad tobak.

C. FORMANDSSKIFTE
1934 og 1940

Ved generaforsamlingen efterår 1934 meddelte *Anders Grosen*, at han ikke ønskede at modtage genvalg som formand. Han havde da været formand i 12 år. Han tiltrådte på et tidspunkt, da krigsårene var ved at være på afstand og hvor der igen var fremgang for landboforeningen. Men så kom det økonomiske tilbageslag for landbruget med nedskæringer og indskrænkninger også for foreningen. I sine gode oversigter ved generalforsamlinger og møder hævdede han stærkt, at landbruget havde gjort sin pligt over for det øvrige samfund, men han hævdede – og dette kom især frem i hans sidste formandsberetning – at landbruget burde stå mere enigt udadtil, så man kunne følges ad i de store ting. Det kan antages, at han hermed hentydede til uenigheden mellem *Landbrugernes Sammenslutning* (L.S.) og anderledes tænkende.

Valgt i stedet for Grosen blev *J. C. Jensen*, Vissing. Han havde været i planteavlsudvalget siden 1917 og dets formand siden 1923. Han førte arbejdet videre i de gamle baner og med dygtighed og forståelse. I årene indtil 1940 var der trods de stadig trykkende tider udsigt til, at foreningens mange faglige gøremål kunne udvikles på bedste måde. Der holdtes sommerudflugter som sædvanligt, i 1936 således til Hadsherred med 400 deltagere.

På generalforsamlingerne i årene 1934-40 ankede formanden gentagne gange over den førte politik, som lod det øvrige samfund leve højt på landbrugets bekostning. Han var af den mening, at landbruget burde kende sin magt og bruge den gennem andelsorganisationerne. Samme standpunkt som forfægtet af L.S.

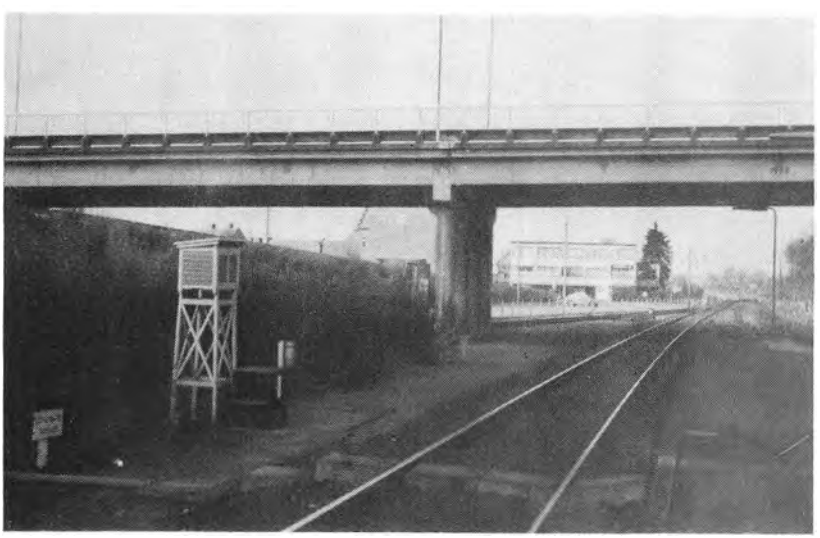
På efterårsgeneralforsamlingen 1940 var J. C. Jensen på valg som formand. Her blev han spurgt fra flere sider, om han stadig støttede L.S. og han tog klart standpunkt og sagde at det gjorde han. J. C. Jensen blev foreslået genvalgt, men fra anden side blev foreslået *Th. Nielsen*, Hadbjerg. Ved valget fik J. C.

Jensen 32 stemmer, medens Th. Nielsen valgtes med 43 stemmer.

Til trods for, at der næppe var mange, der kunne følge J. C. Jensens synspunkter, var det forholdsvis store antal stemmer, han fik, antagelig udtryk for den store agtelse, han nød. Ikke mindst blandt de nærmeste medarbejdere vakte det beklagelse, at hans mangeårige af udholdenhed og trofasthed prægede arbejde for landboforeningen skulle afsluttes på denne måde.

D. ANSÆTTELSE AF EGEN KONSULENT

Dette ønske havde været fremdraget tidligere ved forskellige lejligheder. *Kaptajn Pedersen* havde berørt sagen i sin jubilæumstale i 1925 og igen i 1930, men uden resultat. På et bestyrelsesmøde i 1942 stillede *Sv. Damgaard Nielsen* forslag påny, og allerede samme efterår behandledes det i et repræsentantskabsmøde, og næste forår blev ansættelse af en konsulent med bopæl i Hadsten vedtaget på generalforsamlingen. Kort

Meteorologi-aflæsning i »Hytten«. Hadsten station

efter blev konsulent *Henry Frederiksen* antaget, dog først med tiltrædelse 1. marts 1944. Han var særdeles veluddannet og »hældede« nærmest til planteavlssiden.

Henry Frederiksen var kun i foreningens tjeneste i 2 år, men kom til at præge arbejdet stærkt, idet han tog initiativet til en del opgaver, som blev løst på en god måde. Det gjaldt således auktionernes genoprettelse, medlemmernes forsyning med markfrø og sædekorn, forsøgsarbejdet, standardjordprøver og ikke at forglemme ungdomsarbejdet. De fleste af disse arbejder vil der blive berettet om under afsnit for planteavlen.

Som Henry Frederiksens efterfølger blev antaget agronom *Willy S. Østergaard*, der blev ansat som planteavlskonsulent og sekretær. Ansættelsen gjaldt fra 1/2 1946.

E. BEFRIELSEN

Krigens snarlige afslutning var forudset, men frygten for at den i sidste fase skulle føres ind over Danmark holdt sig lige til det sidste. Det var naturligt, at den store glædesfølelse ved befrielsen den 4.-5. maj 1945 for en tid betog sindene fuldstændigt.

Her skal i korthed berettes enkelte træk i forbindelse med landboforeningen. Sammen med andre foreninger arrangeredes en frihedsfest. Landboforeningen bevilgede et bidrag til Frihedsfonden.

Ved det første repræsentantskabsmøde efter befrielsen rettede formanden en særlig velkomst til *Frederik Pedersen*, Højskolegaarden. som var hjemkommen fra koncentrationslejr i Tyskland. Frederik Pedersen takkede repræsentanterne, der sang »Jyden han æ stærk å sej«. Senere deltog landboforeningen i indsamlinger, bl.a. til fonden »Fædrelandets Vel«, hvortil repræsentanterne indsamlede ca. 2.000 kr.

Arbejdsdagene meldte sig igen. Landet og økonomien skulle bringes på fode. Mange mente, at alt nu ville bevæge sig mod førkrigsniveauet, men det gik ikke så let. De 5 besættelsesår havde udpint landet. Det kunne enhver forstå, men adskillige forstod ikke, at det gjaldt dem.

For landbruget måtte det gælde, at man hurtigst muligt kunne bringe produktionsapparatet i stand, så det blev muligt at producere med fuld kraft. Her var det øjensynligt og meget nyttigt, at gode kræfter under krigen havde sat meget ind på at bevare produktionskapaciteten bedst muligt. Gang på gang blev der i forsamlinger under krigen – også i Hadsten o. O. Lbf. – peget på, at nødvendig besætningsreduktion måtte ske med nænsom hånd. I virkeligheden blev avlsarbejdet i kvægbesætningerne intensiveret. I 1944 blev dobbelt så mange køer holdt til gode foreningstyre som i 1939 – takket være insemineringen. Men også jordens ydeevne havde holdt bedre end ventet.

F. LANDBOFORENINGENS FORETAGSOMHED EFTER KRIGEN

Hadstenegnens kvægholdere har fra landboforeningens første dage haft ord for at være interesseret i gode avlsforanstaltninger. Det sås på egnens dyrskuer og mærkedes i tilslutningen til kvægavls- og kontrolforeningsarbejdet, der hidtil havde været tilknyttet Midtjysk Fællesledelse.

Det var derfor naturligt, at tanken om *egen fællesledelse* måtte melde sig. Det skete i november 1945 under bestyrelsens forhandling om antagelse af egen husdyrbrugskonsulent, der evt. samtidig kunne gå aktivt ind i regnskabsarbejdet.

Foreningens formand *Th. Nielsen* rejste her tanken om at oprette en fællesledelse for egnens foreninger. Der var enstemmig tilslutning her til, og det blev overladt ledelserne i landboforeningen, kvægavlsforeningen samt 9 kontrolforeninger at antage en konsulent. De 9 kontrolforeninger, der fra første begyndelse var med i samarbejdet, var Lyngaa-Vitten, Nyhåb, Spørring-Grundfør, Ødum, Selling, Hadbjerg, Galten nordlige, Galten sydlige og Vissing. Senere meldte også Korsholm til, så der i alt var 10 kontrolforeninger og Hadsten kvægavlsforening. De meldte sig alle ud af Midtjysk Fællesledelse fra 1. oktober 1946.

Man antog som konsulent med tiltrædelse 1. april 1946 *J. R. Hansen,* der nogle år havde været husdyrbrugskonsulent på

Samsø. Han er født 12. dec. 1910 i No ved Ringkøbing. Agronom 1939. Assistent ved Ringkøbing Amts Fællesledelse og Horsens Lbf. 1939-41. Kons. i husdyrbrug for Samsø Lbf., Hmf. og Fællesledelse samt sekretær for Samsø Kvf. 1941-46.

Konsulent *J. R. Hansen* satte alle sejl til i virksomheden i Hadsten. Ved siden af husdyrbruget påtog han sig videreførelsen af foreningens regnskabsarbejde, til han på dette område fik afløsning en halv snes år senere. Så blev der bedre tid til tyrestationen og insemineringen, og alt hvad der fulgte med godt tyrehold på en egn med gode besætninger.

Gdr. Th. Nielsen, Hadbjerg form. 1940-46, æresm. 1951

Gdr. Chr. Fisker, Galten næstform. 1941-44

Gdr. Damg. Nielsen, O. Hadsten sekr. 1936-44, næstf. 1944-47

A. Jelsbak, Hammel husd. konsulent 1918-46

J. Jakobsen, Hammel pl. konsulent 1926-44

Henry Frederiksen, Hadsten pl. konsulent 1944-46

De nærmere regler for samarbejdet blev grundigt behandlet af landboforeningens bestyrelse og sluttelig vedtaget uden ændringer. Kontrolforeningernes formænd indstillede, at disse foreninger fik enslydende love, og dette vedtoges.

Den 1. oktober 1946 samledes en del af egnens folk til en afskedsfest for konsulent *A. Jelsbak,* hvis 28årige, travle virksomhed hermed var afsluttet. Der blev holdt en række taler, og landboforeningens formand overrakte en smuk boggave.

Allerede før 2. verdenskrig mærkedes *bortvandringen af arbejdskraft* fra landbruget med betydelig virkning, og nu ved krigens afslutning meldte problemet sig med stor styrke. I travle sæsoner blev resultatet derfor let, at landmændene overbød hinanden, og deraf opstod flere steder ønske om at få dette forhold ind under en tarifmæssig ordning. I efterkrigsårene havde *arbejdsgiverforeningernes stilling og betydning* ofte en ret fremtrædende plads i den offentlige debat, præget af overenskomstperioderne og de skiftende muligheder for at skaffe medhjælp. Nu om dage drøftes den enkelte driftsleders situation vel lidt mere afslappet, og standpunkterne for eller imod indmeldelse i en arbejdsgiverforening markeres knapt så stærkt. Forklaringen må nok søges i, at der har åbnet sig en udvej i sammenhæng med de enkelte brugs mekanisering og herudover de efterhånden veludviklede maskinstationer.

Men der er vel stadig tale om en vis holdningsforskel imellem landsdelene, hvilket følgende medlemstal (Landbrugsårbog 1974) kan tyde på:

Landbrugets arbejdsgiverforeninger		
Sjælland og Møn	1500	medlemmer
Maribo amt, land- og skovbrug	1500	»
Fyns stift	690	»
Jylland	1175	»

Betydningen af arbejdsgiverforeningerne i bred forstand er vel endnu ikke endeligt afklaret.

På et repræsentantskabsmøde i landboforeningen i foråret 1943 behandledes spørgsmålet om evt. *oprettelse af en samlestald i Hadsten.* Tanken var udsprunget af den centraliserede kvæg- og kødordning, der havde medført indretning af sådanne stalde flere steder. Repræsentantskabsmødet var dog ikke indstillet på at fremme sagen. Under den påfølgende generalforsamling bragte *A. Hjortshøj, Selling,* dog sagen frem. Der forhandledes pånv, og det vedtoges at orientere sig nærmere sammen med husmandsforeningerne. Det kom frem, at samlestalde flere steder var blevet et godt aktiv for de stedlige landøkonomiske foreninger gennem deres medvirken ved administrationen, og det var vel den væsentligste begrundelse for, at landboforeningens bestyrelse igen tog sagen op i vinteren 1947-48. Der var nu tilslutning fra alle sider, d.v.s. landboforeningen, husmandsforenin-

Landboforeningens bestyrelse og repræsentantskab. – 1. række: Konsulent W. Østergaard. P. Ludvigsen, Sellinggaard. J. P. Jensen, Balle. Børge Jensen, Damsgaard. Aksel Rasmussen, Røved. Børge Hansen, Mosegaard. Konsulent J. R. Hansen. 2. række: Elmer Elgaard, Vinterslev. Peder Nielsen, Sandbygaard. Jens Christensen, Haldum. Elvin Hansen, Galten. Bomholt Christensen, Spørring. Sv. Svendsen, Svejstrup. Søren Hasager, Skjød. Th. Mohr, Hallendrup. Anders Fisker, Selling. Regner Hansen, Engelsholm. Nydam Jensen, Nydamsgaard. Johs. Christensen, N. Hadsten. 3. række: H. J. Tranberg, Halling. H. Pape, Galten. V. Sehested, Vivild. Aage Jakobsen, Vitten. Jens Christensen, Røved. H. Gustavsen, Hadsten. Niels Pedersen, Lyngaa. Hans Grosen, Hadbjerg. Tage Rasmussen, Grundfør.

gen, slagteriet, slagterne, handelsmændene og Hadsten by. Der var altså gjort et stort arbejde for at få sagen fremmet, men man var klar over, at det nu ikke var så let mere at opnå tilladelse. Det viste sig at være en velbegrundet frygt, idet det hele strandede på de bevilgende myndigheder. Man stod lige overfor ophævelse af kødordningen og nedlæggelse af samlestalde!

G. 75 ÅRS JUBILÆET 1951

Formanden *Børge Jensen* hilste den store forsamling velkommen: Det glæder bestyrelsen, at så mange har vist interesse for vores landboforening og har lyst til at samles med os. Vi har modtaget en særpræget gave, nemlig en gæstebog. Vi ønsker meget gerne, at alle gæster og medlemmer skriver deres navne. Den kæreste opgave for mig er i dagens anledning og med foreningens fulde tilslutning at udnævne fire veltjente og højt agtede medlemmer til æresmedlemmer. Det er *I. C. Jensen,* Vissing, *Søren Nielsen,* Vitten, *N. A. Fisker,* Hadbjerg, og *Th. Nielsen,* Hadbjerg.

I en tid, hvor vi endnu har vanskeligt ved at glemme de 5 mørke år, vil vi glæde os over, at vi i dag kan mødes i et frit land og at friheden rækker til os alle i by og på land. Det er naturligt for os i dag også at lade tankerne gå til vort kongepar. *Et leve for konge og fædreland!*

Thomas Thomsen, Vitten, holdt festtalen: Hadsten og Omegns Landboforening hører til blandt de noget ældre landboforeninger, kun 60 er ældre. Efter at 1864 var noget på afstand, var egnen indstillet på, at nu skulle der tages fat. Folk fra den jævne bondestand var sjælen i arbejdet for landboforeningens oprettelse. Der var brug for lærdom og erfaringer (mange ville prøve at dyrke roer, men det var ikke godt at radrense med køerne – en spand blev bundet under mulen!) Kaptajn *Pedersen* gjorde Hadsten Lbf. landskendt. Vi er også nået så vidt, at Hadsten dyrskue er kendt for høj kvalitet, og det har landboforeningen medvirket til. Th. Thomsen sluttede sin tale med at motivere et: *Landboforeningen leve!*

Jubilæet markeredes stærkt overalt i byen med flagning fra morgenstunden. Om eftermiddagen var foreningen genstand for stor opmærksomhed med gaver, blomster og telegrammer. Repræsentanter for *A/S Hadsten Bank* overrakte en smuk silkefane, købmand *A. Gadeberg* et Margrethebæger, *Andelsbanken* 1.000 kr. at bruge efter ønske, snedkermester *Kaj Schøtz-Christensen* en fin gæstebog, hotelejer *Asmund Madsen* en dirigentklokke, *Galten-Vissing Kommune* en fornem »boule« og tidligere formand *Th. Nielsen* et bæger med inskription.

Formanden Børge Jensen takkede hjerteligt for gaver, blomster og anden opmærksomhed.

Æresmedlem *Søren Nielsen* takkede på vegne af æresmedlemmerne for udnævnelsen. *Sv. Damgaard Nielsen* takkede de indbudte gæster for nærværelsen. *Hans Pinstrup* talte for det gode samvirke de enkelte samfund imellem og for samarbejdet mellem husmandsforeninger og landboforeninger. *Børge Hansen* talte for Hadsten by.

I øvrigt var der taler af *Hessellund Jensen, Har. Mark, Kr. Støvring, Nydam Jensen, Erik Bredholt, Th. Nielsen, Margr. Pedersen, A. M. Therkildsen, Jens Jakobsen, Th. Klausen, Quist Nielsen, N. A. Fisker, J. R. Hansen, A. J. Jelsbak.*

H. FORENINGENS LEDELSE 1926-51 (OVERSIGT)

Gdr. *A. Grosen,* Hadbjerg. Født 1886 i Skæring. Overtog gården Bakkely i Hadbjerg 1914 og gjorde den i de kommende år til et mønsterbrug, der tiltrak mange besøgende og foreningsudflugter. I 1920 valgt til næstformand for Hadsten o. O. Lbf. og ved kaptajn Pedersens afgang 1922 overtog han formandshvervet, som han bestred dygtigt i 12 år, til 1934. Var senere formand for R. A. Husholdningsselskab 1939-46. Desuden formand for Andelskreatureksportforeningen for Aarhus Amt m.m.

Gdr. *J. C. Jensen,* Vissing. Født 1882 i Hallendrup. Uddannet i mejeribrug og 3 år bestyrer af Dagsvad a/mejeri. Overtog 1910 gården Engvang i Vissing, som blev kendt for god drift. 1917 valgt

til formand for planteavlsudvalget og 1934 til landboforeningens formand efter A. Grosen. Han fortsatte på denne post til 1940. Iøvrigt en række tillidshverv: mejeriformand, distriktsforstander i J. Brandforsikring, sognefoged m.m. For hans indsats i en vanskelig tid skylder landboforeningen stor tak. Foreningens æresmedlem 1951.

Gdr. og forp. *Th. Nielsen,* Hadbjerg. Født 1888 i Stånum. Overtog 1916 Hadbjerggaard, hvor der blev skabt et landbrug ud over det almindelige. Han var en meget initiativrig leder, der bragte alle grene i landbruget på toppræstation: fremragende markdrift, avlscenter for jysk hesteavl, meget anerkendt jysk kvægbesætning, stor produktion af svin. Formand for husdyrbrugsudvalget 1928-33, 1940 afløser for J. C. Jensen på landboforeningens formandsplads, som han bestred til 1946, da han rejste fra egnen for at overtage storforpagtningen Jernit under Frijsenborg. Foreningens æresmedlem 1951.

Gdr. *Børge Jensen,* Damsgaard. Født 1909. Praktisk landbrugsuddannelse og derefter på Korinth Landbrugsskole. 1933 overtog han Damsgaard, der blev drevet intensivt i den lange årrække. Formand for Hadsten o. O. Lbf. 1946-55, herunder leder af 75 års jubilæumsfesten 1951. Formand for Hadstenegnens Andels-Maskinstation 1958-70 og landsformand for Andelsmaskinstationerne i Danmark. Medlem af kommunalbestyrelsen i Hinnerup 1962-66 og Hadsten Kommune fra 1974.

Gdr. *Ole Larsen,* Sandby. Født i Nees ved Lemvig. Efter grundig uddannelse overtog han i 1909 en gård i Hadbjerg og i 1918 Enghavegaard i Sandby, som han drev særdeles godt til sin død. Som landboforeningens sekretær 1921-31 var han højt respekteret for sine gode evner og for ordenssans. Samme gode holdning fulgte ham som næstformand 1932-38. Han var mejeriformand og medlem af provstiudvalget.

Gdr. *Jens Larsen,* Vinterslev. Født 1882 i Nees ved Lemvig. Overtog Tjørnagergaard i 1915. Han var sekretær i landboforeningen

1931-33 og næstformand 1938-41. Han var en meget dygtig landmand med forretningstalent, hvilket ofte kom foreningen til nytte, da han sad i bestyrelsen. Jens Larsen døde pludselig 1948.

Gdr. *N. A. Fisker,* Højvang, Hadbjerg. Født 1876 i Hinge. Overtog Højvang i 1901 og begyndte her sit virke som landmand og som opdrætter af jysk malkekvæg. Han grundlagde her en avlsbesætning, der i mange år blev et af centrene for denne avlsretning. Omkring slutningen af første verdenskrig var besætningen højest med ydelse i Jylland af større besætninger og desuden med fortrinlig kvalitet. 13 gange hjemførte Fisker N. Mortensens ærespræmie. Han var medlem af husdyrbrugsudvalget gennem 30 år, 1914-1944. Foreningens æresmedlem 1951.

Gdr. *Chr. Fisker,* Galten. Født 1901, søn af gdr. N. A. Fisker, Hadbjerg. Efter god uddannelse drev han først Tinggaard og senere Enghavegaard i Galten. Han er en dygtig og solid landmandstype, og hans valg til næstformand for perioden 1941-44 var udtryk for medlemmernes tillid.

Gdr. *Sv. Damgaard Nielsen,* Grønvang, O. Hadsten. Født 1907 på Aabybro højskole. Efter uddannelse overtog han Grønvang 1928. Var sekretær i landboforeningen 1936-44 og næstformand 1944-47. Gennem de 11 år, han deltog i foreningens ledelse og den snævre bestyrelse, gjorde han beredvilligt en stor indsats, og hans gode evner og veludviklede sans for folkelige og landboorganisatoriske forhold kom foreningen til megen nytte.

6. Landboforeningen 1951-76

A. OPLYSNING, VEJLEDNING, KONTROL

I enhver landboforening er oplysning og vejledning knyttet til de allerfleste arbejdsområder. Her i foreningen holdes de fleste foredrags- og diskussionsmøder i Hadsten, men traditionerne fra stiftelsesdagen, 27. maj 1876, er stadig i stand til lejlighedsvis at trække en del af den oplysende virksomhed ud i kredsene. Når der skal træffes vigtige beslutninger, skal repræsentanterne samles, og denne vekselvirkning er sikkert meget betydningsfuld og medvirker til, at der kan holdes gode fagmøder. Af optegnelserne gennem de mange år ses det, at konsulenterne i visse år har holdt beretningsmøder i en del af kredsene.

På et repræsentantskabsmøde 1952 spurgte foreningens formand, hvordan man ville stille sig til at holde en del diskussions-aftenmøder, hvor indlederne kunne falde ind under begrebet »den praktiske landmand har ordet«. Møderne kom i stand og gik udmærket i en del år, og det viste sig, at de fleste egne havde dygtige praktikere med god fremstillingsevne og friske standpunkter.

Men går man nu lidt videre med begreberne oplysning og vejledning, viser det sig, at der er muligheder for at knytte forklaringer og diskussioner til næsten alle arbejdsopgaver ihvertfald indenfor planteavlen. Lettest at få i gang er vel markvandringer, men det vil jo så blot sige, at man har mulighed for at knytte en markvandring eller diskussion til næsten alle aktiviteter in-

denfor planteavlskonsulentarbejdet. Og siden man har indført begreberne »staldvandring« eller »bygningsudflugt«, har husdyrbruget vel stort set de samme muligheder.

Men tilværelsen som jordbruger er ikke blot det alment oplysende eller at føle sig nogenlunde sikker på, hvilken vej man skal gå for at følge den forud bestemte driftsplan. Det drejer sig også om at kende og udnytte de *kontrolmidler,* der er til rådighed. Her skal blot henvises til den kontrol, der falder ind under begrebet analyser.

Det er vel naturligt i første omgang at tænke på *jordbundsanalyser.* I hundredåret for landboforeningens oprettelse er det nærliggende at erindre, hvor ivrige medlemmerne var for at få ansat en planteavlskonsulent, så man – ligesom andre landboforeninger – kunne komme i gang med lokale markforsøg, fortrinsvis gødningsforsøg. Men disse forsøg var jo trods al usikkerhed det eneste kontrolmiddel, man dengang kendte til for at imødegå de helt store fejltagelser ved jordens gødskning. Og der gik jo meget lang tid, før lokalforsøgene, statens forsøgsstationer og statens planteavlslaboratorium havde *standardanaly-*

En central plads, bl.a. med landboforeningens kontorer

serne klar til brug. I dag er der grund til at tænke på, hvor let – og billigt – det er gennem disse og andre jordbundsanalyser at holde kontrol med jordens næringsindhold, så den er i bedst mulig balance.

Noget tilsvarende gælder *foderanalyserne,* selvom de, alt taget i betragtning, stiller større krav til landmanden. Men ret beset er man også på dette område kommet meget langt. For 100 år siden diskuterede medlemmerne ivrigt »svag og stærk fodring« uden måske at tænke på, at det lige så godt kunne kaldes forkert eller rigtig fodring (jævnf. Svendsen, Tune!). Nu om dage er ingen i tvivl om, hvad der menes, når vi f.eks. læser analysesedlerne, der følger foderblandingerne. Og vi forstår meget godt betydningen af vandbestemmelse i korn, tørstofbestemmelse i roer og græs og vel også ensilageanalyserne.

Kontrolarbejdet er vigtigt i landbruget. Men egentlig er kontrollen med *pengene* (og skatterne!) det vigtigste. Landboforeningen hjælper til med kontrollen i mark, stald og regnskab.

B. FRA LANDBOFORENINGENS ARBEJDSMARK

Auktionerne har gennem skiftende former og tidsrum spillet en ikke ubetydelig rolle for medlemmerne af *Hadsten og Omegns Landboforening.* Man begyndte 1908, helt i det små, men i løbet af få år nåede man op på en årlig omsætning på 150-300.000 kr., og i årene 1908-25 var den samlede omsætning 2.293.000 kr. Herefter fulgte nogle år med skiftende omsætning, og efterhånden stilstand, men i 1944 oprettedes auktionerne igen med *J. Daniel Jensen,* Lyngå, som auktionarius. Han forsatte dermed til sin død i 1961, hvorefter *H. Kjær Nielsen,* Laurbjerg, ansattes. Auktionerne, der holdes hver tirsdag, har de senere år kun haft lille tilslutning, men i 1971 oprettedes Hadsten landboforenings grisesalg, ligeledes med Kjær Nielsen som salgsleder, og her er der god og stigende omsætning som følgende tal viser:

P. Ludvigsen, Sellinggaard
fmd. for planteavlsudv. 1934-56

Aksel Rasmussen, Roved
næstfmd. 1944-53

Børge Hansen, Moesgaard
fmd. for husdyrbrugsudv. 1945-57

Jens P. Jensen, Balle
fmd. for auktionsudvalget 1947-57

Aage Christensen, Odum
fmd. f. regnsk. udv. 1955-60, f. best. 1957-60

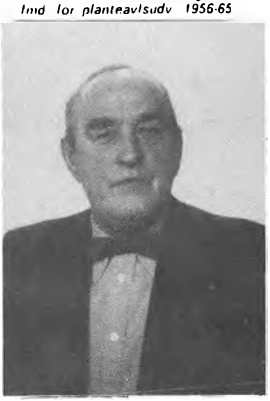
Anders Fisker, Selling
fmd. for planteavlsudv. 1956-65

J. Daniel Jensen, Lyngå
auktionarius 1944-61

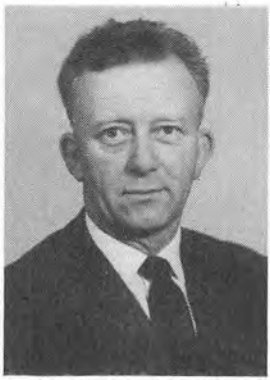
Alfr. Bech, Vitten
næstfmd. 1959-65

Kaj Beck, Vitten
fmd. for husdyrbrugsudv. 1965-69

Tage Rasmussen, Grundtor
næstlmd 1965-74

Th. Fihl Erslev
lmd for husdyrbrugsudv 1969-72

Aksel Ludvigsen, Sellinggaard
lmd for planteavlsudv 1970-74

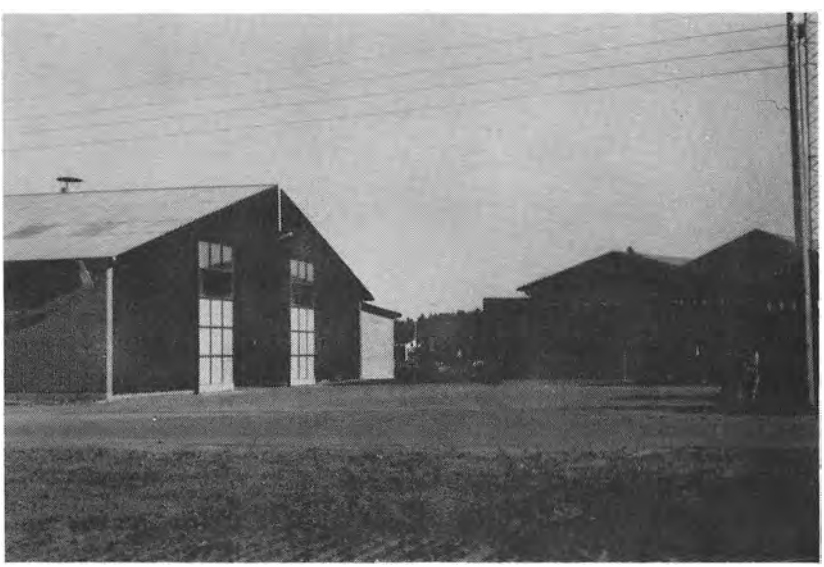
	Stk. smågrise	beløb ialt kr.	Smågrise, gns. kr.
1971	2034	773.347	184
1972	5164	947.215	183
1973	7672	1.896.235	247
1974	9884	2.407.782	244

Hadsten Husmandsforenings medlemmer kan søge markedet uden at være medlemmer af landboforeningen.

Egnens store marked er dog *Randersegnens Lanboauktioner* (Randers kvægtorv). Dette marked blev oprettet 1957 med handel hver lørdag formiddag. Det drives af 11 landboforeninger – hvorunder Hadsten Lbf. – og 11 husmandskredse i gl. Randers amt. Hadsten og Omegns Lbf. repræsenteres på markedet af *E. Bach Andreasen,* Ebbestrupgaard, og *Kaj Koch-Jensen,* Vissing. Markedets samlede omsætning var i 1974 9.596.762 kr., hvoraf Hadsten og Omegns Landboforening tegnede sig for 1.510.871 kr. eller 15,7 %.

Oprettelse af Hadstenegnens maskinstation blev foreslået på et repræsentantskabsmøde i juni 1947 og vandt tilslutning. Et udvalg bestående af *Regner Hansen,* Engelsholm, formand, *Aksel Rasmussen,* Røved, *Børge Hansen,* Moesgaard, *Aage*

Jacobsen, Vitten, og *H. Pape*, Galten, arbejdede videre med spørgsmålet nogle måneder og besøgte bl.a. Brønderslev Landboforenings Maskinstation. I september indkaldtes landboforeningen til ekstraordinær generalforsamling, hvor konsulent *Olaf Nielsen*, Brønderslev Lbf. holdt foredrag om oprettelse og drift af en maskinstation. Generalforsamlingen vedtog oprettelsen, og forannævnte udvalg udpegedes til at indkalde til stiftende generalforsamling. 26 tegnede sig straks som medlemmer af den påtænkte andelsmaskinstation – man vedtog nemlig straks at starte som andelsselskab – ikke som i Brønderslev, hvor landboforeningen begyndte, og først senere lod det blive andelsselskab. Den stiftende generalforsamling fandt sted den 11. sept. 1947, og udvalget udpegedes til den første bestyrelse. Da maskinstationen straks blev oprettet som andelsselskab, var landboforeningens arbejde med denne sag forbi, udover at planteavlskonsulenten det første år var både sekretær og kasserer. Senere blev ansat en driftsleder, og Andelsbanken overtog regnskabet.

Maskinstationen i Hadsten

Børge Jensen
Damsgaard
fmd. 1946-55
fmd. f. husdyrbr.udv. 1936-45

Hans Grosen
Hadbjerg
fmd. 1955-61
næstfmd. 1953-55

Chr. Pedersen
Vitten
fmd. 1961-64

Ths. Sorensen
Norring
fmd. 1964-70
fmd. f. husdyrbr.udv. 1957-65

Maskinkonsulenten har projekteret og udarbejdet skitseforslag til *siloanlæg og tørringsanlæg:* 7 siloanlæg, 11 plansiloer, 5 portionstørrerier, 1 korntransportanlæg, 3 høtørringsanlæg og en del formalings- og blandingsanlæg. Endvidere er gennemgået en del tilbud fra firmaer til landmænd.

Der er ydet vejledning ved vurdering af *maskiner og redskaber,* beregning af spild efter mejetærskere, besøg hos medlemmer angående mekanik, især i bygninger.

Interessen for etablering af kunstig vanding er på grund af de senere års voldsomme tørkeskader taget meget stærkt til. I forrige års rapport meddeltes, at der var ydet vejledning ved bedømmelse af forholdene i forbindelse med 6 vandingsanlæg. I indeværende år 1975 er antallet af anlæg steget til 60-70.

Konsulenten har undersøgt eller instrueret ved *33 kurser og konkurrencer,* bl.a. vedrørende mejetærkskning, marksprøjtning, kunstgødningsspredere, mekanisering af stalde samt ved afholdelse af pløjekonkurrencer og traktorpasningskonkurrencer.

Bygningskontoret i Langå har i 1974 fremstillet færdige tegninger til et samlet bebygget areal på ca. 50.000 m^2. Heraf ca. $^1/_3$ til kvægstalde, knap $^1/_4$ til svinestalde, og resten fordeler sig på maskinhuse, lader og stuehuse. Kontorets leder, bygningskonsulent *H. Overgaard,* der fra jan. 1972 er ansat i fællesskab af 10 landboforeninger i Aarhus amt, opgør bygningssituationen i 1974 som præget af mangel på håndværkere og materialer, men alligevel blev der bygget meget af god kvalitet og med enkete nyskabelser.

Omkring halvdelen af køerne kom i løsdriftsstalde, resten i bindestalde, hvor det i langt overvejende grad blev ristestalde. Ungkreaturerne blev fortrinsvis sat i spaltegulvsstalde.

For svinestaldenes vedkommende slog rundtrugsstalden til fedesvin igennem, og den type skal der nok regnes med fremefter. De fleste af søerne kom i kassestier, hvor de står bundet, og næsten alle goldsøer blev sat i båse med bindsel.

De kommende år ser ud til at ville følge disse retningslinier, og blandt kvægstaldene bliver løsdriften antagelig endnu mere fremherskende.

Interessen for maskinstationen var meget stor, og efterhånden lykkedes det at få anskaffet materiel i god sammenhæng med medlemstal og efterspørgsel. Den gode udvikling fortsatte, og maskinstationen røgtede sin opgave til gavn for landbruget og i stigende grad også for bysamfundet. Entreprenør *S. Rye Andersen*, der havde været driftsleder siden 1953, overtog i 1973 den store virksomhed.

Sukkerfabrik i Jylland er titlen på et emne, som blev stærkt diskuteret i landboforeningerne i 1930-40erne, bl.a. ved et møde i Hadsten, da *A. Grosen*, Hadbjerg, *Har. Mark*, Kollerup, og *Schøler*, Haar, havde lagt op til en ansøgning til landbrugsministeriet med henblik på at få oprettet en fabrik eller en saftstation, placeret i en passende egn i Jylland. 1940 rejste *Th. Nielsen* igen spørgsmålet, og 1948 refererer *Børge Jensen* til samtaler med andre landboforeningsformænd. Heraf udviklede sig tilbud om udvidet avl til Assens sukkerfabrik, men det følte s ikke tilfredsstillende. Der blev åbnet for levering til Sverige, men heller ikke heri fandt man løsningen. Planteavlsudvalget fulgte sagen med største interesse og var i alle situationer klar til at tage fat på dyrkningsmæssige problemer, som måtte melde sig. Og der blev brug for beredvilligheden, idet der på Hadstenegnen helt frem til sidst i 50erne blev gennemført prøveoptagning af sukkerroer i forbindelse med levering til Sverige.

Maskinkonsulent *Højgaard Rasmussen*, der er ansat i fællesskab af 9 landboforeninger i gl. Randers amt – hvoriblandt Hadsten lbf. – meddeler følgende resultater fra de senere års virksomhed:

Traktorafprøvningerne under hans distrikt får tildelt prøvevognen et antal dage. De enkelte landboforeninger modtager indmeldelser fra medlemmer, og der kan afprøves 8 traktorer pr. dag. Højgaard Rasmussens statistik over afprøvninger er interessant. Rent summarisk finder man, at brændstofforbruget var for højt i 49 %, og hestekraftydelsen for lav i 40 % af de undersøgte traktorer. Det betaler sig at få rettet fejlene, der bl.a. optræder ved pakninger, luftfiltre, dyser, tændrør, platiner m.v.

BESTYRELSEN
1976

Kaj Koch-Jensen
Vissing
næstfmd. fra 1974

Niels Chr. Pedersen
Lyngaa
fmd for regnskabsudv fra 1973

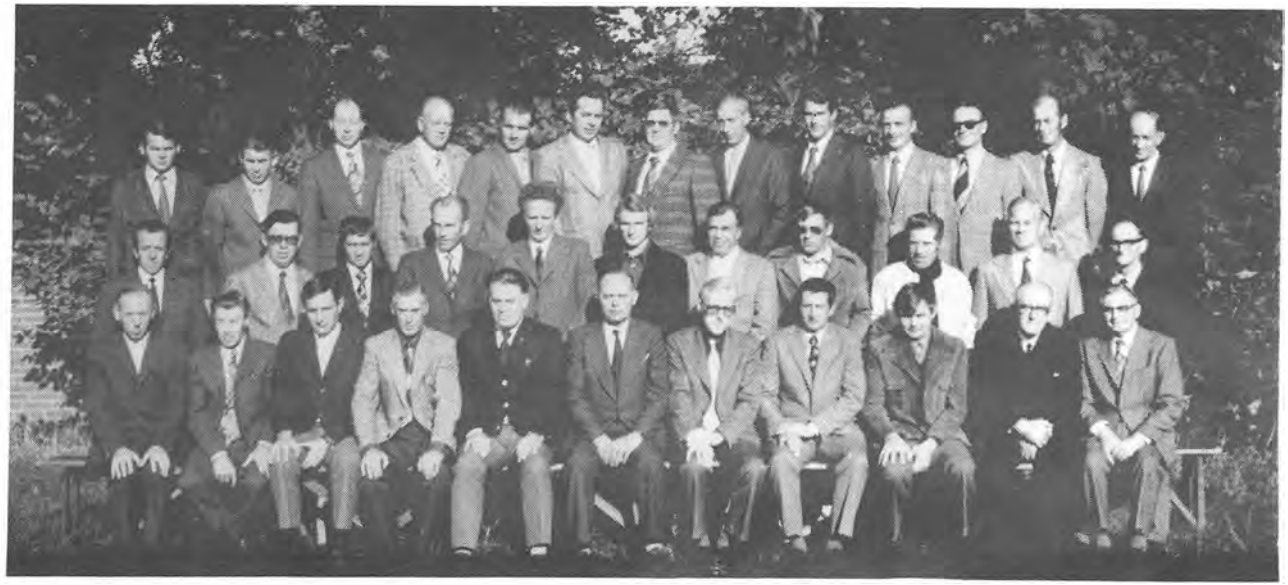
E. Bach Andreasen
Ebbestrupgaard
formand fra 1970
formand for planteavlsudvalget
1965-70

Ole Spanner
Langskov
fmd. for planteavlsudv fra 1974

Poul Kristensen
Hadstengaard
fmd for husdyrbrugsudv. fra 1975

Landboforeningens bestyrelse og repræsentantskab 1976. 1. række fra venstre: Konsulent W. Østergaard. Tage Østergaard, Vissing. Rasmus J. Rasmussen, Roved. Ole Spanner, Langskov. Kaj Koch-Jensen, Vissing. E. Bach Andreasen, Ebbestrupgaard. Niels Chr. Pedersen, Lyngaa. Poul Kristensen, Hadstengaard. Morten Toftkær, Vitten. Chr. Fisker, Hadsten. Konsulent J. R. Hansen. 2. række: Gunnar Christensen, Grundfor. Agner Kjær, Grundfor. Sigfred Hansen, Hadbjerg. Magnus Thomsen, Mejlby. Laurids Poulsen, Ødum. Lennart Nielsen, Norreris. Th. Kielsgaard, Galten. Jorgen Sorensen, Selling. Vagn Thomsen, Hadbjerg. V. Moller Madsen, Molballe. Villy Hansen, Rud. 3. række: P. Bundgaard Pedersen, Vitten. Knud Friis, Ersev. N. Moller Jensen, Sandby. Niels Braad, Haldum. Børge Pedersen, Klarboge. Chr. Hansen, Raungaard. Aksel Krog, Langskov. Jorgen Nielsen, Balle. Herluf Nydam Jensen, Lyngaa. Herluf Jakobsen, Vissing. Henning Pedersen, Langskovgaard. J. M. Voigt, Slædekær. Borge Nielsen, Solten.

7. Planteavlen

A. PLANTEAVLSKONSULENTENS ARBEJDE

Jubilæumsskriftet er formet i fjerdedele af et århundrede. Når planteavlen for perioden 1926-51 skal placeres, er der dog ikke tale om naturlige eller saglige tidsgrænser. For at følge udviklingen i landboforeningen må vi søge lidt tilbage, nemlig til 1910, da Hadsten o. O. Lbf. – sammen med tre andre midtjyske foreninger – antog planteavlskonsulent *Hans Holm*. Med korte mellemrum kom tre andre konsulenter ind som hans afløsere, og i 1926 kan vi så starte perioden med konsulent *Jens Jacobsen*, der var ret nybagt agronom, nemlig fra 1924, men dog havde nået at prøve kræfter på både lærervirksomhed og assistentarbejde, bl. a. i Hammel, hvor han herefter fik bopæl og arbejdscenter fra 1. april 1926 som planteavlskonsulent i »de fire midtjyske«.

Jens Jacobsens tid som konsulent for landboforeningen her i Hadsten spænder over både opgangs- og nedgangstider for landbruget. Og det kom jo til at præge hans arbejde, vel navnlig forsøgsarbejdets omfang. Nok er forsøgene et godt middel til planteavlens fremme, men de talte ord og anden konsulentgerning kan mange gange have større virkning end lokale forsøg. Jacobsen har ført ordet ved adskillige møder, både i kredsene og i Hadsten, og han forstod at få det sagt, så det blev husket. Restriktionsperioden under krigen var en drøj tid, også for en planteavlskonsulent, og det måtte han sande, hver gang man

ønskede hans besøg i Hadstenområdet. Bilen var klodset op, og der var langt at stampe i pedalerne f.eks. fra Hammel til Ødum – og retur. Men han tog det med godt humør, selvom det efter møder eller anden virksomhed tit gik ud på de små timer, inden hjemkomst.

Efter mange tilløb nåede Hadsten landboforening så vidt, at man kunne ansætte egen konsulent. *Henry Frederiksen*, der 1938-44 havde været konsulent for Frederikshavn o. O. Lbf. blev fra 1. marts 1944 konsulent i Hadsten. Efter agronomeksamen i 1935 fulgte specialstudium i plantekultur og derpå 6 års konsulentgerning. Altså de bedste forudsætninger for at gøre en god indsats. Og det kom jo Hadsten landboforening til gavn – selvom hans konsulenttjeneste her kun varede i 2 år. Med stor arbejdsevne og mod på tingene tog han nye opgaver op, og andre blev reorganiseret.

1946 blev Henry Frederiksen konsulent for Foreningen af jydske Landboforeningers Græsmarkssektion. *W. Østergaard* blev derefter foreningens planteavlskonsulent – og samtidig sekretær.

Willy Østergaard havde også forudsætningerne i orden med henblik på konsulentarbejde ved landboforeningerne. Med en god praktisk uddannelse i behold blev han agronom i 1942. Derefter assistent ved forsøgs- og forædlingsgården Øtoftegaard, lærer ved landbrugsfaglige skoler samt konsulent-assistent i Randers og Horsens. Ansættelsen som planteavlskonsulent og sekretær ved Hadsten landboforening skete forår 1946. Her var »godt begyndt« ved Henry Frederiksens indsats, og det lå for Østergaard at følge et godt spor. Forsøgsarbejdet og øvrige aktiviteter på konsulentområdet var han hjemmevant i, og at slutte efter beretningerne kom arbejdet for landboungdommen også i meget god udvikling i årene efter hans ansættelse.

B. PLANTEAVLSFORSØGENES FØRSTE BEGYNDELSE I DANMARK

Når man i Jordbruget skal vælge mellem forskellige kulturformer eller arbejdsmetoder, er anlæg af dyrkningsforsøg den sæd-

vanlige fremgangsmåde til løsning af spørgsmålene. Det nye må prøves, og reglen er, at kun hvad der består prøven, regnes at vinde almindelig fremgang indenfor landbrugets praksis: *fremskridtets vej er forsøgets vej.* Sådan er stillingen nu, men inden man er kommet så vidt, er der sket en meget gennemgribende udvikling.

Her i landet trådte forsøgsvirksomheden på planteavlens område ind i faste former i sidste fjerdedel af 1800tallet. Selve forsøgets idé: den sammenlignende dyrkning på sideordnede arealer, er adskilligt ældre og vil altid være vanskelig at afgrænse fra almindelige iagttagelser og erfaringer fra praksis.

Efter *landbohøjskolens oprettelse* i København i 1858 anlagdes en del forsøg i den tilhørende forsøgsmark, men de fik ikke i længden den store betydning, idet marken blev delvis inddraget til andre formål.

Statens forsøgsvirksomhed i plantekultur begyndte ikke straks som institution under staten. Det var den geniale folkeskolelærer *P. Nielsen,* der skabte grundlaget for dansk forsøgsvæsen på planteavlens område. Efter ansættelse som lærer 1859 ved *Ørslev skole,* Skelskør, drev han ved siden af skole-

Hadsten Fællesforening

arbejdet i en årrække botaniske studier. Omkring 1870 kom han, der selv i sin ungdom havde arbejdet ved landbruget i forbindelse med førende landøkonomer. Herved drejedes P. Nielsens interesser ind på felter, hvor han direkte kom til at tjene jordbrugets plantedyrkning. Han benyttede skolelodden til forsøg, men den blev snart for lille, og 1886 blev der i stedet indrettet en statsforsøgsstation på samme egn, nemlig i *Tystofte*, og samtidig en station ved *Askov*. Det blev efterhånden til ca. 15 statsforsøgsstationer, foruden en del filialstationer. Den sidste blev oprettet i 1948 i *Ødum*. P. Nielsen blev udnævnt til forsøgsleder for Tystofte og boede her til sin død 1897.

Men P. Nielsens indsats i disse år var ikke det eneste, der skete til rejsning af en planteavlsforsøgsvirksomhed på dansk jord. 1876 oprettedes Foreningen til Kulturplanternes Forbedring med mænd som *E. Møller-Holst* og *Chr. P. Jacobsen* i ledelsen. Sidstnævnte var allerede i 1860 inde på at hjælpe landmænd i gang med at lave markforsøg på egen jord. Heraf udsprang 1886 »De bevægelige Rodfrugtforsøg«, der med *L. Helweg* som leder fik meget stor betydning i en række år. Landhusholdningsselskabets *Hvedeudvalg* (1882) og *Maltbygudvalg* (1883) havde forbindelse med de fleste landboforeninger og fik herigennem, til gensidig gavn, udført en del forsøg spredt ud over landet på et tidspunkt, da lokale markforsøg endnu ikke var taget i almindelig anvendelse. Det er i det hele taget karakteristisk for tiden, at adskillige kyndige og veluddannede folk – jordbrugere, økonomer, pædagoger m.fl. – ivrigt tog del i forsøgsvæsenets udvikling og rationalisering.

Gennemførelse af egentlige *lokale markforsøg* har fra første færd været overladt landboforeningerne, og senere, da husmandsforeningerne dannedes, udførte flere af dem også et betydeligt forsøgsarbejde. Man har sikre oplysninger om gennemførelse af lokale forsøg i Thy i slutningen af 1860erne, Horsensegnen i begyndelsen af 1870erne, og på Skanderborgegnen havde man 1880-85 en særlig landbrugsforsøgsforening. Selvom man i første omgang stod famlende overfor forsøgsarbejdet, og mange af forsøgene vel mest svarede til, hvad man nu ville kalde demonstrationer, var begyndelsen dog gjort, og der kom

efterhånden bedre orden og metode i selve den tekniske udførelse. Man tog ved lære af de erfaringer, der var gjort ved statsforsøgne, f.eks. med henblik på rimelig parcelstørrelse og passende antal fællesparceller. Til denne udvikling bidrog i særlig grad ansættelsen af de to statskonsulenter i 1893, *Fr. Hansen* for Jylland og *K. Hansen* for Øerne. Ved siden af de opgaver, der påhvilede dem som ledere af hver sin forsøgsstation, tilrettelagde statskonsulenterne til at begynde med i ret stor udstrækning forsøgsarbejdet i de enkelte foreninger. Ved siden heraf bør nævnes den støtte, som professor *Th. Westermann*, Landbohøjskolen, ydede på organisatoriske områder.

I årene omkring århundredskiftet dannede landboforeningerne samvirksomheder i forskellige provinser og udnævnte provinsielle *planteavlsudvalg*, der snart på selvstændig vis og med støtte af konsulenter overtog ledelse og administration af de lokale markforsøg. Men det må dog bemærkes, at de enkelte landboforeninger fortsat bevarede friheden til selv at bestemme markforsøgenes omfang og planlægning.

Søndergade med landboforeningens hjemsted

C. LOKALE MARKFORSØG PÅ HADSTENEGNEN

Som foran nævnt har adskillige landboforeninger ret snart efter oprettelsen været indstillet på, at man måtte se at få råd til at ansætte planteavlskonsulent for at komme i gang med markforsøg. Sådan havde man gjort i flere foreninger i Østjylland, og det smittede. At foreningens medlemmer kunne have nytte af konsulenten, var vel en oplagt sag, men at konsulenten i reglen også blev bedre udrustet ved i rimeligt omfang at lave forsøg, blev der måske ikke tænkt så meget på i første omgang. Men sådan er det gået gennem årene og ud over landet. I forsøgsarbejdet »tvinges« planteavlskonsulenten til selvstændigt at tage stilling til de mange problemer, han stilles over for. Og i nyere tid er der jo »ny medicin« næsten hvert år på alle områder.

Hvis man vil forsøge at få et overblik over hvilke typer af markforsøg, der er arbejdet med i Hadsten landboforening i de senere år, kan det være naturligt også på dette område at vælge en afgrænsning på 25 år, altså fra ca. 1951 til henimod ca. 1976. Der er i denne periode sket udskiftning i planteavlsudvalget, hvilket kan have øvet indflydelse på arbejdsprogrammet, men til gengæld har konsulent *W. Østergaard* sin faste placering i alle årene, ja helt tilbage til 1946. En lille opgørelse viser, hvordan det er gået rent talmæssigt:

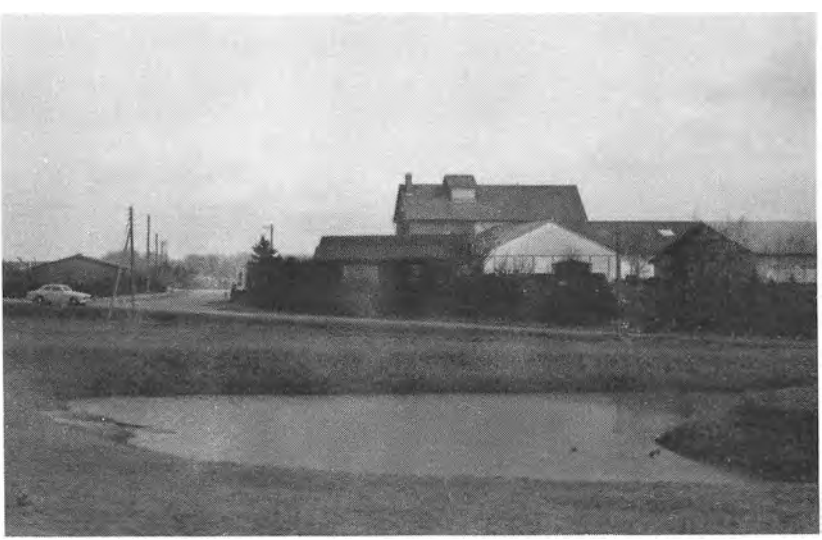
	Antal forsøg 1950-74		
	I alt	procent	årlig
Gødningsforsøg	230	48 %	9
Sortsforsøg i korn	99	20 %	4
Andre forsøg	151	32 %	6
I alt	480	100 %	19

Tallene viser, at Hadstenegnen forholdsmæssigt har arbejdet med lidt færre gødningsforsøg end de jyske landboforeninger som helhed. Går man i enkeltheder, ses det, at i periodens første

del er der ret mange sortsforsøg i korn, men det bliver langt færre midt i perioden, enkelte år slet ingen, men i 70erne kommer sortsforsøgene frem igen, det er nok de nye byg- og havresorter, der skal præsenteres for forsøgsværterne. Gruppen andre forsøg er hele perioden igennem ret talrigt repræsenteret og tegner et meget varieret program.

Gødningsforsøgene er næsten helt fri for den slags, man i ældre tid kaldte trappeplansforsøg, som man efterhånden betragtede som noget primitive i planlægningen. Nu går det mere på planer med stigende *gødningsmængder,* f.eks. en plan som 0, 200, 400, 600 ks, eller tilsvarende med P og K, der muliggør fastlæggelse af den økonomiske grænse, og disse forsøg bruges næsten hele perioden igennem især i forbindelse med N-forsøg. Meget karakteristisk er der forholdsvis mange forsøg med ensileringsafgrøder, efterafgrøder, udlæg af græs i korn o.l. og her er der også brug for at måle, hvor højt man ligger på »N-kurven«.

Kvælstofforsøg er i det hele taget meget betydningsfulde i de senere årtier. Rimeligt store N-mængder til korn viser sig af væsentlig betydning for økonomien og sundheden (jævf. fod-

A. Gadeberg A/S

syge), og N til græs og andre grovfoderafgrøder spiller en afgørende rolle i det intensive kvæghold. I en del forsøg prøves flydende ammoniak med godt resultat.

I *P-forsøgene* benyttes i ret stor udstrækning »chok-princippet«, der består i ved siden af »almindelige« P-mængder som 100-200 kg superfosfat pr. ha at give f. eks. 1000 kg superfosfat. Betragtningen er, at små mængder evt. kan bindes i en meget fosfortrængende jord, og først når man kommer op på en større mængde, fremkommer der et reelt udslag. Konsulentmæssigt vil disse chokforsøg være meget nyttige, bl.a. ved siden af brugen af standardanalyser.

Økonomiforsøg med *fosfor* og *kalium* er også med under Hadsten Ibf. Det drejer sig om en landsomfattende, ret ny forsøgsrække (i Hadsten fra 1972). Man vil have afklaret, om de senere års forøgelse af N kræver tilsvarende forøgelse af P og K, for er dette tilfældet, gælder det om ikke at komme bagefter med P og K.

Samtidig med P- og K-forsøg blev der bestemt fosforsyretal og kaliumtal. Det er den vej, man er gået for at få grundlag for brug af jordbundsanalyser. Og efter mange diskussioner sejrede troen på tallenes nytte.

Den anden store gruppe af forsøg er *sorts- og stammeforsøgene*. Her skiftede forsøgsplanerne, eftersom der kom nye sorter og stammer. Og det var vigtigt, at det var bestemte forsøgsplaner, der fulgtes over hele landet. På den måde fandt man ud af at vælge de bedste bygsorter, og på samme måde med sorter af de øvrige kornarter. Det er dog begrænset, hvad den enkelte forening kan klare i egne forsøg.

Der er gennemført forholdsvis mange *kemikalieforsøg* – ukrudt, svampesygdomme, skadedyr – hvilket vel er udtryk for godt samarbejde med kemikalieudvalget, og det gælder jo om at være a jour med alt det nye. Ret iøjnefaldende er, at »hormonforsøg« bruges meget i ukrudtsbekæmpelsen i 50erne, men senere dukker de gule midler op og får en ganske god vurdering.

Og så skal det fremhæves, at *mikronæringsstofferne* er genstand for stor interesse. Der er gennem årene jævnlig afprøvning af mangan, kobber, magnesia og bor, og dette er lige-

ledes udtryk for god konsulentindstilling. Ret interessant er en bor-undersøgelse, der er gennemført systematisk ved blot hvert sted at skære 40 kålroer igennem og give karakter for »marmorering«, der afslører eventuel Bormangel.

I de første år efter 1950 gennemførtes der ret mange forsøg med arbejdsbesparende midler ved *dyrkning af roer:* enkornsfrø, plantning med maskine, ingen udtynding, båndsprøjtning m.m.

Ensileringsundersøgelser er der gjort meget ud af. Det er især mejeriundersøgelserne, der falder i øjnene, og perioden igennem er der taget mange prøver – om ikke hvert år, så dog hvert andet eller hvert tredie år. Konsulenten i Hadsten har holdt et meget vagtsomt øje med ensilagekvaliteten. Desværre er det ikke altid rosende bemærkninger, der falder til slut i opgørelserne: stadig smørsyre i $^1/_3$-$^2/_3$ af prøverne. Men så kan man glæde sig over en bemærkning om, at 10 års arbejde med ensilagen har givet fremgang. – Foruden mejeriprøverne er der også arbejdet med egentlige ensileringsforsøg, måske et resultat af naboskabet med Ødum, hvor Hadsten-konsulenten hjalp til med afprøvning af »søjleprøverne«. Der har dog også været ensileringsforsøg i samarbejde mellem Hadsten Ibf. og F.a.j.L., Godthåb.

Der blev gennem årene holdt skarpt øje med forekomst af *flyvehavre.* I 1956 blev dette ondartede ukrudt påvist i stærk forurening af et kornareal i Vissing enge.

En *havreålsundersøgelse* omfattende 61 ejendomme blev gennemført 1949. Kornmarkerne blev undersøgt ved optrækning af planter ved skridning, til bestemmelse af om der var cyster på rødderne. Af de 61 ejendomme var kun 9 fri for havreål (nematoder), som jo angriber havre stærkt (deraf navnet) men som også angriber byg og hvede en del, i langt mindre grad rug. De her i Hadstenområdet fundne resultater er et godt supplement til den af Foreningen af jydske Landboforeninger i 1935-36 udførte undersøgelse.

D. ANDET PLANTEAVLSARBEJDE

Jordbundsundersøgelser indtager en vigtig plads i konsulentarbejdet. Man arbejdede med kalktrangsbestemmelser, (reaktionstal, Rt) i 20erne, og i 30erne finder man frem til en metode til bestemmelse af fosforsyretrang (fosforsyretal, Ft), og snart efter har man også en metode for bestemmelse af kaliumtrang (kaliumtal, Kt). Det er her i landet Statens Planteavlslaboratorium, der har ført an i udarbejdelsen af disse analysemetoder. Da man i de fleste landbrug ønsker at holde kontrol med jordens indhold, er det praktisk, at laboratorierne kan foretage de tre analyser i de samme jordprøver. Det kalder man *standardanalyser*. Resultaterne bliver i reglen tegnet ind på markkort, evt. sammen med sædskifte- og gødningsplaner. Standardprøverne blev taget i brug i Hadsten landboforening i 1944, først af konsulent Frederiksen og i de følgende år af konsulent Østergaard. Det er et meget nyttigt arbejder, der her er udført:

Kollerup

	Jordprøver ialt årlig i 5 års perioder
1945-49	1.057
1950-54	579
1955-59	524
1960-64	750
1965-70	516
1970-74	450

I årene 1945-49 har op mod halvdelen af foreningens jorddyrkende medlemmer ladet deres jorder standardundersøge, men det gik også stærkt i disse år. Hovedparten af prøverne, der er taget i de følgende år, er ligeledes med henblik på standardundersøgelser, men der er ofte grund til at tage en del ekstra prøver til kontrol med kalktilstanden eller mikronæringsstofferne. I hvert eller hvert andet sædomløb bør man tænke på en fornyet standardundersøgelse.

Efter en pause på 6 år blev der igen i 1953 afholdt *konkurrence mellem hele markbrug,* i øvrigt efter de samme retningslinier som i 1946, dog er pointskalaen ændret lidt. Bedømmelsen af brugene er foretaget af planteavlsudvalget og konsulenten to gange i sommerens løb samt på grundlag af spørgeskemaer, som deltagerne selv har udfyldt. Afslutningen og præmieuddelingen fandt sted ved en festlighed den 27. oktober. Nr. 1 fik tildelt Kollerup vandrepokal, skænket af godsejer *Harald Mark og frue,* Kollerup, der tillige skænkede vinderen et smukt sølvbæger. Nr. 2 i konkurrencen fik tildelt *Søren Nielsen og Hustrus* legat-æres-præmie. Alle deltagere fik sølvpræmier. Nr. 1 og nr. 2 tillige et diplom. Der var tilmeldt 18 deltagere, og følgende blev placeret som de 4 bedste og fik æres-præmie:

1. gdr. H. Vadgaard, Hadbjerg 3. gdr. Anders Fisker, Selling
2. gdr. Th. Sørensen, Norring 4. gdr. Hans Grosen, Hadbjerg

Herefter fulgte seks 1. præmier og otte 2. præmier

W. Østergaard
Sekretær og planteavlskonsulent i
Hadsten og Omegns
Landboforening
siden 1946

Året efter konkurrencen (1953) med den store tilslutning afholdtes påny konkurrence mellem hele markbrug, men denne gang (1954) var der kun indmeldt 7 deltagere. Reglerne var de samme som i 1953. Præmieuddelingen fandt sted ved en festlighed d. 14. oktober 1954. Nr. 1 fik tildelt Kollerup vandrepokal + et fint sølvbæger og nr. 2 Søren Nielsen og hustrus legat-æres-præmie. De øvrige fik tildelt sølvpræmier. Alle desuden bevis med angivelse af præmie og points. Konkurrencens resultat blev:

Nr. 1 gdr. *P. Nielsen*, Vitten
Nr. 2 gdr. *H. Vadgaard*, Hadbjerg
3 fik 1. pr., 2 fik 2. pr.

Markvandringer er, så vidt det kan ses af beretningerne, afholdt hvert år, i reglen 2-4 markvandringer fra midten af juni til først i august. Det er almindeligt, at deltagerantallet i alt har varieret fra 200 til 400, enkelte gange adskilligt flere. Markvandringer kan være vanskelige at sondre fra maskindemonstrationer i marken, bedriftsbesøg, stalddemonstrationer, udflugter o.l.

Konsulent W Østergaard på arbejde ved Lilleåen

Hadstenegnens *landboforeningsudflugter* er kendt for at være godt tilrettelagt og meget populære. Det er almindeligt, at foreningen afholder 1-2 aftenudflugter til skønne steder – gerne en herregaard med tilgængeligt landbrug, evt. skov og strand. Herudover holdes så en heldagsudflugt, i reglen i Jylland, men man har haft gode ture til Sjælland, Samsø m.v. Det er almindeligt, at man har sin kone med, evt. andre familiemedlemmer. Af og til har man været på rejse til Sverige eller Tyskland.

Muldvarpebekæmpelsen har i en del år beskæftiget planteavlsudvalget og konsulentvirksomheden temmelig meget. 1929 gennemførtes 4 demonstrationer i området. I 1931 begyndte man at bekæmpe dyrene med strykninforgiftede regnorme. På 88

ejendomme blev der i april-maj udlagt gift to gange. To daglønnede mænd foretog arbejdet, der lededes af *J. C. Jensen*, Vissing. Arbejdet er i større eller mindre omfang fortsat af landboforeningen indtil 1947. Herefter er udlægningen overgået til kommunerne i henhold til lov.

Indkøb og fordeling af markfrø. Det er foran nævnt, at landboforeningen allerede 1884 tumlede med tanken om fælles indkøb af frø, og at man siden 1914 har fordelt markfrø fra Landbo- og Husmandsforeningernes Frøsalg. Under denne form blev frøsalget fortsat til 1944. Herefter fortsatte salget under et samarbejde mellem brugsforeninger, husmandsforeninger og landboforeninger. Landet inddeltes i frøområder, Hadsten kom ind under område 87. Siden nyordningen er frøsalget steget stærkt, hvilket nedenstående tal illuderer:

	Køb af mark- og havefrø			
1950-54	.....	135.633 kr.	ialt	årlig
1955-59	.....	120.194 »	»	»
1960-64	.....	128.765 »	»	»
1965-69	.....	138.183 »	»	»
1970-74	.....	192.662 »	»	»

Antallet af købere af markfrø har varieret fra ca. 400 omkring 1950 til ca. 225 omkring 1975. Årsagen til nedgangen er bl.a. sammenlægning af landbrugsejendomme.

Som tidligere nævnt blev der ret tidligt i landboforeningens udvikling taget fat på *fremavl af sædekorn* til medlemmernes forsyning. Det var dog først i 1944 med ansættelse af egen planteavlskonsulent, betingelserne var til stede for løsning af opgaven.

Planteavlsudvalget traf dette år aftale med købmand *A. Gadeberg*, Hadsten, om indretning af renseri og afsvampningsanlæg. Efter at de fornødne bestemmelser vedrørende markkontrol, analyser m.v. var bragt i orden og velegnede avlere udpeget, kunne stamsæden anskaffes og udsås. Fremavlsarbejdet fandt

hurtigt sit rette leje og har nu i mere end 30 år været et aktiv for Hadstenegnen – og formentlig for alle parter, der har lagt sig i selen for år efter år at kunne udbyde sædekorn af god kvalitet.

Landboforeningen har som kontrollerende faktor fulgte reglerne i gældende sædekornsordninger. Udover at være til rådighed for købmand A. Gadeberg (fra 1962: *Hadsten Korn- og Foderstofforretning A/S)* har landboforeningen også i nogle år (1960-74) på tilsvarende måde kontrolleret fremavl for *Hadsten Fællesforening* og et kortere åremål for *Hinnerup Fællesforening.* Avlens omfang fremgår af følgende oversigt:

Fremavl af sædekorn, hkg årlig i femårsperioder

	A. Gadeberg A/S				Hadsten Fællesforening			
	Vårsæd	Vinters.	Rensning af hjemmeavl		Vårsæd	Vinters.	Rensning af hjemmeavl
1951-55	1406	253	1575	1961-65	2275	259	1306
1956-60	1376	282	1977	1966-70	4744	181	630
1961-65	2055	267	1490	1971-74	5558	666	626
1966-70	4084	160	922				
1971-75	3916	255	533				

Det fremgår af tallene, at fremavlen er steget meget betydeligt. Rensning og afsvampning af hjemmeavl omfatter et ret betydeligt kvantum og er en meget nyttig foranstaltning i de år, hvor der ikke købes ny fremavl.

På grund af det aftagende antal landbrugsmedhjælpere i efterkrigsårene og senere blev der i en del landboforeninger afholdt *maskindemonstrationer.* Hadsten landboforening har også forsøgt sig på dette område, og der var i reglen stort fremmøde. I 1946 arrangeredes i *Selling* en traktordemonstration og en demonstration af bederoeoptagere. I 1949 arrangeredes en demonstration af roeaftopnings- og optagningsmaskiner på Statens forsøgsstation i Ødum. Der var overvældende tilslutning – ca. 800 deltagere. Maskinkonsulent *Erik Olsen,* Aarhus, ledede demonstrationen, der omfattede 3 aftoppemaskiner og 6 optag-

ningsmaskiner. Desuden var udstillet slædeoptagere og en transportør til roetop.

Hadsten og Omegns Plantningsforening blev oprettet efter et møde 28. juli 1922, hvor repræsentanter for Hadsten Lbf., Hadsten Hmf. og Værum Plantningsforening gik ind for sagen. Der foreligger regnskab for årene 1950-1969. I dette åremål er der gennem foreningen leveret til nedsat pris ialt 179.600 nåletræer og 161.000 løvtræer. Foreningen har været delt i 16 kredse, svarende til 16 repræsentanter. 29/1 1973 vedtog foreningen sin egen ophævelse. I de sidste 17 år foreningen fungerede var gdr. *Gustav Fogh*, Taastrup, foreningens formand.

E. SØLVMEDALJE FOR LANDBOFLID

1895 uddelte Foreningen af jyske Landboforeninger første gang Sølvmedalje for Landboflid, og denne gode skik at hædre fortjenstfulde jordbrugere har været holdt i hævd siden. Det ligger i sagens natur her i Jylland, at mange af sølvmedaljemodtagerne har vist deres flid gennem opdyrkning og kultivering af hidtil uopdyrkede eller dårligt dyrkede arealer – og har modtaget hædersbevisning herfor. Men i erkendelse af, at landbofliden ikke alene er opdyrkning, men også kan bestå i udvikling af nye driftsformer, fandt man det her i Hadsten naturligt også at indstille enkelte brug, som i særlig grad falder ind under typen specialbrug.

Hvert fjerde år har de enkelte landboforeninger, som medlemmer af F.a.j.L. ret til at indstille særligt fortjenstfulde landmænd – om muligt sammen med ægtefælle – til at modtage sølvmedalje.

I 1948, da indstillingsretten var nået til Hadsten og Omegns Landboforening, indstilledes ægteparret *Mette og Frederik Pedersen*, Højskolegaarden, Hadsten. Og her var det karakteristisk, at det foruden et veldrevet landbrug efterhånden var de dygtigt udviklede frugtplantager, der var tænkt på.

Desuden indstilledes ægteparret *Karen og Ingemann Jensen*, Over Hadsten. Begrundelsen var det gennem trofast fælles arbejde fortrinligt drevne alsidige landbrug.

1973 havde man på ny indstillingsret. Og landboforeningens bestyrelse var klar over, at det måtte være et gennem de senere år på Hadstenegnen kendt – og anerkendt – ægtepars indsats i en meget særpræget jordbrugsbedrift, nemlig *Herdis og Henning Boddum Andersen*, Broholm, Hadsten, man ønskede hædret ved tildeling af sølvmedalje for stordrift vedrørende fjerkræ, specielt rugning. Foreningen af jyske Landboforeningers Udvalg for Landboflid fulgte indstillingen.

Ænder på Broholm

Den 24. januar 1974 var landboforeningens bestyrelse mødt på Broholm. Formanden *E. Bach Andreasen* bragte Herdis og Henning Andersen en hyldest og tak for særdeles beundringsværdig indsats i den specialiserede bedrift og overrakte landboforeningernes diplom og medalje.

Ved F.a.j.L.s delegeretmøde den 6. oktober 1973 blev der aflagt beretning om uddeling af medaljer, og herunder blev

nævnt, at foruden den klassiske, alsidige bedriftsform, var der en del af de præmierede brug, der udmærkede sig ved specialisering. Heriblandt enkelte med fjerkræhold som f.eks. Broholm ved Hadsten. Om dette brug udtales: Man har efterhånden overbygget 1,3 ha med ande- og kalkunhuse, og i 1972 produceredes:

1.000.000 stk. daggamle ællinger
60.000 stk. daggamle kalkunkyllinger
100.000 stk. daggamle gæslinger

Endvidere fededes:
200.000 stk. kyllinger
45.000 stk. kalkuner
15.000 stk. ænder
Samlet omsætning: 3-4 mill. kr.

Måske kan afsætningen næppe bære ret mange bedrifter af denne størrelsesorden, men der er tale om dygtighed og dristigt initiativ ført igennem på en måde, der må aftvinge beundring. Vi finder derfor denne utraditionelle bedrift fuldt værdig til Foreningen af jyske Landboforeningers anerkendelse.

F. HØSTUDBYTTESTIGNING

Udbyttet på de danske marker er steget stærkt i de 100 år, siden landboforeningen blev stiftet. Det kan være vanskeligt at få et talmæssigt udtryk for fremgangen. Når det så alligevel kan lade sig gøre at beregne udbyttetallene på samme måde som det skete ved 75års jubilæet, skyldes det bl.a., at Danmarks statistik med støtte af ernæringseksperterne har været i stand til at sætte værdital på grovfoderafgrøderne og regne tilbage til slutningen af 1800tallet. Kornavlen kunne man så nogenlunde holde rede på. Helt tilbage til 1837 har man kunnet

beregne landets gennemsnitlige foldudbytte. Men det var »gammeldags fold«, d.v.s. udbyttet gange udsæden, man regnede med. Vi skal helt frem til omkring 1880, før der blev tale om tdr. pr. td. land – eller senere hkg pr. ha – men herfra og videre frem har vi rede på kornavlens kærneudbytte. Da byg i de senere år er landets hovedafgrøde – med ca. 50 % af det samlede landbrugsareal, er det naturligt at beregne foldudbyttet af denne afgrøde i store spring gennem de 100 år:

Danmarks bygudbytte i ha-fold 1880-1974

	1880-84	1910-14	1940-44	1970-74
hkg kærne pr. ha	18,2	24,4	30,0	38,8

Bygudbyttet er steget til godt og vel det dobbelte. Men tager vi alle afgrøder i betragtning, idet vi efter foderværdien udregner det samlede høstudbytte i mill. afgrødeenheder (1 a. e. = 100 f. e.), sådan som man nu gør det op, kommer vi til, at høstudbyttet i de senere år er mere end 3 gange så stort som for 100 år siden:

Danmarks samlede høstudbytte, mill. afgrødeenheder

	1880-84 a.e.	1810-14 a.e.	1940-44 a.e.	1970-74 a.e.	1970-74 %
Korn (K+H)	24	29	42	77	54,8
Rodfrugt	2	17	33	27	19,5
Græsm. afgr.	18	29	39	36	25,7
ialt	44	75	114	140	100,0

Det ses, at grovfoderafgrøderne, d.v.s. rodfrugt- og græsmarksafgrøder, tilsammen og i gennemsnit for 1970-74 udgør 45 % af hele høsten. Men i 1870erne var grovfoderet kun en lille

part, og derfor er det ikke så mærkeligt, at man i årene derefter fik en stærk høststigning i det hele taget. Og tager vi så i betragtning, at trods den stigende grovfoderproduktion har vi alligevel i de senere år bevaret en stor kornproduktion, fordi vi har udvidet kornarealet og samtidig gødet noget stærkere.

At vi avler godt og vel tre gange så meget i afgrødeenheder som for 100 år siden, har altså flere årsager: 1) vi er blevet dygtigere til at producere grovfoder, 2) vi har samtidig kunnet udvide kornarealet, 3) vi har i en lang årrække haft ret lave priser på kunstgødning, så vi – stort set – kunne balancere ret nær den økonomiske grænse. Oliekrisen og de senere års omkostningsstigninger er måske en påmindelse om, at høstudbyttekurven meget vel kan tænkes at ændre sit forløb i de kommende år.

8. Ungdomsarbejdet 1926-1951-1976

I foregående afsnit er lejlighedsvis nævnt, at både ældre og yngre har deltaget i møder, udstillinger, markvandringer o.l., men det har dog nok været begrænset, hvad de unge vordende landmænd har kunnet melde sig til af organiseret vejledning og undervisning. Ved overgangen til perioden 1926-51 er der dog adskilligt at henvise til fra begyndelsen af 20erne med henblik på at inddrage de unge landbrugsmedhjælpere i fællesarbejdet indenfor landboforeningen. Således bl.a. en landbrugsfaglig cykeludflugt i 1923 og samme år en roetyndingskonkurrence med 32 deltagere. Året efter var der til en lignende konkurrence 46 deltagere. Der var altså en igangværende virksomhed at bygge på, da perioden 1926-61 startede.

Landbrugsfaglig Ungdomsskole

Fra midt i tyverne til henimod udbruddet af 2. verdenskrig kan man nok fastslå, at kravene om *god roehakning* blev respekteret som ingensinde, hverken før eller efter. Mange landboforeninger landet over gennemførte roekonkurrencer, men under lidt forskellige former. Indenfor Hadstenområdet kom man så vidt, at ejendommene konkurrerede med hele deres roeareal. Alle »roekarle« på ejendommen måtte gøre deres bedste for at komme ind på en pæn plads i rækken af konkurrerende brug. Også kartoffelpasningskonkurrencer tog man fat på.

En dansk-amerikaner, konsulent *Lund,* var i 1925 kommet tilbage til sit gamle land for at hjælpe i gang med et landbo-ungdomsarbejde: *»dyrkning af egen jord«.* Denne vejledningsvirksomhed var støttet af International Education Board og var i god gænge i U.S.A., og nu ønskedes den udbredt også her i landet. I 1926 nedsatte landbo- og husmandsforeningerne et landsudvalg, som udviklede dette for de helt unge tilrettelagte arbejde, betegnet

4-H og bestående i at dyrke et jordstykke, passe kalve e.l. Her i foreningen fik det ikke stort omfang og døde hen i løbet af få år, men i enkelte foreninger fik det en tid stor udbredelse.

Indenfor den gren af ungdomsarbejdet, som kan betegnes *praktiske konkurrencer,* var der en del aktiviteter. 1930-31 meddelte husdyrbrugsudvalget, at der søgtes arrangeret øvelser i kvægbedømmelse for unge landmænd ved dyrskuet under konsulent *Jelsbaks* ledelse. 1934 foreslås en pløjekonkurrence og ligeledes en markvandring. Ind i mellem forskellige kurser arrangeredes ungdomsdage, i reglen med god tilslutning.

Omkring 1940 begyndte unge landmænd selv at danne foreninger eller klubber. På Hadstenegnen dannedes også *en forening af unge landmænd.* Ved generalforsamling 1943 i den daværende køre- og rideforening vedtoges det at ophæve foreningen og lade den udvikle sig til en forening af unge landmænd med landbrugsfagligt program. Til formand valgtes *Henning Eriksen,* Langskov, og til sekretær *N. Hvid Jensen,* Vissing. Kort tid efter mødtes de unges forening med repræsentanter for landboforeningen og husmandsforeningen. Det vedtoges, at foreningen for unge landmænd supplerer sin bestyrelse med en repræsentant for landboforeningen, *Børge Jensen,* Damsgaard, og en for husmandsforeningen, *P. Chr. Pedersen,* Broohlm. Konsulent *Henry Frederiksen* lovede at stå de unge bi med råd og dåd. Den 23. marts 1944 stiftedes *Foreningen af unge landmænd.* Det ligger i sagens natur, at medlemmer i en sådan forening skiftedes ud ret ofte, så det er vanskeligt at holde medlemstallet. Når foreningen blev ophævet efter 6 års virke, er det ikke de skiftende bestyrelsers skyld, de har alle gjort et godt arbejde, bl.a. arrangeret markvandringer, kvægbedømmelser, udstillinger, maskinkurser o.l. Det var her i denne kreds, Henry Frederiksen blev meget påskønnet for sin undervisning i landbrugsbotanik og samling af planter.

Som nævnt blev man på Hadstenegnen i 1931 enige om at iværksætte et samarbejde mellem landboforeningen og husmandsfor-

eningen med henblik på *ungdomskurser*. Et fællesudvalg planlagde et kursus til afholdelse januar-februar 1932, og det blev bestemt at fortsætte 1933. 1936 rykker man ud med kursus til 7 forskellige oplandsbyer. 1937 begynder man med dagskoleundervisning, 13 uger med 1 eftermiddag ugentlig a 4 timer, og der samarbejdes med folkeskolelærerne. Denne form ønskes fortsat i 1938, men mere landbrugsfagligt betonet, hvis man har konsulenthjælp nok.

Det vil forstås, at man nu nærmer sig den undervisning af vordende landmænd, som er blevet betegnet *Den landbrugsfaglige Ungdomsskole*. Karakteristisk for denne skoleform er:

1) den er groet frem af de landøkonomiske foreninger
2) der undervises i det væsentligste i vintertiden
3) undervisningen foregår om eftermiddagen, ca. 4 timer, idet husbonden er indforstået med, at sådan må det være
4) lærerstaben består af foreningens egne fagkonsulenter, evt. suppleret med andre egnede kræfter.

Denne skoleform blev startet flere steder i slutningen af 1920-erne (i Grenå 1925). Efter lov af 1938 kunne der – gennem de landøkonomisk foreninger – ydes statstilskud til Landbrugsfaglige Ungdomsskoler, som i årene fremefter fik meget stor betydning, også på Hadstenegnen.

I efterkrigsårene var det temmelig let at få tilslutning til landbrugsfaglig undervisning. Der var endnu et ret stort antal yngre medhjælpere i landdistrikterne, og skoletræthed var ingen almindelig forteelse. Landboforeningen havde som nævnt foran prøvet sig frem med forskellige kursusformer og efterhånden gjort den erfaring, at det landbrugsfaglige islæt blev påskønnet af unge, vordende landmænd .

1944 arrangerede foreningens skoleudvalg *aftenskoleundervisning* i flere skoler med ialt 120 deltagere og i 1945 tilsvarende med 110 deltagere. *1946 begyndte man så med dagskole.*

Først blev det forsøgt med landbrugsfaglig skole i 10-11 uger i december-januar-februar, en fast eftermiddag om ugen med 4 timers undervisning, men på den måde, at der skulle prøves med skole både i Hadsten og Spørring. Det ser ud til at være gået godt første år, idet der var 48 elever hvert sted. Men næste år, 1947, var der ikke tilslutning nok i Spørring, i Hadsten var der 44. Herefter blev landbrugsfaglig skole holdt alene i Hadsten, d.v.s. på højskolen, og den gennemførtes uden afbrydelse i 25 år.

Undervisningen var som nævnt henlagt til vintertiden og blev derfor i reglen betegnet *vinterprogrammet*. Tilslutningen var god, indtil det ebbede ud i slutningen af 60erne. Elevtallet fremgår af følgende, beregnet som årligt gennemsnit af 5 års perioder (ved prøvetegning 1971 meldte der sig kun 9, og der måtte aflyses):

Elevtal i landbrugsfaglig skole med undervisning på

Hadsten Højskole, arr. af Hadsten og Omegns Landboforening

1946-50	1951-55	1956-60	1961-65	1966-70
46	43	53	32	18

Eksempelvis anføres her skoleplanen for en bestemt skoledag i 1960: gødningslære ved *W. Østergaard*, husdyrbrug ved *J. R. Hansen*, maskiner ved *Højgaard Rasmussen*, mælkehygiejne ved *K. Jørgensen*. Lederne af de landbrugsfaglige skoler ud over landet aftalte hvert år skifte af fag i en bestemt rytme: 1. 2. 3. år, så landbrugsfaglige elever, der rejste til andre egne og deltog i undervisning, ikke kom ud for det samme stof flere gange. Læreren i planteavl skiftede f. eks. fra gødningslære til faget kulturplanter, husdyrbrugslæreren fra avlslære til fodringslære eller fra kvæg til svin, og maskinlæreren havde jo let ved at skifte fra den ene slags maskiner til den anden. Regnskabsføring var altid et godt fag ind mellem andet stof. Skolerne har givet god undervisning gennem de 25 år.

Den landbrugsfaglige skoles elevflok har gennem årene dannet »rygrad« i anden undervisning og vejledning for landboungdommen på egnen. Skole- og ungdomsudvalget (i nogle år medvirkede Foreningen af unge Landmænd) planlagde *sommerprogrammet,* der kunne være ret omfattende. Fra sommeren 1961 kan nævnes:

> Mark- og staldvandring afholdtes på Tyregården 26. maj med 40 deltagere. 16. juni besøg på Randersgaard med 90 deltagere. 30. juni markvandring på Carlsberggaard, 35 deltagere. 29. september pløjekursus og pløjekonkurrence på Kollerup, hvor *Henning Svendgaard,* Sandby, blev nr. 1, det samme i Asferg ved amtskonkurrencen, og i landskonkurrencen ved Thisted udtagning til konkurrence i Norge 1962. I traktorpasningskonkurrencen i maj-oktober under ledelse af kons. Højgaard Rasmussen var der 3 uanmeldte besøg af konsulenten. *Hans Rasmussen,* Grundfør, blev nr. 1.

Når undervisning af landboungdommen er lykkedes så godt indenfor Hadsten og Omegns Landboforening, skyldes det nok i væsentlig grad, at deltagerne blev taget vel imod og følte sig hjemme på hojskolen, hvor undervisningen foregik. Tilsvarende har forholdet nok været for Marthapigerne, når Husholdningsskolen åbnede dørene. Undervisning af den fagligt indstillede ungdom er værd at arbejde med, når det kan forme sig på så god en måde som her. At det så skete enkelte gange, at de to grupper kunne enes om at følges ad til fest, når arbejdet var godt overstået, var jo kun en charme mere.

Af mange grunde må det beklages, at der ikke blev ved at være elever nok til at holde den landbrugsfaglige skole i live. Pædagogisk og folkeligt kommer man til at savne denne frie form for uddannelse af erhvervsfolk. Men befolkningsstrukturen, som her fremstillet med tal fra Det landøkonomiske Driftsbureau kan ingen trodse. Landbrugsbefolkningens reduktion fra 32 til 11 % på mindre end 50 år rejser spørgsmålet, om der fortsat kan ventes at være dygtige folk nok til at overtage ejendommene.

Den danske landbrugsbefolknings andel i totalbefolkningen:

	Befolkningstal ialt tusinde	Landbrugsbefolkning ialt tusinde	Landbrugsbefolkning i % af befolkningstal
1921	3.268	1.043	32
1930	3.551	1.027	29
1940	3.844	964	25
1950	4.281	906	21
1960	4.585	759	17
1968	4.855	520	11

Det landbrugsfaglige ungdomsarbejde tilrettelægges i fællesskab af landboforeningens fagudvalg – med konsulenterne som uundværlige støtter – og med planteavlskonsulenten som »administrator«.

9. Husdyrbruget

ved J. R. Hansen

Hadsten og Omegns Landboforening blev oprettet i en periode, hvor prisforholdene mellem plante- og husdyrprodukter animerede stærkt til fremme af husdyrproduktionen, og helt naturligt blev det da også spørgsmål vedrørende forbedring og udvikling på disse områder, man især beskæftigede sig med i foreningens første tid.

Avlsarbejdet indenfor både heste og kvæg havde dog allerede i en årrække været genstand for stor opmærksomhed, men de bestræbelser, der udfoldedes gik især ud på indkrydsning af fremmede racer, og resultaterne heraf var ikke tilfredsstillende, tanken blev forladt, og renavl blev foretrukket.

Derefter fulgte så fra omkring 1880 en periode med oprettelse af andels- og foreningsforetagender, herunder mejerier, slagterier, avlsforeninger og kontrolforeninger, og det blev begyndelsen til en kolossal fremgangstid for dansk husdyrbrug, en fremgang, der dog lige så fuldt skyldes en bedre fodring. Fodringsspørgsmål har da også i hele foreningens tid været blandt de hyppigst behandlede emner i foredrag, og her bør nævnes den uvurderlige betydning Landøkonomisk Forsøgslaboratorium, der blev oprettet i 1883, har haft på dette område.

Den opbygning af de nævnte husdyrbrugsorganisationer, der skete fra starten holdt sig i næsten uændret form til omkring midten af vort århundrede, men så indledtes den periode, hvor sammenlægninger til store enheder i løbet af få år har ændret strukturen til det ukendelige. I samme tidsrum har traktorerne fortrængt hestene i landbruget, folkeholdet er reduceret til et meget lille tal, og der er sket en ret udbredt specialisering af husdyrholdet i de almindelige landbrug.

Det er således især husdyrbruget, der er berørt af de omvæltninger de sidste 25 år har bragt med sig.

Hosstående opstilling over husdyrholdets størrelse i enkelte år helt fra 1837 viser udviklingen talmæssigt. Der er store udsving for de enkelte husdyrgrene, mest stabil med antal er kvæget, men der er dog sket en fordobling i de sidste 100 år, og så kan man vel regne med op mod den dobbelte vægt pr. dyr, og en ydelse, der er 4-5 gange så høj.

Husdyrbestandens størrelse i 1000 stk.

År	Heste	Kvæg	Får	Svin	Fjerkræ
1837	326	858	1645	237	
1871	317	1239	1842	442	
1881	348	1470	1549	527	
1898	449	1745	1074	1168	9833
1914	567	2463	515	2497	16373
1923	562	2523	374	2855	21145
1932	496	3227	175	4886	28241
1939	577	3271	143	3133	33746
1942	590	2870	182	1189	11854
1945	613	3178	215	1630	17683
1950	503	3044	61	3208	24433
1955	309	3180	33	4598	23834
1960	171	3397	44	6147	25340
1965	53	3345	93	8591	21514
1970	45	2842	70	8361	19169
1975	56	3048	59	7748	ca. 16000

A. HESTENE

Blandt husdyrene indtog hestene fra gammel tid en særstilling. De var en slags medarbejdere i landbruget, og under arbejdet i mark og for vogn befandt karle og heste sig mange dage i hinandens selskab, og hestenes evner og villighed til at gå i spand kunne i høj grad indvirke på karlens humør og arbejdsglæde. Det var ret spændende for en karl i en ny plads, hvad han fik at køre med, men karlen havde også i høj grad indflydelse på hestenes adfærd og præstationer.

Hestene var tillige ejerens stolthed. Det var dem, der – frem for de andre husdyr – blev vist frem, når der kom fremmede i gården, og var de lidt ud over det almindelige, blev de vel også præsenterede udenfor.

Udover at være et driftsmiddel har hestene jo også – omend med skiftende konjunkturer – været en indtægtskilde for landbruget, og avlsarbejdet omfattedes da også med stor interesse i almindelighed og vistnok på Hadstenegnen i særdeleshed, i hvert fald viser den første hingstestambog, som omfatter hingste indtil ca. 1880, at Randersegnen har været førende, og herunder især Hadstenegnen.

Statens interesse for hesteavl er dog af langt ældre dato. Gennem flere århundreder havde man kongelige stutterier, hvor det var fremskaffelse af heste til krige og sport, det drejede sig om, og da interessen for forbedring af landhestene opstod i begyndelsen af forrige århundrede, søgtes dette først opnået ved udstationering af Frederiksborghingste fra disse stutterier, men dette krydsningseksperiment faldt ikke heldigt ud, afkommet blev for dårligt og for spinkelt til landbrugsarbejde.

I 1824 og senere fra 1844 til 49 indførtes der så hingste fra England af mere eller mindre forædlet type, men som helhed dog kraftigere end Frederiksborghesten. Disse hingste blev opstaldet rundt i landet og brugt en del. Nogle af dem fik også nogen betydning, men som helhed blev resultatet dårligt, hvorfor krydsninsgtanken blev forladt og landracens forbedring i sig selv foretrukket. Det blev dog en fremmed hingst, »Oppenheim«, som nogle år senere ved et tilfælde kom til Danmark, der kom til at give den jyske hest livskraft.

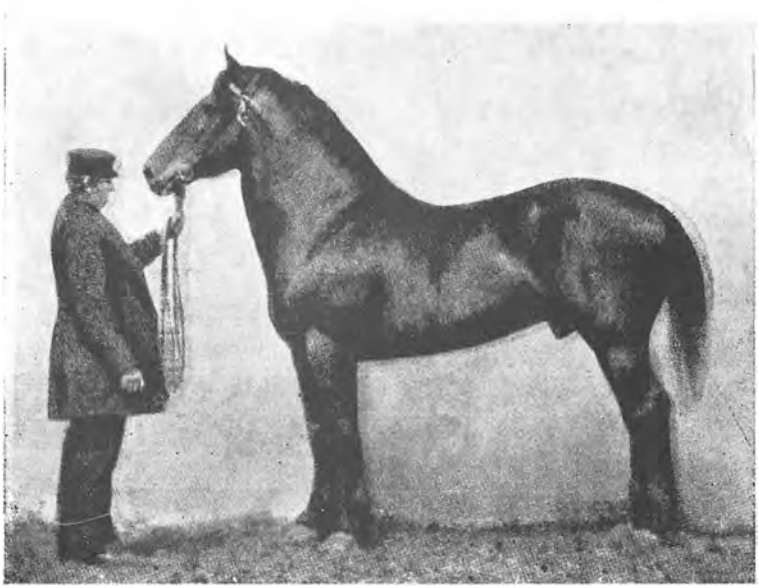
Oppenheim, der betegnes som en svær engelsk hest, blev i 1862 solgt som 3årig til et stutteri i Tyskland. Den blev imidlertid syg (forfangen) og kunne ikke afleveres til stutteriet, men blev i stedet sendt til Robdrup ved Randers, hvor den gav fortrinligt afkom, og gennem én af dens efterkommere, den berømte »Aldrup Munkedal«, blev den stamfader til hele den jyske

hesterace. De fleste og bedste af Oppenheims sønner er tillagt på Hadstenegnen, og flere af dem virkede her.

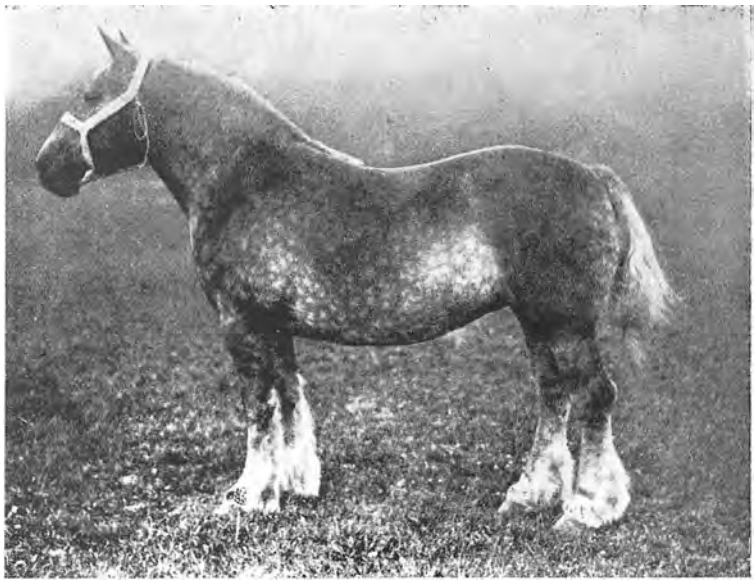
Det var dog en anden hingst »Grantorp«, f. 1864, der regnedes for racens bedste på den tid. Den ejedes af *N. Christensen* m.fl. Balle, Hadsten. Grantorp prægede afkommet meget stærkt, blev meget gammel, og fik særlig stor betydning for avlen på egnen og for racens udvikling i det hele.

Flere af racens betydeligste hingste fulgte efter disse, og avlens stade på Hadstenegnen omkring århundredskiftet synes at have været på højde med det bedste. Også i adskillige år ind i dette århundrede, blev en del af de bedste hingste tillagt her på egnen, og det var vel også tilfældet enkelte gange i de sidste årtier, inden den jyske hest blev fortrængt af traktoren; men stort set blev den høje standard dog næppe holdt.

Det er interessant at bemærke, hvad man i gamle dage var parate til at betale for de bedste avlsdyr, og i førnævnte gamle stambog er i en del tilfælde anført, hvad hingstene er betalt

Grantorp stb. 215

Kallis. Nr. 7297. Ejer Th. Nielsen, Hadbjerg

med. Det ses her, at *P. Rasmussen* (Smed), Sandby, i 1871 solgte en 1 ½ år gl. hingstplag til *Ole Jensen,* Toustrup ved Hammel, for 217 rigsdaler, og der er tilføjet – »den var da ikke helt pålidelig med hensyn til fremtidig god udvikling«, hvilket vel skal være forklaring på den forholdsvis lave pris. Hingsten, der fik navnet Valdemar, blev en avlsmatador, og den gav i løbet af 18 år 1521 drægtige hopper. Blandt dens afkom var en hingst, som Ole Jensen i 1883 solgte som 4års for 6.150 kr. Det er vist den højeste pris, der er angivet fra den tid, men andre kommer derop imod.

Årslønnen til en karl var på den tid ca. 150 kr., og den solgte hingst kunne altså betale lønnen til 40 karle i et år. I dag skal der vist omkring 10 af de bedste jyske hingste til at opveje årslønnen til én karl.

Da krydsningstanken var forladt, bortfaldt statens udstationering af hingste, og i en lang årrække var hingsteholdet derefter på private hænder, men i 1887 kom der en husdyrlov, hvor-

efter der blev givet store tilskud til foreninger til indkøb af anerkendte hingste, og der kom nu gang i oprettelsen af hesteavlsforeninger. I 1888 stiftedes på landboforeningens initiativ Hadsten Hesteavlsforening, i 1899 desuden Hadbjerg og omegns og i 1901 Vissing og omegns hesteavlsforening. Der skete i 1909 en omdannelse, idet Hadstenforeningen opløstes, og samtidig og vist med omtrent samme medlemskreds oprettedes Hinnerup Hesteavlsforening. Der var således stadig 3 foreninger på egnen, men de ophævedes alle under 20ernes lavkunjunktur.

Interessen for en hesteavlsforening meldte sig dog snart igen, og i 1933 oprettedes Hadstenegnens Hesteavlsforening. *Ths. Thomsen,* Vitten, der var formand for den opløste Hinnerupforening blev formand igen, og siden beklædte *Th. Nielsen,* Hadbjerg, og *Regner Hansen,* Engelsholm, posten, indtil foreningen efter godt 20 års virke opløstes, da hestene forsvandt som trækkraft i landbruget.

Der blev i den tid købt 14 hingste til foreningen, men mange af dem fik en meget kort levetid, og kun én fik særlig betydning. Det var Sten, e. stb. 2205, der fik 1. kl. 1. gr. for afkom og virkede til den blev 10 år. De 3 foreninger, der ophævedes i 20erne havde tilsammen 20-25 hingste i deres eje gennem disse år, uden at der synes at have været matadorer iblandt, så det må vist nøgternt vurderet indrømmes, at særlig glorværdige resultater kom der ikke ud af disse foreningers virke over mere end et halvt århundrede, men den jyske hest fik da også konkurrence af andre racer.

Den belgiske hest kom til Jylland, og nogle – omend ikke mange kom til Hadstenegnen. Det var mest de større gårde, der foretrak den. Der blev ikke oprettet nogen forening, men der var en ret udbredt interesse, og flere gjorde en god indsats for avlen. I 1936 udstilledes den første belgier på dyrskuet i Hadsten og i 1959 den sidste. Gennem dette åremål har de næsten hvert år været repræsenteret på skuet, og præmieringen viser, at der har været en del særdeles gode dyr iblandt.

Frederiksborghesten, der jo aldrig fik nogen større udbredelse i Jylland, var i en del år genstand for stor interesse på Hadstenegnen. I 1934 oprettedes Hadstenegnens Frederiksborg Hes-

Hadsten Zarif, stb. 371

teavlsforening, og der blev købt hingst. Den første tanke var vist, at bruge hingsten til de forefindende små hopper og derved fremskaffe en husmandshest, men det blev jo i nogen grad den norske hest, der kom til at udfylde denne plads. Der blev så købt en del gode Frederiksborghopper til egnen, og med dem blev avlen drevet videre med godt resultat, så racen i en årrække både med hopper og foreningens hingste hævdede sig særdeles godt ved dyrskuer og andre fremstillinger.

Foreningens hingste holdt godt, de blev planmæssigt udskiftet hvert 4de år, og det blev således kun til 5 indkøbte hingste i løbet af knapt 20 år.

P. Chr. Pedersen, Broholm, var den drivende kraft ved foreningens oprettelse og ved anskaffelse af hopper til egnen og hingste til foreningen, som han var formand for fra starten til den ophævedes først i 50erne.

Den norske hest vandt aldrig så stor udbredelse i husmandsbrugene på Hadstenegnen, som den fik andre steder, og grun-

den var jo nok, at frederiksborgeren var kommet ind i flere af de små brug, men der fandtes dog en del, og i Lyngå var der en forening, som arbejdede godt i flere år.

Selv om hestens saga til landbrugsarbejde er ude, er interessen for hesteavl ikke forsvundet – tværtimod. Enkelte driver endnu avl med de svære racer, men hovedinteressen samler sig om de lettere heste. Ridesporten har i dag en tilslutning som alrig før, og målet for hesteavlen er da også i det væsentligste koncentreret om fremskaffelse af en velegnet hest til ridebrug.

Ingen af de gængse hesteracer var særlig egnede, og problemet har da været, og er vel stadig, at finde frem til fremmede racer, der passer til krydsning med de hjemlige racer især Frederiksborg- og Oldenborghopper. Flere af disse kombinationer er godkendt i avlen og ændringer i disse vedtagelser sker vel efterhånden. I tiden sondres der på skuerne mellem Oldenborgere, Frederiksborgere og Lettere Varmblod.

Wivi, nr. 2781. Fløj- og ærespr. Ungskuet 1969
Ejer: P. Ryssel Andersen, Langskov

Velfærdsstaten har ikke alene medført, at ridesporten næsten er blevet en hvermandssag for voksne, men også at små heste er blevet et yndet og ret udbredt legetøj for børn, og en mængde småheste lige fra Shetlandsponyer til Islændere er kommet til landet den sidste snes år. Som helhed har antallet af heste i de senere år vist en markant stigning.

B. KVÆGET

I amtsbeskrivelser fra Randers amt omkring år 1800 hedder det: »Kvæget er dårligt både i størrelse og kvalitet, og der er ingen, der tager hensyn til dets forbedring. Mejeridrift er almindelig, navnlig syd for Randers, medens studehold er almindeligst nord for fjorden«. Årene 1807-28 var en periode med krig og økonomisk krise, og da dette var overstået, hedder det videre: »Kvægets godhed er nærmest aftagende«.

Fra statens side søgtes kvæget nu forbedret ved brug af tyre af fremmede racer mest tyske og engelske. Det havde dog ikke den tilsigtede virkning og mødte snart modstand blandt de ledende landøkonomer, der mente, at det jyske kvæg skulle forbedres i sig selv ved udvalg af avlsdyr fra de bedste egne, og sådan blev det. Men der kom en anden uenighed om det jyske kvægs udvikling, idet nogle ønskede en malketype, medens andre var mere interesseret i kødproduktion.

I en årrække blev der ved bedømmelsen på dyrskuer sondret mellem de 2 typer, uden at der dog kunne trækkes grænser mellem dem. Det blev malkeformen, der sejrede, og fedetypen, som væsentligst havde sine tilhængere i Vestjylland og andre græsegne, blev senere fortrængt af korthornet.

Fra midten af århundredet skred udviklingen iøvrigt jævnt fremad, og på den tid landboforeningen blev oprettet, synes avlsmålene og racespørgsmålene at være afklarede, og for de 2 hovedracer gjaldt således, at det jyske kvæg søgtes udviklet til en malkerace, og det røde, der på øerne havde vist et endnu mere broget billede end det jyske kvæg i Jylland, var i 1878 nået så langt i ensartethed, at det vedtoges, at regne det for én race.

Oprettelsen af kvægavlsforeninger begyndte få år efter, og en halv snes år senere kom de første kontrolforeninger, og disse foreninger, og de avlsforanstaltninger, der fulgte i deres kølvand samt dyrskuerne, blev ledetråden for kvægavlens udvikling fremover. Man havde her fået, hvad man savnede for at drive rationel malkekvægavl – ydelsestal på mødrene til de tyre, man skulle købe, og få år senere mulighed for gennem afkomsundersøgelser og afkomsfremstillinger at konstatere tyrenes avlemåde, og det der her blev startet holdt sig i næsten uændret form omtrent til midten af vort århundrede.

Det jyske kvæg var i en lang årrække enerådende på Hadstenegnen, men så kom der andre racer. Det gik her som over det meste af Jylland, at det røde kvæg vandt frem på det jyskes bekostning, en udvikling, der fortsatte helt til omkring 1950, hvor det udgjorde over 75 % af egnens kvægbestand, men så begyndte det at gå den anden vej.

Det sortbrogede jyske kvæg var i høj grad kommet til at trænge til nyt blod, og i 1949 vedtog de jyske kvægavlere at betragte det sortbrogede her og i vore nabolande for samme race, og der kom nu gang i erhvervelsen af hollændertyre til kvægavlsforeningerne. Resultaterne heraf blev fra første færd ualmindelig gode, og det blev et vendepunkt for racen, som i løbet af de 25 år, der er gået siden, har øget sin procentiske andel i landets kvægbestand fra 15-20 til ca. 50 %. På Hadstenegnen har udviklingen vel knapt været så stor, men som andel i egnens bestand, er der vel sket en fordobling.

Jerseykvæget, der kom til landet omkring århundredskiftet, havde i de første år enkelte tilhængere på Hadstenegnen, men de forsvandt, og i en lang årrække var det vist en undtagelse at finde en jerseyko her, men i 40erne begyndte de igen at komme til egnen, og da kvægavlsforeningen i 1949 fik den første jerseytyr, kom der gang i udviklingen, så jersey på det forholdsvis korte åremål er nået op på at udgøre vel ca. 25 % af egnens kvægbestand, hvilket er betydeligt over landet som helhed.

Korthornskvæget havde en tid nogen udbredelse på Hadstenegnen, men her som andre steder blev det fortrængt – vel særlig af de røde. I Sønderjylland var der en lille rest tilbage af

racen, og det stod klart, at der skulle fremmed blod til, hvis der skulle være en fremtid. Det blev til anskaffelse af rødbrogede tyre fra Tyskland og Holland og en gennemført krydsning med dem, ligesom navnet ændredes til Dansk rødbroget kvæg (DRK). Disse rødbrogede er blevet meget populære, og de har betydelig fremgang i tiden. På Hadstenegnen har vi enkelte af dem, men ikke ret mange.

I løbet af de sidste 15 år er der kommet en del fremmede kødracer til landet. Det var i første omgang for at krydse med jersey og derved frembringe en kalv, der er egnet til fedning, men i samme tidsrum har mange solgt malkekøerne, og på en del af disse ejendomme findes arealer, der vanskeligt kan udnyttes til andet end græs, hvorfor der lægges an på kødkvæg. Der er efterhånden en del af dem på egnen, og de udgør foreløbig en meget broget bestand.

Det er således kolossale racemæssige forskydninger, der er sket de sidste 25 år både i landet som helhed og på Hadstenegnen.

Egnens kvægbestand har gennem det meste af dette århundrede haft et særdeles godt ry på sig. De forskellige racer har hævdet sig smukt side om side, og en del avlsbesætninger har ved forskellige lejligheder været fremme i forreste række, men nøgternt vurderet må det vist indrømmes, at den forholdsmæssige standard tidligere har været højere end den er i øjeblikket.

C. KONTROLFORENINGERNE

Med den øgede interesse for mælkeproduktion og malkekøernes fodring opstod ønsket om at få kontrol med de enkelte køers ydelse, og da en tysk dr. *Gerber* først i 90erne opfandt en tilstrækkelig let metode til bestemmelse af mælkens fedtindhold, var der grundlag for oprettelse af kontrolforeninger. I 1895 oprettedes i Vejen den forening, som regnes for at være den første i verden, men andre fulgte snart og efter samme mønster.

Den første her på egnen var Hadbjerg kontrolforening, der

stiftedes i 1898, derefter kom Galten i 1902 og kort efter Ødum. Andre fulgte efter og i 1930 var der 10 foreninger, et tal, der holdt sig konstant i 25 år, men dog med stigende medlems- og koantal. I nogle år var der 12 foreninger, og det højeste medlemstal var 498 i 1959-60, medens det højeste koantal først var i 1965-66 med 6363 køer. På det tidspunkt havde bortsalget af besætninger allerede begyndt at tage fart, hvorefter antallet gik stærkt tilbage år for år.

Tilslutningen og de gennemsnitlige ydelser i egnens kontrolforeninger gennem årene fremgår af følgende:

År	antal foren.	antal medl.	antal køer	ydelse pr. ko i gens. kg mælk	pct. fedt	kg smørf.	kg smørf. hele Jyll.
1904-05	3	48	715	3412	3,52	120	102
1909-10	3	54	873	3085	3,75	116	100
1914-15	4	80	1223	3307	3,63	120	104
1919-20	6	118	1496	2697	3,69	100	88
1924-25	7	162	2204	3627	3,78	137	119
1929-30	10	263	4096	3799	3,82	145	133
1934-35	10	284	4608	3576	3,83	137	132
1939-40	10	349	4530	3479	4,05	141	132
1944-45	10	350	4332	3261	4,05	132	120
1949-50	10	418	5237	3995	4,07	163	158
1954-55	10	424	5286	4155	4,26	177	159
1959-60	12	498	6103	4542	4,21	191	179
1964-65	11	433	6331	4659	4,36	203	195
1969-70	9	254	4453	4613	4,41	204	197
1974-75	1	156	3639	4833	4,51	218	211

Opstillingen viser omkring en fordobling af udbyttet pr. ko i det anførte åremål, og i virkeligheden er fremgangen nok en del større, idet det må formodes, at de forholdsvis få, der var med i de første år, jo nok var blandt de bedste.

Hadstenegnen har gennem årene vist et pænt resultat i forhold til det øvrige Jylland som helhed, og i 4 år fra 1957 til 61

havde Hadstenegnen den højeste ydelse blandt jyske fælleslede-lser, men de anførte tal siger ikke noget om, hvordan de enkelte racer har bidraget til resultatet, og her er det gennem de senere år gået sådan her på egnen, at jersey er gået voldsomt frem, medens de sortbrogede viser en ret så beskeden andel i stigningen, hvilket belyses af følgende sammenligning af ydelsestallene for 2 år med 15 års mellemrum. Tallene er anført i kg smørfedt.

År	RDM	SDM	Jersey	Blandede	Ialt
1974-75	223	206	252	207	218
1959-60	192	188	199	188	191
Fremgang	31	18	53	19	27

Disse tal, der jo kun er for det begrænsede område som Hadstenegnen udgør, er ikke typiske for landet som helhed, her var gens.tallene for 1974-75: RDM 212, SDM 209 og jersey 234 kg smørfedt, og fremgangen nogenlunde ligeligt fordelt i det anførte åremål.

I sidste halvdel af 50erne begyndte EDB at afløse den manuelle regnskabsføring i kontrolforeningerne, og i løbet af 60erne var så godt som alle gået over dertil. En væsentlig grund til den hurtige udvikling var vel en mange steder følelig mangel på assistenter, der animerede til sammenlægning til større foreninger.

Kontrolforeningerne her på egnen var lidt længe om at komme med, idet mangel på assistenter ikke havde været så mærkbar her, at det havde givet anledning til regulering af foreningerne, og da EDB skulle betales, betød det jo en ekstra udgift.

Nedgangen i koantal tog fra midten af 60erne er sådan fart, at der skulle omlægninger til, da der samtidig blev stillet midler til rådighed, så EDB blev gratis, gik 6 foreninger fra efterår 1967 over dertil, og resten på én nær kom med året efter.

Fra Ungskuet 1954.
De to ærespr. tyre.
Sortemose, jyllandspr.
Ejer: Hadsten Kvf.
Bill Taurus, legatpr.
Tillagt hos H. J. Tranberg.
Ejer: Hammel Kvf.

Det administrative arbejde havde jo altid været pålagt kontrolforeningernes bestyrelser eller assistenter, men da moms, kildeskat og ATP blev indført, blev det for besværligt, og dette i forbindelse med den stadige fragang af medlemmer, gjorde det næsten til en selvfølgelighed at lægge foreningerne sammen til én, og der kom da også kraftige opfordringer fra de enkelte foreninger dertil.

Således foranlediget tog Fællesledelsen initiativ til i forbindelse med kontrolforeningerne at indbyde alle kontrolforeningernes medlemmer til et møde på Hadsten Kro d. 31. juli 1970. Der var 8 foreninger, som alle gav tilslutning til sammenlægning, og der nedsattes et udvalg, bestående af Fællesledelsens formand *Theodor Fihl,* Erslev, og formændene for de 8 foreninger til at gøre det forberedende arbejde. Det blev forøvrigt mere besværligt end ventet, og især ansættelsen af assistenter voldte drillerier. Th. Fihl, der var gået med til at fungere som formand så længe forberedelserne stod på, fik her sine formandsevner og tålmodighed på en hård prøve, men den blev bestået med glans.

Ialt blev det til 7 møder og 22 sider i forhandlingsprotokollen inden den stiftende generalforsamling, der fandt sted d. 17.

novbr. 1970. Her blev love vedtaget, og foreningens navn blev Hadstenegnens Kontrolforening. Henning Pedersen, Langskovgaard, blev den første formand, og han afløstes 3 år senere af den nuværende Poul Kristensen, Hadstengaard.

Foreningen havde det første år 4 assistenter, men gik så ned på 3. Bortsalget af besætninger er fortsat, – i 1970-71 var der 216 medlemmer med 3962 årskøer og i 1974-75 var der 156 medlemmer med 3639 årskøer. Nedgangen i besætninger er forholdsvis meget større end i koantal, hvilket viser, at antal køer pr. besætning stiger stærkt.

D. KVÆGAVLSFORENINGER

Fælles tyrehold har gennem tiderne fundet sted på forskellig måde, men fra slutningen af forrige århundrede oprettedes der kvægavlsforeninger i den skikkelse, der vandt så stor udbredelse, og som fik så stor betydning i omkring et halvt århundrede, indtil de afløstes af den kunstige.

Den første forening kom på Sjælland i 1884, og samme år nogle i Randers amt. Randers Amts Husholdningsselskab kunne således i 1885 meddele, at der var oprettet 6 foreninger, deraf én i Ødum. I 1887 kom der, som omtalt foran, en husdyrlov med forholdsvis store tilskud til anerkendte foreningstyre, og det satte gang i oprettelsen af kvægavlsforeninger landet over.

Næst efter den omtalte forening i Ødum, som vist senere gik ind, oprettedes 1889 Galten kvægavlsforening, og det blev ikke alene den første, der fik varighed, men også den hvis arbejde kom til at danne forbillede for andre, idet foreningens virke i løbet af 25 år førte besætningerne i Galten op blandt de bedste i jysk kvægavl.

Omkring 1915 oprettedes en del nye foreninger på egnen, og denne udvikling fortsatte indtil 1931, hvor der var 11, og det blev det højeste antal kvægavlsforeninger på Hadstenegnen.

Enkelte af disse foreninger, der fik størst betydning skal her nævnes, og her må især fremhæves Hadbjerg, der blev oprettet i 1915. Den gjorde sig snart bemærket ved et frem-

J. R. Hansen
husdyrbrugskonsulent

ragende tyrehold, som både med bygning og ydelse bragte besætningerne i Hadbjerg frem i forreste linie, og mange avlsdyr blev solgt derfra. Ligeledes i 1915 stiftedes i Galten den første forening på egnen for rødt kvæg, og den fik en lignende eller måske større betydning end den jyske forening i Galten havde haft. Endvidere havde også Selling kvægavlsforening for rødt særdeles gode tyre.

E. HADSTENEGNENS KVÆGAVLS-FORENING

Forberedelserne til en kvægavlsforening med kunstig sædoverføring skete i landboforeningen. Ved et møde i december 1937 om emnet, og hvor taleren forøvrigt rådede til at se tiden an, blev der nedsat et udvalg til at arbejde videre med sagen. *Jens Larsen,* Vinterslev, var med i dette udvalg, og han var den drivende kraft. Det var vedtaget, at der skulle tegnes 1000 køer, før der kunne være tale om at starte en forening, og det kneb. Jens Larsen sled i det, tegnede dem han kunne, og meddelte så, at nu var der 1000.

Der blev så holdt stiftende generalforsamling i Hadsten den 28. marts 1939 for både rød og en sortbroget afdeling, og Jens Larsen blev valgt til formand. Desuden vælgtes en 5-mands bestyrelse for hver af de 2 racer.

Den nyvalgte bestyrelse tog straks fat. Dyrlæge *K. E. Pedersen,* Hadsten, blev antaget som insemineringsdyrlæge og *Elvin Hansen,* Galten Mølle, som fodervært, og man tog så ud for at finde gode røde tyre, idet de sortbrogede i første omgang fik sæd af de gode tyre i Hadbjerg kvægavlsforening.

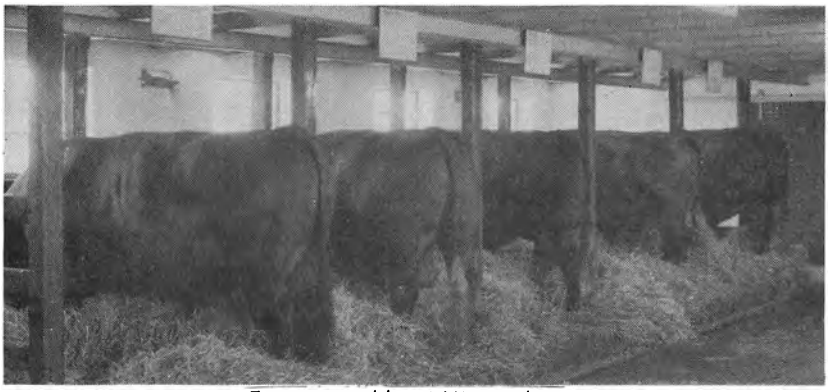
Det første par år gik jævnt hen, der blev købt flere højt præmierede tyre, uden at der var særlig held derved, men det ændredes snart, og så begyndte en rivende udvikling, som på få år gjorde foreningen til én af de store på den tid, trods det meget beskedne naturlige område, og dertil en bestemmelse om, at man ikke ville have medlemmer længere ud end 12 km fra Hadsten.

Foruden den hastige tilgang af medlemmer og køer fik foreningen næsten fra starten et ret betydeilgt sædsalg, og sædsalget blev gennem alle årene en væsentlig faktor for foreningen og dens økonomi.

Da Jens Larsen havde været formand et år, ville han ikke mere, og *Nydam Jensen,* Lyngå, blev hans efterfølger, en post han beklædte i 12 år til 1952. Det var år, hvor der skete meget, og Nydams lederevner kom her til fuld udfoldelse; initiativrig og optimistisk som han var, blev han en meget populær formand

Hadsten Wahl
Jyllandspræmie 1959. Appels legats ærespr. 1965

Fra tyrestalden i Vinterslev
Fra v.: Sortemose, Hadsten Wahl, Højmark, Ejlekær og Uffe 129

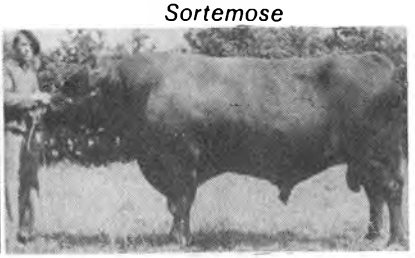
Afkomssamling efter Hadsten Malm
Hadsten Malm

Afkomssamling efter Sortemose
Sortemose

Poul Ruholm

Stenhøj

Rødt kvæg i Hadstenegnens Kvægavlsforening

Fra tyrestalden i Vinterslev
Fra v.: Jeppe, Nørreris, Bjerring, Haskera og Berk

Dan Eduard E. 6176
Bjerring E.A. 32

Afkomsfremstilling efter Dan Eduard
Mygdal S. 8082

Berk S. 6904

Haskera S. 6903

Sortbrogede i Hadstenegnens Kvægavlsforening

såvel i bestyrelsen som i den efterhånden store medlemskreds. Samtidig med at opgaverne blev røgtet punktligt, var der altid noget festligt over et samvær med Nydam, og det både i en snæver kreds og en større forsamling.

Dyrlæge Pedersens arbejde – især i de første år – blev betydeligt mere end sædvanlig for en insemineringsdyrlæge. Det bundede både i den solidaritet, han følte for foreningen, og i den interesse han omfattede arbejdet med, herunder også avlsarbejdet, som han havde stor indsigt i. Pedersen var jo også den, der havde de fleste af problemerne på nærmeste hold, og det ene med det andet bevirkede, at han fik stor indflydelse på bestyrelsens dispositioner.

I 1943 blev der købt gård i Vinterslev. Den blev indrettet til tyrestation og taget i brug i april 1944. Samtidig blev *Anton Pedersen,* der havde passet tyrene, medens de var i Galten, antaget som bestyrer, en stilling han bestred med akkuratesse i 10 år.

På generalforsamlingen i 1947 blev det vedtaget at købe en hollændertyr til de jyske køer. Det stod klart, at den sortbrogede race var i tilbagegang både i bygning og ydelse, talmæssigt blev den jo også trængt, og det var grunden til at spørgsmålet med *Børge Hansen,* Moesgaard, Lyngå, som den ivrige fortaler blev lagt frem, selv om frugten af en sådan tyrebenyttelse på daværende tid blev betragtet som en krydsning.

Ligeledes i 1947 fremsattes ønske om at få en jerseytyr i foreningen. Der var dog ikke på dette tidspunkt tilstrækkelig tilslutning. Det blev der derimod i 1949, da ønsket blev fremsat igen, hvorefter der på et ekstra møde for de interesserede blev valgt en bestyrelse på 3 mand, der kort tid efter erhvervede tyren Kattrup Ægir.

Med de 3 nye kom foreningens bestyrelse op på 14 medlemmer.

I 1945 opstod i afkomsprøverne en ny form for avlsarbejde, som gik på indsættelse af døtrehold efter tyre for at se, hvad disse kvier kunne yde under gode og nøje kontrollerede forhold. Nogle østjyske foreninger – i starten 10 og senere noget færre – gik her sammen om, at oprette en sådan station på Kalø med

Jelsum, 23 points Ungskuet. 1. kl., 2. gr., 22 points

plads til 160 dyr, hvilket var 8 hold, og man blev klar til at starte efterår 1949. I de første år kneb det med at fylde stalden, men der gik ikke ret mange år, før der blev tilmeldt så mange hold, at man måtte se sig om efter andre stationer, og flere gårde rundt i det østjyske område var – dels samtidig og dels på skift – værter for disse afkomsprøver fra omkring midten af halvtresserne og nogle år frem. Blandt disse værter var *Børge Hansen,* Moesgaard, i årene 1956-61, og desuden med et enkelt hold i 1948-49 – året før Kalø begyndte. I 1974 ophørte afkomsprøverne, og Kalø var med til slutningen altså i 25 år, og der fortsættes forøvrigt på Kalø med andre forsøg.

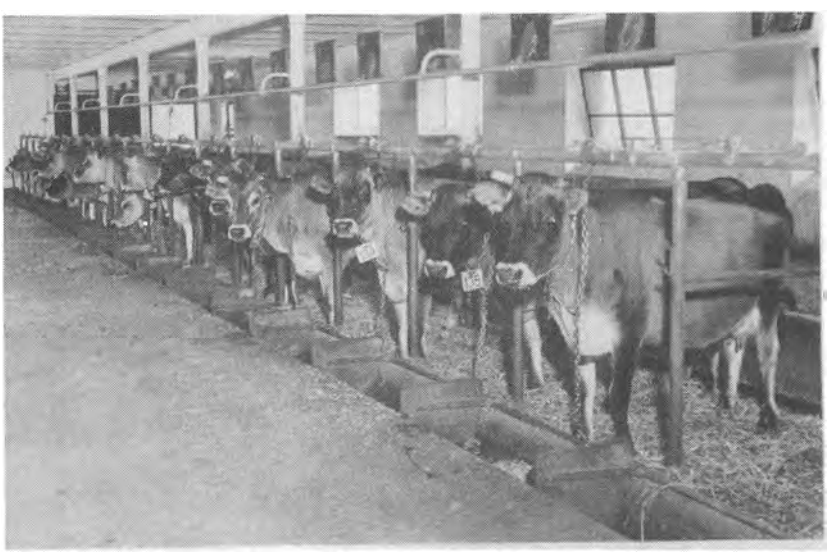
Hadstenegnens Kvægavlsforening var med fra begyndelsen på Kalø, og forøvrigt også året før på Moesgaard, og nåede gennem årene at få 19 røde, 10 sortbrogede og 9 jersey, ialt 38 hold afprøvet på 4 forskellige stationer.

Der var vel flere grunde til, at afkomsprøverne holdt op, dels var de blevet for dyre, og dels havde vi fået EDB regnskaberne i kontrolforeningerne, med de deraf følgende korttidsopgørelser, som går ud på det samme som afkomsprøverne,

nemlig opgørelse af ydelsen i første laktation for døtrene efter de forskellige tyre, og her blev resultaterne man gange ret forskellige for de 2 metoder.

Som allerede nævnt fik foreningen lige fra starten et ret betydeligt sædsalg. I første omgang var det væsentligst til nystartede foreninger, der endnu ikke havde etableret sig med tyrehold bl.a. til Hobro i 5 år, og til Allingaabro, der forøvrigt aldrig fik eget tyrehold i over 20 år. I en del år vejede salget til praktiserende dyrlæger stærkest, senere kom en periode, hvor de gode tyre bevirkede, at foreninger købte sæd til supplering, og en tid solgtes der til 10 foreninger, medens flere var på venteliste. Senere blev det igen fortrinsvis til praktiserende dyrlæger, og herunder især en sammenslutning af fynske dyrlæger, der i over 10 år købte sæd. Udover dette kollektive salg var der i de fleste år en del salg af enkelte portioner efter bestemte foretrukne tyre.

Der solgtes i de fleste af årene sæd til et antal køer, der lå op i nærheden af foreningens eget koantal, men i en årrække omkring 1960 var det betydeligt større, og i 1959-60 nåe-

Afkomsprøveholdet efter Kattrup Ægir på Kalø 1954-55

des det højeste med et sædsalg til 35.819 køer, hvilket var over det dobbelte af, hvad der blev insemineret hos egne medlemmer.

Arbejdet blev snart for meget for dyrlæge Pedersen, og i takt med foreningens vækst blev der ansat flere dyrlæger, indtil man i 1950 var kommet på fire, og ingen rejste herfra, før det 15 år senere begyndte at svinde stærkt i koantallet, og der samtidig tilbød sig andre gode stillinger. Dette var grunden til, at det ikke her var aktuelt at gå over til inseminører i de år, hvor det jo skete andre steder. Først fra januar 1965 blev der antaget inseminører her.

Det højeste antal inseminerede køer i foreningen var i 1960-61, og udviklnigen såvel opad som nedad fremgår af følgende opstilling, hvor antallet er anført for hvert tredie år.

Antal køer inseminerede i Hadstenegnens Kvægavlsforening

År	røde	sortbrogede	jersey og charolais	ialt
1939-40	1125	416		1541
42-43	3444	1071		4515
45-46	5794	1941		7735
48-49	6537	1969		8506
51-52	10078	2909	759	13746
54-55	11636	3489	1484	16609
57-58	11285	3601	2421	17307
60-61	11355	4120	2127	17602
63-64	9031	4062	2313	15405
66-67	7189	3764	2458	13411
69-70	4644	3466	2248	10358
70-71	3741	2985	1907	8633

Det er den benyttede tyr, der danner grundlag for racefordelingen

Som det ses faldt koantallet til det halve i løbet af 10 år, og da sædsalget også var næsten ophørt, var der ikke mere grundlag for at opretholde foreningen med tyrestation, og på den årlige

generalforsamling afholdt den 23. juli 1971 vedtoges det på bestyrelsens forslag, at ophæve foreningen, og sammenlægge den med kvægavlsforeningen Østjyden.

Kvægavlsforeningen *Østjyden* var dannet ved en sammenslutning af foreningerne i Randers, Grenaa, Hornslet, Aarhus og Odder. Disse foreninger havde lagt deres formuer, der i det væsentligste bestod af værdifulde gårde, i en fælles pulje. Den store nye forening blev dermed fra starten velhavende, og Hadstenegnens Kvægavlsforening indgik i fællesskabet på de samme betingelser.

En epoke på 32 år, hvor foreningen havde tjent egnens kvægavl godt, var hermed slut, og en epoke var også slut for bestyrerparret *Solveig* og *Niels Martin Jensen*, der siden 1954 havde varetaget arbejdet på gården med megen orden og akuratesse. De købte derefter gården Philipsdal ved Ulstrup.

Som nævnt foran var Nydam Jensen formand i 12 år fra 1940 til 52. Han afløstes da af *H. J. Tranberg*, Halling, der beklædte posten i 6 år til 1958, hvorefter *Thomas Sørensen*, Norring, var formand i 5 år til 1963. Der skete i disse år fra 1953-63 ret omfattende byggerier på gården, idet der blev nybygget og omlavet for omtrent 300.000 kr., og det var mange penge dengang. *Jens Jensen*, Tinning, var derefter formand i 4 år fra 1963 til 67, da *Sv. Damgaard Nielsen*, Over Hadsten, afløste ham og bestred posten ligeledes i 4 år til sammenlægningen med Østjyden fandt sted i 1971. De sidste 2 havde siddet i bestyrelsen i en årrække før deres formandstid.

Som formænd for de enkelte raceafdelinger skal her nævnes nogle, som dygtigt beklædte de pågældende poster i en lang årrække. For de røde var *Jørgen Ogstrup*, Mejlby, formand i 11 år fra 1944 til 55, og *Kaj Beck*, Vitten, var med 20 år i bestyrelsen 1951-71, og deraf de sidste 14 år som raceformand, den der holdt ud længst. I den sortbrogede afdeling var *V. Sehested*, Vivild, i bestyrelsen i 15 år fra 1941 til 56 og formand de sidste 9 år. Han afløstes da af *Hans Grosen*, Hadbjerg, der var i bestyrelsen i 18 år fra 1951 til 69 og formand de sidste 13 år. For jersey var *Sv. Svendsen*, Svejstrup, med fra starten i 1949 og til 1965, altså i 16 år, og deraf de sidste 13 år som afdelingens

formand.

Udover disse bør også nævnes *Børge Jensen,* Over Hadsten, og *Børge Hansen,* Lyngaa, der begge var i bestyrelsen fra foreningens start i 1939 og til 1951, altså i 12 år, og de fleste af årene som indflydelsesrige sekretærer for henholdsvis rød og sortbroget afdeling.

Hadstenegnens Kvægavlsforening gjorde sig snart bemærket ved et usædvanligt godt tyrehold, og det gav på forholdsvis få år en meget mærkbar fremgang i kvaliteten af egnens kvægbestand, det gjaldt i første omgang især de røde, men for de sortbrogede gav overgangen til hollændertyre nogle år senere en mindst lige så stærk fremgang, og for jersey - hvor den første tyr erhvervedes i 1949 – blev starten helt overvældende.

Der stod således i årene omkring 1950 et tyrehold, som taget under et var så godt, at der næppe fandtes tilsvarende andre steder, idet det var tyre, som ikke alene selv var meget velbyggede, men som også senere skulle vise sig at indfri de forventninger, der var stillet til dem avlsmæssigt, og det næsten til overmål. For de rødes vedkommende vandt senere års tyre dog endnu større hæder, og også de levede stort set op til forventningerne, selv om skuffelser ikke helt blev undgået. Den røde tyr Kærdal blev eksemplet herpå.

Kvægavlsforeningen sluttede i disse år stærkt op om de gængse avlsforanstaltninger. Det gjaldt fremstilling af tyrene på de store skuer, og afkomsprøverne som alerede er omtalt, samt ikke mindst afkomsfremstillinger. Disse fremstillinger, der i tidligere tid havde meget stor tilslutning, og vel regnedes for den væsentligste avlsforanstaltning, svandt i den kunstige sædoverførings tid ind til et meget lille antal, vel delvis fordi de hæmmedes af nogle meget strenge regler, men foreningen her holdt forholdsvis godt ud, og gennem årene blev det til 35 røde og 15 sortbrogede, ialt 50 samlinger efter 17 røde og 9 sortbrogede tyre, og dertil kommer enkelte samlinger efter jyske tyre, som ikke er regnet med her. Af disse samlinger er 6 røde og 3 sortbrogede dog fremstillet andre steder, idet der er tale om tyre, som har haft anden virkeplads før.

De gode tyre kunne berettige til en omtale af deres avls-

indsats hver for sig, men det vil føre for vidt her, og derfor skal kun anføres følgende skematiske opgørelse over bedste individs- og bedste afkomspræmie, og opstillingen er begrænset til de tyre, hvorefter der har været fremstillet afkom.

Afkomspræmierede tyre i Hadstenegnens Kvægavlsforening

Tyrens navn	stb. nr.	højeste individspr.		højeste afkomspræmie		
		præmie	points	klasse	grad	points
Røde tyre						
Saxo	E. 3643	1.	22+fløj	1.	1.	23
Poul Eske	E. 3803	1.	22+fløj	1.	2.	22
Hadsten Juvel	E. 3896	1.	22+fløj	1.	2.	22
Ry	E. 4196	1.	21	1.	2.	22
Allestrup Samson	E. 4260	1.	23	1.	2.	22
Poul Ib	E. 4257	1.	23+fløj	1.	2.	21
Hadsten Malm	E. 4248	1.	23+fløj	1.	1.	23
Vicir	E. 4418	1.	23+fløj	1.	2.	22
Hadsten Højvang	E. 4417	1.	22	2.	1.	19
Stenhøj	E. 4332	1.	23	1.	1.	23
Ejlekær	E. 4416	1.	23	1.	1.	23
Poul Ruholm	E. 4850	1.	23	1.	2.	21
Sortemose	E. 4680	1.	23+jyllandspr.	1.	1.	23+Appels legat
Stokholm	E. 4743	1.	22+fløj	2.	1.	20
Højmark	R.26511	1.	23+jyllandspr.	1.	2.	21
Hadsten Wahl	E. 4940	1.	23+jyllandspr.	1.	1.	23+Appels legat
Hadsten Gert	E. 5092	1.	22	1.	2.	22
Sortbrogede tyre.						
Sverus	E. 5847	1.	22	1.	2.	22
Bulle	E. 5848	1.	22	1.	1.	23+Appels legat
Kirketerp Leopold	E. 6034	1.	23	1.	2.	22
Dan Eduard	E. 6176	1.	23+fløj	1.	2.	22
Jeppe	E. 6327	1.	23+fløj	1.	2.	21
Jelsum	E. 6484	1.	23	1.	2.	22
Bjerring	E.A. 32	2.	21	1.	2.	22
Berk	6904	1.	23	1.	2.	22
Haskera	6903	1.	23	1.	2.	21

Jerseytyrene må savnes i denne opstilling, da der jo traditionelt ikke finder sådanne fremstillinger sted indenfor denne race, og det har da heller ikke været tilfældet i Hadsten, men forøvrigt har jerseytyrene her ikke stået tilbage for de andre hverken i den ene eller den anden henseende.

Fremhævelsen af det eksteriørmæssige, som det er sket her, kan måske tolkes derhen, at det sættes over det ydelsesmæssige. Det er dog ikke tilfældet, men når en forening påtager sig ulejlighed og udgifter ved en afkomsfremstilling, er det i reglen udtryk for, at tyren er accepteret med hensyn til ydelsen.

F. KÅRING OG TILSYN MED KVÆGBESÆTNINGER

I årene 1915-46 var Hadstenegnen tilsluttet Midtjysk Fællesledelse, og kvægavlsforeninger, kontrolforeninger og kåringer sorterede derunder. Før den tid hørte området til Randers.

De første effektive bedømmelser af kvægbesætninger var de såkaldte konkurrencer mellem hele kvæghold, som der forskellige steder i landet holdtes flere af i årene lige før og efter århundredskiftet, i reglen som 2årige konkurrencer.

Randers Amts Husholdningsselskab afholdt sådanne i 1896-98 og 1898-1900, og omtrent samtidig tog Foreningen af jydske Landboforeninger denne opgave op. Formålet var at udpege de bedste avlsbesætninger, og bedømmelsen blev foretaget med stor grundighed og med ret stor statsstøtte.

Som en slags afløser for disse konkurrencer påbegyndte F.a.j. Ldbf. i 1914 det såkaldte tilsyn med kvægbesætninger, der senere kom til at danne mønster for de lokale fællesledelser tilsyn.

En del besætninger fra Hadstenegnen var i en årrække med i dette tilsyn, i 1930 var der således 12, og det var 10 % af samtlige tilsynsbesætninger. Senere gik det tilbage, og fra midten af fyrrerne og mere end 10 år frem var der ingen med herfra, men i de sidste godt 15 år har der været fra 5 til 3 røde besætninger med under dette tilsyn, der nu efter rekonstruktion er blevet til et landstilsyn.

Ude i fællesledelserne arrangeredes kåringerne i reglen af en kvægavls- eller en kontrolforening, og køerne samledes på en kåringsplads. Denne form havde i en årrække fra omkring 1920 til midten af 30erne stor tilslutning på Hadstenegnen, men derefter gik man over til at kåre i besætningerne, og der oprettedes et tilsyn i lighed med F.a.j.Ldbf.'s. I tilsynsbesætningerne fremstilles alle køer til bedømmelse, og det gennemsnitlige kåringspoint giver da et udtryk for besætningernes individsmæssige stade i forhold til hinanden.

I en årrække sorteredes de kårede køer kun i 1. og 2. klasse, men omkring 1935 gik man over til et pointssystem fra 10 til 5, hvor 10, 9 og 8 svarede til 1. kl., 7, 6 og 5 points til 2. klasse. Snart gled klassebetegnelsen ud, og pointsskolaen er den samme som stadig bruges dog med den tilføjelse, at man for en del år siden gik over til også at give points for yver, og her er maximum 5 points.

C. HADSTENEGNENS FÆLLESLEDELSE

Ved et møde d. 11. decbr. 1945, hvor landboforeningens bestyrelse og husdyrbrugsudvalg havde indbudt bestyrelserne for kvægavlsforeningen og egnens 10 kontrolforeninger, blev det besluttet at oprette en fællesledelse for egnens foreninger og at ansætte en konsulent. De pågældende foreninger udmeldte sig så af Midtjydsk Fællesledelse fra 1. okt. 1946, og J. R. Hansen, der i nogle år havde været konsulent på Samsø, blev antaget som konsulent både i husdyrbrug og regnskabsføring fra 1. april 1946.

Hadstenegnens Fællesledelse, som blev dens navn, begyndte så sit virke fra 1. okt. 1946, og samme dag afholdtes et møde, hvor repræsentanter for de tilsluttede foreninger fastlagde rammerne for arbejdet, og der blev foretaget valg.

Det bestemtes, at bestyrelsen skulle bestå af 5 mand, hvoraf de 3 var landboforeningens husdyrbrugsudvalg, og de 2 andre skulle repræsentere henholdsvis kvægavlsforeningen og kon-

trolforeningerne og vælges på fællesledelsens årlige beretningsmøder.

Arbejdet i den ny fællesledelse blev i det væsentligste en fortsættelse af det igangværende, men stærkt udvidet i takt med den udvikling, der lå i tiden. Således voksede kvægavlsforeningen stærkt i denne tid, og tilsynsbesætningernes antal øgedes år for år og dermed også nyanlæg og ajourføring af familiestambøger. Der var det første år 34 tilsynsbesætninger, og i løbet af en halv snes år omkring 75, et tal der holdt sig nogenlunde konstant i ca. 10 år, men derefter tog bortsalg af besætninger fart fra omkring 1970, tilsynsbesætningernes antal faldt stærkt, og i 1975 var der 45 fordelt på 17 røde, 20 sortbrogede og 8 jerseybesætninger.

I følgende opstilling, hvor antallet af såvel besætninger som kårede køer er anført for hvert 5te år, vises linien i den tilslutning, der har været gennem årene.

Antal tilsynsbesætninger og kårede køer i Hadstenegnens Fællesledelse.

År	røde		sortbrogede		jersey		ialt	
	besætn.	køer	besætn.	køer	besætn.	køer	besætn.	køer
1946-47	24	493	10	185			34	678
1951-52	46	883	12	203			58	1086
1956-57	45	818	22	396	2	15	69	1229
1961-62	49	802	25	447	3	30	77	1279
1966-67	43	768	26	502	6	101	75	1371
1971-72	23	437	21	468	7	152	51	1057
1974-75	17	343	20	470	8	175	45	988

Det ses, at der er sket en kolossal racemæssig forskydning til ugunst for de røde, men det afspejler jo nogenlunde udviklingen, som den er foregået indenfor denne årrække.

Kåringsudvalget har bestået af 2 mand og konsulenten, og for rødt og sortbroget har udvalget været fælles med én valgt som repræsentant for de røde og én for de sortbrogede, og den ordning har fungeret udmærket. Jersey har, siden de kom med, haft deres eget kåringsudvalg. Det længste åremål som kåringsdommer har *Sv. Damgaard Nielsen,* Over Hadsten, haft med 20 år fra 1950 til 1970 og *Karl Pedersen,* Hadbjerg, med 12 år fra 1963 til 75.

Af fællesledelsens gøremål, som ikke er nævnt i de andre afsnit, hører arbejdet med eksport af avlskvæg til udlandet til de væsentligste. Megen tid er ofret derpå, og mange gange har der været tidsspilde med tilrettelæggelsen af opkøb, der enten aldrig blev til noget eller kom med så stor forsinkelse, at de pågældende dyr ikke mere passede med alder og kælvning. Til andre tider er det dog gået godt, og det har været med til at skabe en øget interesse for kvægavlen. Eksporten begyndte omkring 1950, og administreredes af avlsdyreksportudvalget, der var et af landboorganisationerne oprettet udvalg. Desværre kom de aldrig rigtig til at magte opgaven, og efter mange års uro endte det med, at eksporten helt kom på private hænder, og eksportørerne er tidligere medarbejdere ved avlsdyreksportudvalget.

De første år var opkøbene nogenlunde ligelig fordelt på røde og sortbrogede og dertil enkelte jersey, men som årene er gået, er det næsten udelukkende sortbrogede, og kun et fåtal af røde og jersey, der købes.

Antallet af eksporterede dyr har været stærkt svingende fra år til år. De højeste tal gennem fællesledelsen her var 198 dyr i 1958 og 173 i 1960.

Da Hadstenegnens Kvægavlsforening i 1971 var tilsluttet kvægavlsforeningen Østjyden, dækkede denne store forening næsten hele Århus amt, og snart opstod tanken om også at slutte fællesledelserne sammen for det pågældende område. Efter flere års forberedende arbejde forelå der en plan, som de berørte organisationer kunne tiltræde og som også Hadstenegnen tilsluttede sig.

Den nye organisation »Fællesudvalget for kvægbrug i Århus Amt«, som blev dens navn, begyndte sit virke fra 1. oktober 1975, og Hadstenegnens Fællesledelse var ikke mere. Den blev 29 år gammel. Det store område blev delt op i 4 konsulentkredse, hvorunder Hadstenegnen og Kaløvigegnen udgør én kreds.

H. GODE BESÆTNINGER

Omkring århundredskiftet og en del år frem var besætningerne i Galten, Erslev og Hinge førende på egnen med både jysk og rødt – ja en tid også med korthorn, men også Selling gjorde sig stærkt gældende med det jyske kvæg. Således besatte P. Chr. Rasmussen, Selling, i nogle år omkring 1910 med stor sikkerhed fløjen på dyrskuet i Hadsten, og det er den besætning, der videreførtes af Chr. Grooss og nu Erik Grooss, hvorfra der stadig udstilles på dyrskuet. I årene derefter indtil 1920 var N. J. Vester, Galten, en meget flittig udstiller af køer, som var at finde i den øverste ende.

Omkring 1920 vandt Hadbjerg frem, først var det N. A. Fiskers, men snart efter også Anders Grosens og Th. Nielsens besætninger, der tiltrak sig opmærksomhed, og i ca. 20 år var de absolut førende med det jyske kvæg på egnen. De dominerede på dyrskuerne, og der solgtes mange avlsdyr derfra, men omkring 1940-45 gik der af forskellige grunde forfald i disse besætninger. Dog har der stadig hos Hans Grosen og Karl Pedersen været gode besætninger i Hadbjerg også i de sidste årtier.

H. J. Tranberg, Halling, havde allerede i 40erne en god hollandsk besætning. Indtil sammenslutningen af det sortbrogede kvæg i 1949 konkurrerede den jo ikke direkte med de jyske, men det var en almindelig opfattelse, at Tranbergs var den bedste, og da de kom i samme afdeling besatte Tranbergs køer med stor sikkerhed fløjen både i Hadsten og i Randers i en meget lang årrække. Bedst var besætningen vel omkring 1960, hvor den var at regne blandt racens allerbedste, og der solgtes i en lang årrække en del tyre til foreninger, og flere af dem hævdede sig godt både på skuerne og senere i avlen.

I Astrup og Langskov har avlen med de sortbrogede gode

gamle traditioner, og på dyrskuerne i Hadsten og forøvrigt også i Randers har især besætningerne fra A. Gert Nielsen og S. A. Sørensen i en lang årrække hævdet sig stærkt både i antal og kvalitet. I begge gårde er en ny generation nu rykket ind, og der er grund til at glæde sig over at traditionen fortsætter.

For de rødes vedkommende var det især besætningerne hos P. Elgaard, Vinterslev, og N. P. Ogstrup, Erslev, der fra århundredskiftet og mange år frem gjorde sig gældende, men senere fik de hård konkurrence fra Kr. Fisker, Galten, og N. Hansen, Galten mølle. Der blev dog også arbejdet godt i Selling. I 30erne rykkede besætningerne her frem i forreste række, og her må vel især nævnes S. O. Sørensens. Derefter blev det Vittens tur, og skal man udpege en lokalitet fra de sidste 25 år for egnens bedste røde kvæg, må det blive Vitten, men desværre er de fleste af dem nu forsvundne.

Der har i en lang årrække været så stor jævnbyrdighed indenfor egnens bedste røde besætninger, at der vanskeligt kan fremhæves enkelte fremfor andre, for selv om en del af de bedste som nævnt har været koncentreret omkring Vitten, har der hele tiden været enkelte besætninger rundt i området, der har været på højde med dem. Det kan således nævnes, at gennem de sidste 35 år er fløjen af kosamlinger på dyrskuet i Hadsten besat af køer fra 15 forskellige besætninger, men de 18 gange har det været samlinger fra Vitten, og her tegner Ruholm sig for 7, Toftkærgaard for 6 og Bakagergaard for 4 fløjpladser.

De tre for tiden bedste røde besætninger er med under landstilsyn. De tilhører Kaj Beck, Ruholm, Vitten, Niels Clausen, (tidl. Aksel Clausen), Laurbjerg, og Elmer Elgaard, Vinterslev, og det er besætninger, hvor der i en lang årrække er udført et godt avlsarbejde. Der er solgt adskillige tyre derfra til kvægavlsforeninger, flere af dem har klaret sig godt i avlen og her står tyrene fra Clausens vel nok stærkest i billedet.

Som nævnt andet steds har jersey i løbet af de sidste 25 år udviklet sig til at udgøre omkring 25 % af egnens kvægbestand. De er af god standard som helhed, og ydelsen er høj i forhold til andre lokaliteter i Jylland, men gamle avlsbesætninger er der jo ikke tale om.

H. Kjær Nielsen
auktionarius
og salgsleder

Gunnar Therkildsen
assistent i
landboforeningen

I. SVINENE

På Hadstenegnen har svineavlen vist formet sig som så mange andre steder, men det forholdsvis høje stade de andre husdyrgrene til forskellige tider har befundet sig på har svinene næppe indtaget, selv om egnens avlscentre har hævdet sig pænt ikke mindst de sidste 25 år.

I landboforeningen har spørgsmål vedrørende svineavl og svinehold ofte været fremme i foredrag og på anden måde, hvilket er ganske naturligt på baggrund af den store økonomiske faktor svineholdet har været i det meste af foreningens tid. Allerede i 1888 var der fremstillet svin på dyrskuet i Hadsten, og i 1891 lod landboforeningen afholde et foredrag, hvor den kendte forstander P. Bojsen, Gedved, talte om tilslutning til andelsslagterierne. Det var Bojsen, der i 1887 havde fået landets første andelsslagteri oprettet i Horsens, og formålet med foredraget var såvidt det kan skønnes at hverve andelshavere til slagteriet i Randers.

Landboforeningen nedsatte i 1904 et udvalg til svineavlens interesse, men 2 år senere afgik dette udvalg og et nyt blev valgt. Det fremgår ikke af forhandlingsprotokollen, hvad disse udvalg har foretaget sig.

Hadsten og Omegns Andels-Svineslagteri blev oprettet i 1912. Heri var landboforeningen dog ikke medvirkende, og grun-

den har vel været, at man har følt sig knyttet til slagteriet i Randers, som jo også lå ret godt for egnen her.

Det var da også på et spinkelt grundlag slagteriet i Hadsten blev startet, idet der kun var 364 andelshavere det første år, og deraf næsten ingen fra det nordlige og vestlige opland. Allerede året efter var der dog 100 mere, og ved den første periodes udløb i 1922 var der 1750 andelshavere, hvilket vil sige at egnen nu stod samlet om slagteriet, og at der yderligere var tilslutning fra et stort område mod øst og syd helt ind til Århus.

Slagteriet kørte derefter støt og solidt i 58 år som selvstændigt slagteri, men de senere år har jo stået i sammenlægningens tegn indenfor landbrugets virksomheder, og i 1970 skete en sammenlægning af slagterierne i Hadsten, Randers og Ebeltoft og 2 år senere tillige Grenaa og Allingaabro, hvorefter ØAS (Østjyske Andels-Slagterier) var dannet som én af landets største slagterienheder.

Ved slagteriets start blev Th. Rasch antaget som direktør, og han beklædte posten i 41 år til 1953, da han afløstes af Per M. Bertelsen, der nu er administrerende direktør for ØAS, som har hovedkontor i Hadsten.

Slagteriet har – ligesom andre slagterier – i mange år virket for forbedring af svinene. Det er sket ved at skaffe leverandørerne orner fra avlscentre enten ved udstationering eller – som i de senere år – ved direkte tilskud til ornerne, og tilsvarende ordning har også været gældende slagteriet og ornecentralerne imellem.

Avlsarbejdet på det lokale plan har været forestået af et udvalg på 3 mand repræsenterende slagteriet, landboforeningen og husmandsforeningerne. Dette udvalg har foretaget kåring af orner og søer, hvilket har givet ret til indsendelse af grise til forsøg efter de pågældende dyr. Forsøgsstationernes ledelse har også været sammensat af repræsentanter for de pågældende organisationer, men slagterierne har haft det økonomiske ansvar. Der er i de senere år sket en specialisering af konsulentholdet, hvorved der er ansat flere indenfor svinebruget, bl.a. er der ansat 2 indenfor ØAS' område, hvoraf den ene – Jørgen From – har kontor i Hadsten.

Ny svinestald - Kildemark, Vissing

De statsanerkendte svineavlscentre på egnen bør nævnes, for det er jo i disse centre det væsentligste avlsarbejde foregår, og gennem en lang årrække har der været centre hos Holger Bech, Stinesminde, Galten, Vagn Secher, Høgstedgaard, Askildrup og Herluf Christensen, Houmarksgaard, Hinnerup, og de har hævdet sig godt blandt avlscentre.

I 1955 oprettedes på landboforeningens initiativ en svinekontrolforening, og den fik straks god tilslutning, efter et år var der dog en del frafald, men snart begyndte tilgangen igen, så der i en årrække var 3 assistenter, senere er det gået nedad igen, og medlemstallet er halveret i forhold til da der var flest, men antal kontrollerede grise er nogenlunde det samme nemlig ca. 30.000 på årsbasis.

Landboforeningens auktioner er omtalt andet steds, men i 1971 startede Hadsten Landboforenings grisesalg med omsætning af grise direkte fra sælger til køber. H. Kjær Nielsen, Laurbjerg, antoges som salgsleder, og det har virket helt efter hensigten. Omsætningen har de sidste 2 år været lige ved 10.000 grise årlig.

J. FÅRENE

For 100 år siden spillede fåreholdet en ret betydelig rolle i landbruget både som kød- og uldproducent. Der var da mellem 1,5 og 2 mill. får her i landet, og fårene var den talrigeste husdyrgren. Men det gik med dem modsat som med grisene, antallet faldt til ca. 1 mill. omkring år 1900 og 61 tus. i 1950 eller 3-4 % af, hvad der var 75 år tidligere. I 1975 viste tællingen omtrent det samme, men der har været forholdsvis store udsving i de 25 år, f. eks. var der 33 tus. i 1955 og 93 tus. i 1965.

På Hadstenegnen har der altid været forholdsvis stor interesse for fåreavl. Det er især nord for Hadsten, hvor nogle stærkt bakkede arealer har givet gode betingelser for fårene, og bynavnene Vissing, Lerbjerg, Balle, Galten, Hallendrup og fra senere tid også Langskov og Drostrup er dem, der hyppigst nævnes i forbindelse med fåreavlen.

Både med Oxforddown og Leicester har Hadstenegnen gennem mange år indtaget en smuk plads i landets fåreavl, og de senere år er Texel også kommet godt med. Det er dog især Oxforddown, der må fremhæves. Ths. Mohr, Hallendrup, havde her avlscenter i 25 år indtil 1974, og hans besætning regnedes vel i det meste af denne periode for landets bedste indenfor racen.

Dyrskuerne i Hadsten har ret naturligt haft en både forholdsvis stor og særdeles god udstilling af får, og bredde og kvalitet i egnens fåreavl har også fundet udtryk ved fremstillinger på større skuer, således var der i 1969 på det jyske ungskue 37 nr. får her fra egnen, og de var gennemgående at finde i den øverste

Samling 1 års fra Ths. Mohr, Hallendrup. 24 p. i Hadsten og 23 p. Ungskuet 1971

halvdel af præmielisten. Ungskuet havde 10 ærespræmier til får, og deraf gik de 3 til Hadstenegnen. Som de flittigste udstillere gennem en årrække må nævnes Ths. Mohr, Hallendrup, Ida Ryssel Andersen, Langskov, og Albert Rasmussen, Vissing, med Oxforddown, og med Leicester var der Laur. K. Ibsen, Balle, som i en årrække havde avlscenter, samt Ole Jensen, Drostrup. Udstillingen af Texel har overvejende været fra John Engsig, Vissing.

K. DYRSKUERNE

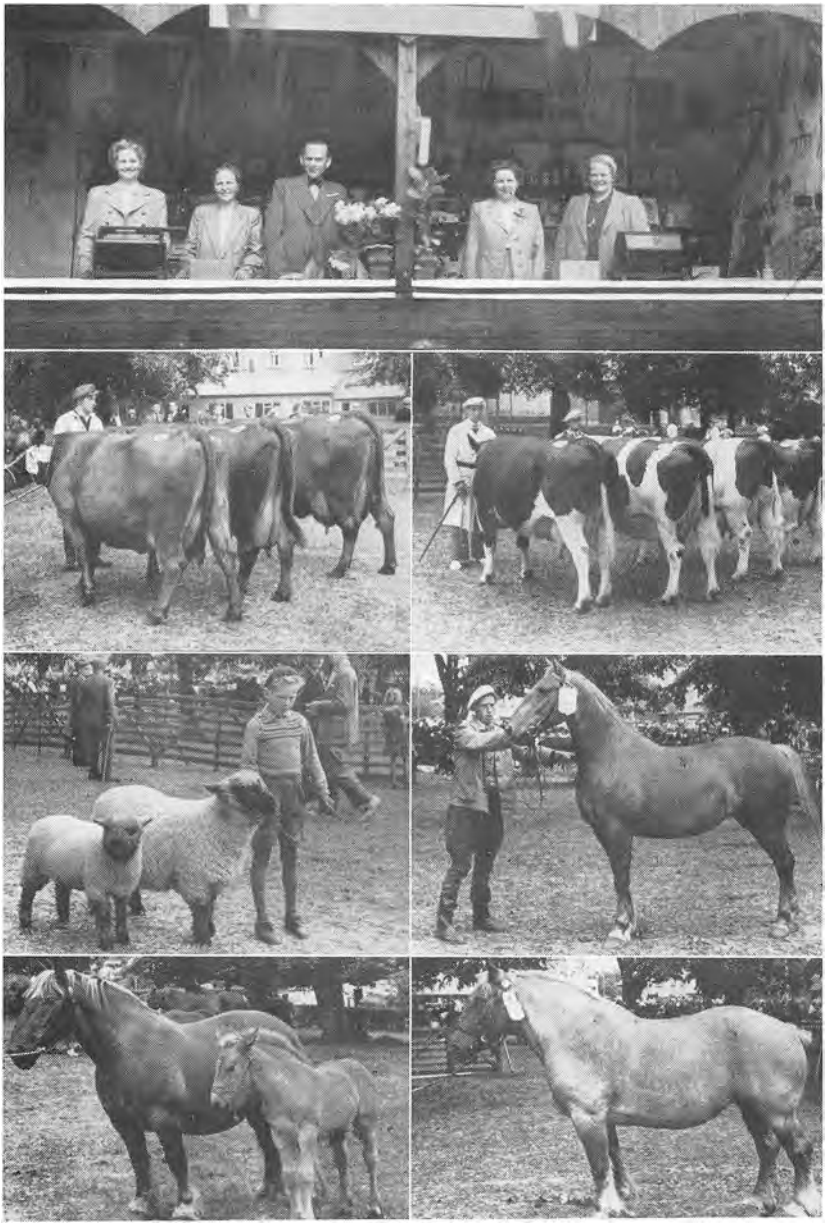
Da landboforfeningen blev oprettet i 1876 havde man nok straks et dyrskue i tankerne, og man må sige, at det er gået stærkt. Den 16. maj var der interessemøde om oprettelse af en forening, d. 27. maj stiftende generalforsamling, og antagelig inden udgangen af juni holdtes dyrskue, men dyrskueforberedelserne var nok heller ikke ret store dengang. Siden er der med undtagelse af 1915 og 1940, hvor det på grund af mund- og klovsyge måtte aflyses, holdt dyrskue i Hadsten hvert år.

Til det første skue angiver avisreferater, at der var mødt ca. 150 dyr, og deraf præmieredes 6 hingste, 7 hopper, 10 tyre, 15 køer og 4 væddere. Hvis de anførte 150 mødte dyr passer, bliver det altså kun 28 %, der fik præmie.

I 1881 angives der at være fremstillet 15 hingste, 29 følhopper, 27 tyre af jysk og 8 af blandet race, 11 kosamlinger af jysk og 3 af federace. Det bliver skønsmæssig 160-70 dyr, men hvor mange af dem, der fik præmie vides ikke.

Fra 1888 kom svinene med og snart efter også kvier og fjerkræ. I 1892 bemærkes at skuet er gået frem i antal, men ikke i kvalitet. År 1900 holdtes en kåring af dyr fra området til fremstilling på landmandsforsamlingen i Odense samme år. Blandt 5 dyr, som fandtes værdige, tilhørte de 2 Daniel Jensen, Nydamsgaard. Det var en 2 års og en 3års hoppeplag.

Dyrskuet i 1902 var på ca. 200 nr. og betegnedes som det hidtil bedste, og fra den tid havde Hadstenskuet et godt ry på sig. Mange gode samlinger mødte op hvert år. Det var selvføl-

Fra dyrskuet 1950

Dyrskuedommere 1958. · Fra venstre: dyrlæge K. E. Pedersen, gdr. Magnus Rasmussen, Karlby, og gdr. Sv. Damgaard Nielsen, Over Hadsten.

gelig først og fremmest det jyske kvæg, men det kom også snart til at gælde for det røde, og i 1909 kom også korthornet med.

Som nævnt var det de færreste af de mødte dyr, der præmieredes de første år, og der findes ikke nogen opgørelse herover på de følgende skuer før 1909, hvor der af en stor kvægfremstilling kun var 5 tyre, 1 kosaml. og 1 kviesamling, der ingen præmie fik. Hesteudstillerne var ikke nået til den samme selvkritik, her var der 21 af 66 mødte dyr, der ikke kunne præmieres.

Bortset fra enkete udsving har skuerne holdt sig på nogenlunde samme størrelse genem årene, og den gode kvalitet har såvidt det kan skønnes også været bibeholdt i de fleste af årene. Fra nyere tid må vist særlig fremhæves skuerne i 60erne, hvor Hadstenskuet var på højde med det aller bedste af lignende skuer, i kraft afen kvægfremstilling, der i antal og kvalitet rangerede blandt det allerbedste, en svinefremstilling der var absolut god

Kosamling, tilh. Alfr. Bech, Vitten. 23 points i Hadsten 1967

Kosamling tilh. H. J. Tranberg, Halling. Fløjsamling Randers og Hadsten 1970

og en fremstilling af får, der ikke fandtes tilsvarende ved noget andet af de små skuer. I de allersidste år har skuet vel knapt nok svaret hertil. Kvægskuet har båret lidt præg af at mange af de bedste besætninger er solgt, svinene er helt forsvundne fra skuet, og fårene har vel holdt kvaliteten, men der har været lidt færre. Hestenes antal på skuerne har i en lang årrække kun været ganske få, men måske kan den interesse, der er for rideheste komme til at give skuet øget fremstilling af heste fremover.

Fra 1907 og hvert 5te år frem er skuernes størrelse angivet i følgende oversigt.

Antal præmierede dyr på dyrskuerne i Hadsten

År	Heste	Tyre	enkelte køer og kvier	kvæg-samlinger	får	svin	fjerkræ
1907	51	23	9	37	8	15	3
1912	46	18	5	29	12	9	10
1917	33	28	11	35	1	8	4
1922	49	30	26	67	2	10	21
1927	17	28	15	55		14	15
1932	6	18	27	39	2	27	13
1937	13	36	10	39	8	28	4
1942	30	3	19	28	13	8	4
1947	31	6	22	22	4	13	3
1952	29	7	32	19	11	22	
1957	16	8	64	35	15	26	
1962	11	4	62	28	16	26	
1967	3	9	84	34	28	22	
1972	7	0	55	26	17	0	
1975	10	1	53	31	12	0	

Den store fremstilling af enkelte dyr indenfor kvæget i de senere år skyldes, at der er kommet mange jersey med, og de fremstilles enkeltvis.

I 1955 begyndte man med et dyrskue for børnene, og det har gennem årene haft god – og de seneste år næsten overvældende tilslutning. Dette islæt på dyrskueeftermiddagen er med til ikke alene at fornøje børnene, men det gør også skuet mere festligt. De første 17 år var dyrlæge K. E. Pedersen dommer, og han gav da under præmieuddelingen en karakteristik, der var en oplevelse for både børn og voksne, tillige sørgede han for ærespræmier til børnene, og byens handlende gav villigt, når Pedersen kom.

L. HUSDYRBRUGSUDVALGET

Landboforeningen nedsatte i 1914 et husdyrbrugsudvalg, og året efter ansattes i samarbejde med de midtjyske landboforeninger en husdyrbrugskonsulent. Det meste af det arbejde, der er udført gennem årene falder ind under det, der er omtalt i det foregående, men desuden bør nævnes konkurrencer mellem hele kvægbrug, som gennemførtes et par år omkring 1930. Ligeledes arrangerede udvalget gennem en lang årrække konkurrencer mellem fodermestre og hestepassere, men det kneb mange gange at få tilslutningen så stor som ønskelig. I de seneste år er gennemført nogle kursus i reglen strækkende sig over flere aftenmøder, og her er behandlet spørgsmål både vedrørende svin og kvæg.

I de forløbne år har følgende beklædt formandsposten, og denne er tillige medlem af landboforeningens bestyrelse. N. J. Vester, Galten 1914-28, Th. Nielsen, Hadbjerg 1928-33, Ths. Thomsen, Vitten 1933-36, Børge Jensen, O. Hadsten 1936-45, Børge Hansen, Lyngå 1945-57, Ths. Sørensen, Norring 1957-65, Kaj Beck, Vitten 1965-69, Th. Fihl, Erslev 1969-72, Tage Særkjær, Højstrup 1972-75 og Poul Kristensen, Hadstengaard fra 1995.

10. Driftsøkonomi og regnskab

ved H. J. Graversen

A. HISTORISK UDVIKLING

Det driftsøkonomiske arbejde indenfor landbruget kom sent i gang. Det skyldes forhold, der ligger i selve erhvervets natur.

En landmand stilles over for bedriftens økonomiske problemer på en anden måde end ledere i industri og andre erhverv. Landbrugsbedrifterne er små bedrifter, der har en masse fælles problemer. F.eks. er priser på produktionsmidler og produkter i alt væsentligt givet ude fra. På grund af landbrugsbedriftens lille størrelse, bliver ligeledes financiering og arbejdsproblemer fælles problemer. Endelig sætter landbrugets afhængighed af klimafaktorer snævre grænser for omkostningsberegningers mulighed og formål i den enkelte bedrift.

På grund af disse forhold, har den driftsøkonomiske vejledning inden for landbruget fra starten til i dag været tilrettelagt således, at den enkelte landmand har haft mulighed for at sammenligne sit eget driftsøkonomiske resultat med kollegaers resultater.

De første forsøg på at organisere regnskab og driftsøkonomien var knyttet til kontrolforeningerne. Det var særlig kvægets økonomi, man interesserede sig for, men regnskabsarbejdet blev senere udvidet til at omfatte hele bedriften.

Som omtalt andet sted, startede regnskabsarbejdet i Hadsten i 1917 med Kapt. Pedersen, Ebbestrup, som primusmotor.

Hadsten Landboforening nedsatte i 1921 et regnskabsudvalg. Der blev i samarbejde med andre landboforeninger dannet en regnskabsforening under navnet »De samvirkende midtjydske Landboforeningers Regnskabsforening«. Fra Hadstenegnen meldte der sig 12 deltagere.

Den stigende interesse for regnskabsarbejdet omkring 1920 skal sikkert søges i, at man på det tidspunkt var ved at ændre beskatningen fra skat på hartkorn til indkomstbeskatning. Der var dog ikke tale om regnskabspligt.

I 1922 blev konsulent *M. Bagge Nielsen,* Hammel, ansat som konsulent for »De midtjydske Landboforeningers Regnskabsforening«.

Ved siden heraf oparbejdede konsulent *Hans Holm,* Hadbjerg, en regnskabskreds af mere privat karakter. Ved Hans Holms død i 1943, blev regnskabsarbejdet efter nogle års omskiftende tilværelse overdraget konsulent *J. R. Hansen,* der blev ansat 1. april 1946 som konsulent i husdyrbrug.

Det var dog først, da regnskabspligten i 1955 blev gennemført, at der rigtig blev tilslutning til regnskabsarbejdet. Det blev da nødvendigt at dele husdyrbrugsafdelingen og regnskabsafdelingen i 2 selvstændige afdelinger.

Konsulent *Ernst Hansen,* der i 1953 blev ansat som assistent i foreningen, overtog pr. 1. april 1956 ledelsen af regnskabsarbejdet og udførte, indtil han i 1968 måtte trække sig tilbage på grund af sygdom, et stort og meget respekteret og påskønnet arbejde for Hadstenegnens landmænd.

Ved Ernst Hansens sygdom overtog konsulent *Henning J. Graversen* ledelsen af regnskabskontoret og har med en ret fast medarbejderstab videreført arbejdet siden.

Regnskabsarbejdetsomfang er vist i nedenstående tabel

År	Antal regnskaber ialt	Heraf driftsregnskaber
1921	12	12
1946	33	33
1951	45	45
1955	96	50
1960	175	100
1965	230	145
1968	240	150
1970	300	169
1976	317	170

Foruden disse regnskaber er der gennem årene ydet bistand til udfyldelse af selvangivelser for ikke regnskabsførende medlemmer. For indkomståret 1975 blev der ydet bistand til ca. 100 medlemmer.

B. REGNSKABSKONTORET I DAG

Som vist i omstående tabel, fører afdelingen regnskab for 317 medlemmer, der har statustidspunkt fordelt således:

Januar	132
Marts	1
April	5
Maj	7
Juni	59
Juli	79
August	29
November	5
	317

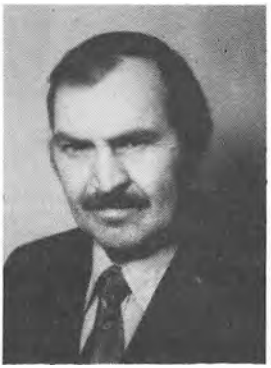
Det giver en god arbejdsforedling, med statustidspunkterne spredt over året. Ved kildeskattens indførelse i 1970, er det blevet vanskeligt at omlægge regnskaberne, så der må forudses en ophobning af januar regnskaber.

På trods af landboforeningens ret snævre geografiske rammer, fordeler regnskabsafdelingens medlemmer sig i 8 kommuner. Der røbes vist ingen hemmeligheder ved at sige, at det er den skattemæssige side af regnskabsarbejdet, medlemmerne anser for væsentligst, og det er da også der, de fleste kræfter er sat ind.

Men ud over det skattemæssige arbejde, bliver 170 af de regnskaber, der afsluttes om sommeren, omarbejdet til driftsregnskaber, der bliver tilsendt De samvirkende danske Landboforeninger, hvor de indgår i en landsomfattende beretning.

Regnskabskonsulent
Ernst Hansen

Allr. Christoffersen. Vivild
lmd. for regnskabsudv. 1960-73

Regnskabskonsulent
Henning Graversen

Elna Jeppesen

Regnsk.tekn. Laur. Madsen

Else Kjær Jensen

Lis Brunbjerg Larsen

Else Bentsen

Anna Østergaard

Samtidig får den enkelte landmand et udskrift af driftsregnskabet, hvor han kan sammenligne sit resultat med andre landmænd, der har en tilsvarende produktion, på en tilsvarende ejendom.

Disse driftsregnskaber bruges også af Danmarks Statistik til den omfattende landbrugsstatistik, der udføres her i landet. F.eks. investering i bygninger og maskiner. Ved Danmarks indtræden i E.F. er det pålagt os at indsende regnskabsresultater for ejendomme, der er udpeget af Danmarks Statistik. Det drejer sig om 10 sådanne regnskaber, der bliver omarbejdet til dette formål. Disse regnskaber sendes til Det Landøkonomiske Driftsbureau, hvorfra de sendes til E.F.

Den 3/7 1967 indførtes merværdiafgiftsloven i Danmark. Vi har etterhånden lært at leve med loven, men det er klart, at bogføringsarbejdet belastes både i det daglige hos landmanden og på kontoret. De skiftende momsprocenter har ikke gjort det lettere.

Udover skatte-, moms- og driftsregnskab består regnskabskontorets opgaver i at hjælpe medlemmerne med lånesager og ejendomsoverdragelser. Kontoret er af Landbrugsministeriet udpeget til at bistå landmænd i området med ansøgning om moderniseringsstøtte. Denne hjælp skal ydes til alle landmænd, uanset om de er medlemmer eller ikke.

Kontorets opgave består i, at beregne investeringens rentabilitet. Investeringen skal bringe den årlige indtægt op på et fastsat beløb (1976 = 65.500 kr.), for at tilskud kan ydes. Det første hele regnskabsår efter investeringens afslutning skal bruges til at dokumentere, at indtægts-målet er nået.

Kontoret er ligeledes af Landbrugsministeriet udpeget til at bistå ved »Erhvervs- og samfundsmæssig vejledningsvirksomhed for personer, der er beskæftiget ved jordbrug«. Denne opgave, der er helt ny, består i at vejlede ejere og forpagtere af jordbrugsbedrifter, lønnede medhjælpere og familiemedhjælpere, om deres muligheder inden for jordbruget, evt. om de bør søge anden uddannelse og beskæftigelse. – Endelig skal kontoret tage sig af de landboretslige spørgsmål, der rejser sig som følge af den nye miljølov.

Der er i dag 7 ansatte på regnskabskontoret.

1 konsulent
1 landbrugsteknikker
2 heltidsansatte kontordamer
3 deltidsansatte

Det er mange forskellige opgaver, der er pålagt regnskabskontoret. Når disse opgaver løses på en for medlemmerne stort set tilfredsstillende måde, hænger det sammen med, dels en dygtig og selvstændigt arbejdende medarbejderstab, og dels at samvirksomheden ved oprettensen af landskontoret i Århus virkelig har fået udbygget et vejledningsapparat, som kontoret kan trække på.

11. Husholdningskredsen Husholdningsskolen

ved Ida Andreasen

Da mændene for 100 år siden sluttede sig sammen i foreninger, blev landboforeningen stadig ved i nogen grad at passe sit område efter de gamle skikke, hvor hun selv producerede de ting, hun brugte.

Men efter år 1900 ændrer forholdene sig, og i krigsårene 1914-18 og tiden efter stilles der helt andre krav til landhusmoderen.

Der indkøbes nu mange forskellige varer, og det bliver svært, at bedømme varens kvalitet. Krigsårene havde fremkaldt mange erstatningsvarer, det var måske en hjælp i krigstiden, men det førte bagefter med sig, at man fortsatte med at lave varer af ringe kvalitet.

Dermed opstod vanskeligheder med at bedømme, om varens kvalitet svarer til prisen.

Interesse for familiens ernæring begynder også at vinde frem. Det var da helt naturligt, at de kvinder, der gik med tanker om disse spørgsmål, henvendte sig til deres mænd, som allerede gennem 50 år havde vist, hvor meget en faglig sammenslutning kan nytte.

I 1922 besluttede Foreningen af jyske Landboforeningers delegeretmøde, at nedsætte et husholdningsudvalg, og 19. marts 1923 blev det jyske udvalg udpeget.

Første hold ungdomsskole for unge piger 1924-25

Vi må derfor erkende, at de der sad i ledelsen af oplysningsarbejdet på Hadstenegnen fulgte godt med. Allerede i maj 1923 indbød landboforeningen til møde i Hadsten, her forelagde forstander *Margrethe Pedersen* sagen, i juni samme år blev der fastsat møder rundt i kredsene, og hermed var Hadsten Husholdningskreds oprettet.

Den første bestyrelse var *fru pastor Andersen,* Ødum, formand, *fru Martha Laursen,* Lyngå, *fru lærer Rasmussen,* Lerbjerg, *fru Grosen,* Hadbjerg, *fru Jens Sørensen,* Galten, *fru Gerda Christensen,* Hadsten, og *forstander Margrethe Pedersen,* sekretær. Landboforeningen lovede en økonomisk støtte på 100 kr. årlig, dette tilskud er dog faldet bort allerede i 1927.

Det var Margrethe Pedersen, der tog sig af den praktiske ledelse af foreningsarbejdet, bistået af sine lærerinder på skolen. Margrethe Pedersen var i mange år med i arbejdet for oplysning af unge piger og husmødre på højeste plan, som medlem

af udvalg og bestyrelser, hvor der arbejdedes på landsplan med disse ting. Det skaffede Margrethe Pedersen mange kontakter, og derigennem havde egnens husmødre og skolens elever altid mulighed for at få tilbudt viden om de nyeste ting indenfor området.

En anden opgave som foreningen tog op bør nævnes. I vinteren 1924-25 startede ungdomsskolen i husgerning for unge piger med støtte fra Galten-Vissing og Ødum-Hadbjerg kommuner. Undervisningen foregik i Håndværkerskolens køkken, men flyttede med da Husholdningsskolen var færdigbygget, her fortsatte undervisningen til kommuneskolen fik eget skolekøkken midt i 50erne. Men stadig stod Husholdningskredsen for undervisningen, som tilsluttedes Marthaforbundet. I 1975 overgik Hadsten Marthaskole til Hadsten kommunale ungdomsskole, men i 50 år stod foreningen som leder af denne del af ungdomsundervisningen.

Hadsten Husholdningsskole startede i foråret 1923, dog dengang i lejede lokaler på Håndværkerskolen. Det var Margrethe Pedersens mål at få bygget egen skole. Her trådte igen en kreds af egnens folk, som så nytten af uddannelse, til som kautionister for skolen, og de var herved behjælpelige med at få endnu en skole til byen.

Margrethe Pedersen drev sin skole til 1951 med flere tilbygninger og med god tilgang af elever. Men tiden går og forholdene ændrer sig, skolerne overgår ved forstanderskifte til selvejende institutioner.

Her træder så husholdningskredsen og landboforeningen ind som lokale kredse fra skolen. Dette samarbejde er sikret fremover, da der står i skolens fundats, at der i skolens bestyrelse skal vælges 2 medlemmer fra husholdningskredsen og 1 medlem fra landboforeningen. Husholdningskredsen arbejder også videre. Skolens forandrede status, ændrer også foreningens forhold til skolen. *Marie Müller Ludvigsen* overtager formandsposten, og man beslutter, at man vil forsøge at få antaget en konsulent. Med hjælp fra landboforeningen, går man i forhandling med naboforeningerne. Det slutter dog med, at man i maj 1951 antager *Ida Andreasen* som deltidsansat konsulent. Ida Andrea-

Hadsten Husholdningsskole

sen havde tidligere arbejdet som konsulent for Morsø og Salling Landboforening samt Vejle og Fredericia Landboforening. Husholdningskredsen blev nu tilsluttet Foreningen af jydske Landboforeninger og var dermed tilknyttet Hadsten landboforening.

Hadsten landboforening lovede også at støtte, hvis det ikke kunne gå økonomisk, men igen klarede husmødrene det selv. Årsagen er blandt andet, at det altid har været folk med idealisme og offervilje, der påtog sig ledelsen, og det fortjener de en tak for, måske skulle der have været mere med reklamer og store ord.

Men forsigtighed har nok styret virksomheden. Der var ønske om et sagligt arbejde, og ved i det stille stadig at skubbe på, kunne man holde en sag varm, så den aldrig faldt helt ud af programmet. Når sagen er løst, er det nok også glemt, hvem der holdt fast gennem årene.

Her kan nævnes et par ting: Ansættelse af sundhedsplejerske og oprettelse af børnehaven, efter at husholdningskredsen i en årrække havde holdt legestuearbejdet i gang.

Fru provst Andersen

Marie Müller Ludvigsen

Margrethe Pedersen

Karen Hummeluhr

Ida Andreasen
husholdningskonsulent

I det faglige oplysningsarbejde har Husholdningskredsens medlemmer altid været lydhøre overfor reelle nyheder og forsøgsresultater. I mange år var husholdningskredsen medarrangør af en litteraturkreds, og foreningen har også selv afholdt møder om såvel faglige som kulturelle emner.

Bevarelsen af ting fra den gamle bondekultur tog foreningen også op på såvel lokale udstillinger, som fællesudstillinger omkring i amtet.

Den til enhver tid siddende bestyrelse har altid set fremad. Derfor var det også naturligt, at man var med i forberedelse til fagligt arbejde på amtsplan, hvor formanden Karen Hummeluhr i de første år sad som udvalgsformand.

Det gav også en naturlig løsning på konsulentarbejdet. Da Ida Andreasen trak sig tilbage p.gr.a. alder var samarbejdet om konsulent med Randers Amts Husholdningsselskabs Husholdningsforening ordnet.

Så konsulent *Anna Larsen* tiltrådte arbejdet til 1. okt. 1975. Hermed skulle den klart husholdningsfaglige linie, som altid har været foreningens sigte være bevaret fremover.

Nuværende bestyrelse:

Karen Hummeluhr, N. Hadsten	Nina Pedersen, O. Hadsten
Hjørdis Secher, Galten	Birgit Henningsen, Hadsten
Jonna Pedersen, Lyngå	Karen Pedersen, Hadbjerg
Edith Grooss, Selling	Birgit Hostrup, Ødum
Kirsten Jespersen, Hadsten	

Formand fru pastor Andersen, Ødum, 1923-37
forst. Margrethe Pedersen, Hadsten, 1937-48
fru Marie Müller Ludvigsen, Sellinggdr. 1948-58
fru Karen Hummeluhr, N. Hadsten 1958-

Konsulent Ida Andreasen, Hadsten, 1951-75

12. Landbrugsskolevirksomhed på Hadstenegnen

ved H. Land Jensen

I perioden efter stavnsbåndets løsning var der fra flere sider tanker fremme om at udvikle og gavne landbruget gennem oprettelse af agerbrugsskoler i lighed med, hvad der allerede var i gang i flere europæiske lande. Den tyske læge og landøkonom *Albr. Thaer* havde 1804 – efter en årrækkes videnskabelige og praktiske erfaringer – på godset *Möglin* oprettet en akademisk læreanstalt, der tiltrak studerende og besøgende også fra Danmark. Det kan derfor ikke undre, at de første bestræbelser for oprettelse af lignende skoler her i landet i nogen grad var påvirket af Thaer. Der regnedes f.eks. med, at et kursus kunne strække sig over ca. 2 år, at der skulle undervises både i teori og praksis og at der skulle afsluttes med eksamen.

Nogenlunde efter dette mønster vedtoges 1799 oprettet en skole for bondesønner under Det Classenske Fiedekommis på Næsgaard, Nordfalster. Tiden var nok ikke rigtig moden her til, idet der trods gode betingelser meldte sig så få elever, at skolen først kom i virksomhed 50 år senere (1849), men dette til trods er *Næsgaard Agerbrugsskole* i dag den ældste danske landbrugsskole – og stadig i fuldt vigør.

Andre skoler søgtes oprettet. Fra 1835 til 1870 blev der 8-10 forskellige steder i landet startet med landbrugsundervisning, for det meste med lange kurser på et par år, både teoretisk og praktisk undervisning og afslutning med eksamen. Bortset fra Næsgaard blev alle disse skoler nedlagt i løbet af kortere eller længere tid. Men her på Hadsten- (og Hammel-)egnen er der

Haraldslund Landbrugsskole

grund til at opholde sig lidt ved de skoler, som blev sat i gang af to fætre af slægten Krarup, derfor betegnet »De Krarupske Skoler«.

Niels Krarup fødtes i Aale præstegaard 1802. Blev cand. phil., lærer på Lyngby seminarium, Djursland, og samtidig præstegårdsforpagter. 1835 forpagtede han *Frijsendal* ved Hammel og oprettede her 1837 en skole, som blev kaldt agerdyrkningsinstitut, men som i virkeligheden var den første danske landbrugsskole, der kom i virksomhed, idet Næsgaard på dette tidspunkt endnu ikke var kommet i drift. 1839 købte *Niels Krarup* hovedgården *Haraldslund* ved Hinnerup og overflyttede skolen her til. Til Haraldslund hørte afbyggergården *Haraldsmark* og de to gårde udgjorde tilsammen 560 tdr. ld. Her blev skolen ført videre. Der undervistes teoretisk i kemi, fysik, plantelære, anatomi, matematik, korttegning, dansk og tysk. Skolen støttedes af Landhusholdningsselskabet med 700 Rdl. årlig og fra 1842 af staten med 600-1000 Rdl. årlig.

Janus Krarup var en yngre fætter til Niels Krarup, født 1829 i præstegården Nykøbing Mors. Han ønskede som den ældre fætter at medvirke i landbrugsskolearbejdet. Læste til cand. phil., kom derefter til Haraldslund som elev og senere som lærer. Niels Krarup var forstander, til han solgte Haraldslund 1855. Herefter overtog Janus Krarup ledelsen, idet han flyttede skolen til *Skaarupgaard* ved Todbjerg og videreførte arbejdet under forpagtningsforhold, til han 1867 købte gården *Daugaard* ved Vejle, hvor skolen fortsatte, til virksomheden indstilledes 1874.

De Krarupske skoler fungerede ialt i 37 år og var placeret 4 forskellige steder. Den længste tid var på Haraldslund, 16 år, og det kan formodes, at der her var forholdsvis gode pladsforhold, idet der var op til 25 elever årligt, de øvrige steder 10-20 elever.

Både Niels Krarup og Janus Krarup var ansete og dygtige skoleledere med ideel stræben. De havde praktisk sans, og deres elever havde i reglen let ved at få plads som medarbejdere i større eller mindre landbrug, så efterhånden meldte der sig flere elever, end der kunne optages. Niels Krarup, der senere blev landstingsmand, huskes som præsident for den første landmandsforsamling i Danmark, der blev afholdt i Randers 1845. Janus Krarup bosatte sig senere på Horsensegnen og var gennem en årrække en meget anset landøkonomisk skribent.

Fra gammel tid var der i Ødum sogn en mindre landsby, der hed *Amdrup*. Den bestod af ret få gårde, men det er uklart, hvor byen har haft sit sted. Meget taler dog for, at det har været syd for Spørring a ved et vadested eller måske en bro mellem den nuværende *Amdrupgaard* (Statens Forsøgsstation) og Haraldsmark. På dette sted er der endnu rester af sten, og på et kort fra 1789 ses et »enligt hus«, som kan have været en sidste rest af landsbyen. Iflg. Trap, Danmark (5. udg.), var Amdrup en bondeby på 5 gårde, som blev lagt sammen af oberstløjtnant Jørgen Vind (falden ved Gadebusch 1712), der var sønnesøn af Rigsadmiral Jørgen Vind. Agronom *Emil Traberg* gjorde omkring 1957 ved flere besøg i Landsarkivet, Viborg, en indsats for at finde

stedet for Amdrup bondeby, men det lykkedes ikke. Derimod fandtes navnene på de 5 ejere af gårdene i byen 1661:

Christian Rasmussen
Knud Mogensen
Mogens Hansen
Anders Brandsen
Ib Rasmussen

1725 solgtes Amdrup til kongen (18 + 79 tdr. hartk.), der udlagde den til ryttergods, men 1766 skødedes gården (21 tdr. hartk.) til *Jacob Rosborg* til Haraldslund, hvis enke ejede den 1791. Da var 7 tdr. hartk. lagt under Haraldslund. 1896 købte forstander *J. P. Nyboe* Amdrup og oprettede, sammen med fru *Nyboe, Ødum Landbrugsskole*, som han drev til sin bortrejse 1913, da han ønskede at overtage en lærergerning på Høng Landbrugsskole. Skolen i Ødum blev overtaget af *A. Jørgensen*, der allerede 1918 solgte gården til brødrene *Martin* og *Thomas Jensen*, der her drev et godt alsidigt landbrug gennem 30 år. 1948 blev den købt af staten og omdannet til forsøgsstation.

Ødum Forsøgsstation, tidl. Ødum Landbrugsskole

Ødum Landbrugsskole har utvivlsomt gavnet Hadstenegnens landbrug. Forstander Nyboe blev allerede 1897 – året efter sin ankomst til Ødum – udpeget til næstformand i landboforeningen, et hverv han bestred til 1904, da han valgtes til formand. På denne post var han afholdt og respekteret, og det er interessant at konstatere nu de mange år efter, at landboforeningens medlemstal var stigende i hans formandsperiode.

Landbrugsskolens renomé var godt. Det har man kunnet spore indtil for 20-25 år siden ved samtale med gamle elever. Men med tidens trafikforhold har beliggenheden nok ladet en del tilbage at ønske. Elevstatistikken viser dog gennemsnitlig 46 elever pr. år. En række dygtige lærere gjorde sig godt gældende i det faglige. Nævnes kan *N. Foghsgaard*, der også var med i landboforeningens faglige arbejde og senere direktør for Hadsten Bank. Endvidere *H. Clausager*, som en tid var konsulent i Randers og ellers som Foghsgaard drev eget landbrug. Hans muntre slagfærdighed i forbindelse med de velbesøgte møder på landbrugsskolen har været husket af mange.

Med indretning af Ødum Landbrugsskole i 1896 sluttede denne skole sig utvivlsomt til den landbrugsskoleform, der i årene omkring eller efter 1870 var blevet almindelig, og som på den tid havde vundet fodfæste. Bortset fra en enkelt skole (Næsgaard) havde man valgt en kortere kursusform, f.eks. 5-6 vintermåneder, evt. + 3-4 sommermåneder. Man tilbød nu kun teoretisk undervisning, der dog helt givet måtte bygge på en flerårig praktisk uddannelse, helst under opvækst i en landbrugsbedrift. Om eksamen er der ikke tale, måske bortset fra stærk fagligt betonet undervisning som uddannelse af mejerister eller kontrolassistenter. Med denne skoleform har man sluttet sig til synspunktet: den danske landbrugsskole er et barn af den danske folkehøjskole. Sådan var opfattelsen. At anskuelserne kan være anderledes nu 80 år efter er en anden sag.

Da staten 1948 havde købt Amdrupgaard og begyndte at indrette sig bedst muligt med henblik på forsøgsmæssig afprøvning af sorter, gødskning, ukrudts- og sygdomsbekæmpelse, ensilage og høfremstilling m.v., hændte det af og til, at folk spurgte: hvordan går det på skolen? Alle på egnen vidste sikkert god

besked med forskellen på skole- og forsøgsvirksomhed, men de fandt nok alligevel en vis lighed, og det gjorde man også på forsøgsstationen.

I de første mange år bestod arbejdskraften for en stor del af yngre landbrugsmedhjælpere, der med tiden regnede med selvstændig virksomhed ved landbrug, og denne baggrund gav som helhed godt samarbejde og samvær på forsøgsstationen, som vi skylder landbohjemmene (nær og fjern) tak for tillid og imødekommenhed gennem årene 1948-68.

Det skete jo også, at der kom besøgende for at se, hvad der blev lavet på stationen, – af og til mange besøgende, og så kunne det jo igen minde lidt om skolevirksomhed.

Men med tiden skiftede arbejdsformen. Mekaniseringen og laboratoriemetodernes udbygning krævede anderledes uddannede og et større antal selvstændige mennesker på de mest betydningsfulde poster, det gjaldt også kontorvirksomheden.

Her til kom så den betydningsfulde udvikling genem samarbejdet med Statens Husdyrbrugsforsøg, der bl.a. førte til *fordøjelighedsforsøgene* med får, og som viser sig at være af central betydning – særlig for forsøg og forskning på grovfoderområdet. Desuden den lige så vigtige udbygning med de praktisk-videnskabelige kvægfodringsforsøg, der blev muliggjort ved rejsning af *Silstrup forsøgsstation* i Thy.

Hadsten og Omegns Landboforening tog i sin tid godt mod Ødum Landbrugsskole, og samarbejdet formede sig på bedste måde. I nyere tid blev det en forsøgsstation, der meldte sig til samarbejde, og forsøgsfolkene skønner stadig på, at det også denne gang gik godt.

13. Landboforeningens hjemby - Hadsten

ved Nydam Jensen

Som en vifteformet buket med kønne afstemte farver, omgivet af grønne bøge og med den klare å slynget som et sølvrent bånd, har vi om sommeren Hadsten liggende foran os, når vi fra bakkerne mod syd nærmer os byen.

Her er en herlig østjysk natur. Bakkerne ligger med bløde rundinger, isprængt lidt grønt hist og her, på begge sider af Lilleådalen. For foden af dem breder sig den herlige flade engstrækning, hvor høvederne går rundt på ravgullig tå, som Jeppe Aakjær synger om de Sallingske kvier.

Her pynter foråret med smørblomst og klokker, og de dunede vildællinger pipper i åkanten og de mossede tørvegrave. Landevejen fra både nord og syd, må ned ad bakkerne gøre tre små knæfald, inden den når i plan med det rigt pulserende gadeliv. Her omtrent midtvejs mellem Århus og Randers, hvor Lilleåen skærer Randers-Skanderborg landevejen, ligger Hadsten med sin største del op ad en solrig skråning, lunt for vind og vejr, og er vel en af landets smukkeste stationsbyer.

Således indleder afdøde lærer *Juncher* sin beskrivelse af Hadsten i bogen »Jydske byer og deres mænd« skrevet i 1917. Og at mange siden har haft det samme syn på byen og stedet som han, herom vidner jo den eksplosive udvikling, som er sket siden, idet byens indbyggerantal er fordoblet, mange smukke beboelseskvarterer er dukket op, og flere vil komme til i den nærmeste fremtid.

Der har nok ikke været nogen stor bebyggelse i oldtiden, men noget har der været, og at der har boet mennesker, herom

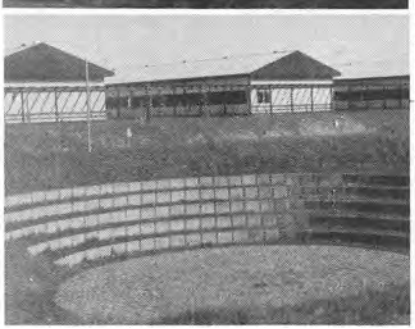

HADSTEN
HJULFABRIK

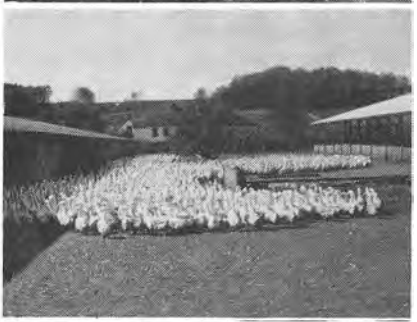

vidner den store samling af mikroliter, flint- og stenredskaber, som findes på hovedgården *Kollerup*, hvis historie kendes fra 1300-tallet, og som sikkert har været beboet længe før. Den benævnes da Koltorp og har været et voldsted, som har ligget lidt længere oppe på skrænten fra den nuværende beliggenhed.

Men fra den tid, da bopladsens modigste mænd gik på jagt efter vildsvin og hjortevildt, og til det egentlige Hadsten blev til, er udviklingen gået langsomt.

Et af de få og meget talende vidnesbyrd fra fortiden findes i Galten kirke. Det er en munkesten, der er indsat i våbenhusets mur, og som tydelig viset et aftryk af et barns nøgne fod.. Stenen, der blev fundet under en reparation af kirken, er mange hundrede år gammel, og den fortæller, at på den egn, hvor nu flere store byggeindustrier udnytter Lilleådalens rige lerforekomster, gik der inden Hadsten blev til, en mand og formede sten, som han lagde til tørring i solen, mens hans lille søn eller datter legede omkring ham og prøvende satte en fod på de bløde sten. Kun få steder har man så tydeligt og så bogstaveligt slægtens spor for øje.

Der var gode muligheder for at lave munkesten eller mursten, og også andre ting af ler, f.eks. jydepotter, som der også er fundet en del af, og jo finere ler, der skulle bruges, desto nærmere Hadsten skulle det hentes. Sådan var det i gammel tid, og sådan er det nu jævnf. Leca- og Fibofabrikkerne.

Navnet Hadsten i Sabro Herred har det voldt nogen vanskelighed at tolke. År 1432 blev navnet skrevet *Halstiern*. På grundlag af denne skrivemåde har man ment, at sidste led var samme ord som det svenske »tjærn« (lille indsø) denne tolkning, der udelukkende byggede på en enkelt middelalderlig skriveform, har for få år siden fundet sin bekræftelse i et dokument fra 1487.

Forleddet Hals bruges ofte i stednavne om terrænformationer, som kan sammenlignes med en hals. Naturforholdene ved den skønt beliggende stationsby Hadsten passer godt til navnets oprindelige betydning.

Byen kan regne sin begyndelse fra tiden da den østjyske længdebane blev åbnet i 1862.

1885 nævnes Over Hadsten som en by med en lille uanselig kirke uden tårn. Neder Hadsten med vandmølle, kro, lægebolig og markedsplads. Byen er delt i to sogne, Hadsten og Galten, og de to sognekirker, ligger smukt på hver sin bakketop, næsten ret syd nord for hinanden. Sct. Pauls kirke i Hadsten er bygget 1919.

Det var i året 1862 at den første jernbane i Jylland åbnedes for drift, og til denne begyndelse blev udset strækningen Århus-Randers. Det var jo kun en del af den planlagte og bevilgede jyske stambane, og når dette stykke, omtrent i midten, blev færdig først, skyldes det måske i nogen grad, at jordarbejderne blev så forholdsvis små, fordi linien blev lagt langs det bugtede åløb, hvoraf Lilleåen følger toget fra noget syd for Hadsten til Langå. Hvad man vandt i besparelser af udgravninger, måtte til gengæld ofres på sveller og skinner, thi der er som bekendt næsten ikke én km der går lige ud på strækningen. Medens afstanden mellem de to byer ad landevejen er 36 km, må toget tilbagelægge 58,5 km ad jernvejen.

Af stationerne er Hadsten forlængst blevet centrum for langt den største bydannelse.

Imidlertid var der længe før banens åbning, en virksomhed, som gav omegnens folk ærinde til stedet, nemlig Hadsten Mølle, der blev drevet af Lilleåens vand, og som derfor tilhørte begge sogne, begge herreder og begge amter, den var således et bindeled mellem de administrativt adskilte distrikter.

Hadsten Mølle, der stadig hører til de større industrielle virksomheder i byen har gennemgået en teknisk udvikling, hvori byens vækst afspejler sig, den har uafbrudt fortsat sin virksomhed uforstyrret af de revolutioner i mølleindustrien, som har bragt mange og tilsyneladende større dampmøller til standsning. Hadsten mølle er jo oprindelig en gammel vandmølle fra det 17. århundrede, men for ikke længe siden har vi fundet et aktstykke fra Clausholm, hvoraf det fremgår, at den også eksisterede i 1400tallet. Den brændte i 1873, men blev genopbygget, og mange af disse mure står endnu. Vi har et billede i arkivet fra den tid, som viser møllen uden dampskorsten, sandsynligvis det ældste billede af Hadsten.

En anden næringsvej, Hadsten Kro (Kgl. Privilegeret) ligger i det sogn, hvis navn den bærer. Dens historie går ligeledes tilbage til tiden længe før folk rejste med jernbane. Efter banens åbning gjorde den tjeneste som tilholdssted for omegnens folk, for såvidt de kom kørende for at rejse med toget andre steder hen, og desuden havde den jo fremdeles møllegæster fra egnen.

Hvad der fik særlig betydning for Hadsten og var med til at gøre dens navn kendt over større dele af Jylland var, at der i 1868 her nedsatte sig en læge (den første i Hadsten). Hans navn var *Frits Larsen,* populært kaldet doktor Lassen.

Han var landskendt og søgt af patienter fra Skagen til Ribe, og fra Ringkøbing til Grenå. Han er sikkert den mest berømte landlæge, der har levet i Jylland. Han var lægen af Guds nåde, og forenede sin store dygtighed som læge med en enestående menneskekundskab. Dette i forbindelse med hans store, kraftige personlighed skaffede ham sejren over flere sygdomme, som dengang hos den almindelige befolkning ansås for uhelbredelige.

Den meste persontrafik på den tid med banen til Hadsten var patienter til dr. Lassen, og i hans konsultationstid stod folk i tætte skarer i venteværelse, på trapper og helt udenfor og ventede på at blive behandlet.

Den store praksis gav ham rige midler i hænde, og af dem brugte han en stor del til forskønnelse af byen og omegnen. Han plantede langs vejene til Hadsten i flere miles omkreds, han stiftede to legater, et til fordel for folk, der i årets løb havde haft megen sygdom. Og senere *Thyra Larsens* legat på titusinde kroner, hvoraf renterne går til en ung piges uddannelse. Hadsten står i stor gæld til denne læge.

I Traps 2. udgave 4. bd., der er trykt 1875, findes der intet om, at der var nogen antydning af bebyggelse ved jernbanestationen, men det må der have været, for Hadsten håndværkerforening er stiftet 1873, så der har været lidt småhåndværk, bestående af rebslagere, børstenbindere, snedkere og tømrere. Bryggeri var der også og gartnere m.m. samt nogle forretningsfolk.

Mdlemmerne af håndværkerforeningen besluttede i 1876 at opføre en såkaldt friskole, hvori byens børn og ældre elever kunne blive undervist. Kommunen havde naturligvis ikke villet

Den kommunale administrationsbygning

fare til at bygge skole, og børnene havde temmelig langt til Galten, hvorunder de hørte. Denne friskole voldte i de første år en del besvær for stifterne, thi det kneb med at få en duelig lærer, de solgte så skolen i 1880 til en lærer *R. A. Laursen* fra Lysgaard egnen, og da kommunen samme år byggede børneskole i landsbyen Vinterslev, på hvis mark stationsbyen lå, aflastedes skolen for børneundervisningen, og Laursen gav så skolen navnet fortsættelsesskole og opnåede statstilskud til den.

Dermed er denne skole kommet så langt frem i sin historiske udvikling, at den kan betegnes som forløber for den senere højskole, og dermed har vi tillige fat i en ny udviklingslinie i stationsbyens historie, en linie der har dobbelt interesse derved, at grunden til skolerne er lagt af håndværkerne.

Ud over skoleproblemerne skete der også andre ting før århundredskiftet. Byen får vandværk i 1895. Apoteket fik bevilling og blev bygget 1896, efter at have søgt om det i 20 år. Samme år anlagdes der et fællesmejeri.

Vi ved, at især 2 købmænd havde deres store andel i byens udvikling og opblomstring. Den ene er P. O. Sørensens Supermarked på hjørnet af Østergade og Nørregade. Deres slægtsbog fortæller, at *Peder Pedersen* og hans kone kom kørende i fjedervogn til Hadsten og bosatte sig i Søndergade, hvor de en tid drev træskoforretning. I 1875 købte han sammen med *Andreas Peder Brun* matr. nr. 2 på Vinterslev mark, altså det nuværende hjørne af Østergade og Nørregade. Ifølge skødet gav han 450 Rigsd. eller 900 kr. for parcellen, det var underskrevet den 17. december 1875.

Det skal lige nævnes, at de i kompagni havde et bryggeri, hvor de fremstillede husholdningsøl, som blev kørt ud til gårdene omkring Hadsten. Prisen var dengang 65 øre for en ottendedel tønde, d.v.s. 22-23 liter. Da A. Brun dør, køber P. Pedersen dennes halvpart, udvider til kolonial og isenkram, og senere kom korn- og foderstoffer med. En svigersøn *Hans Edslev Sørensen* overtager år 1900 forretningen. Og hans svigersøn købmand *A. Gadeberg* overtager i 1933 korn- og foderstof-afdelingen, flytter ud i 1959, hvor den nu ligger og er siden udvidet med bygge-

center under sønnen *Hans Gadeberg,* som er 4. generation. P. O. Sørensens Supermarked er 3. generation.

Den anden store købmand var *Karl Larsen,* født i Aidt 1867, han kom i lære hos købmand *S. G. Blichfeldt,* som drev købmandsforretning i og sammen med Hadsten Kro. Karl Larsen var meget dygtig og ihærdig. Senere overtog han forretningen, og det viste sig hurtigt, at han var den rette til at føre den videre. I løbet af 10 år sprængtes alle rammer. I 1903-04 opførtes så en helt ny købmandsgård med et stort præsentabelt forhus med kælder, butik og lejlighed i tre etager foruden de nødvendige bygninger til stalde, vogne og grovvarer, korn og foderstoffer. Senere byggedes et stort pakhus med tømmergård på den anden side af gaden. Nu var der plads, og det var opgangstider for landet, og der var virkelyst og vovemod samt gode lederegenskaber i den unge købmand, så forretningen voksede hurtigt, og her var så afgjort på det tidspunkt den største landhandelsplads i Jylland.

Karl Larsen dør ret pludselig i 1919, men han huskes, og hans navn nævnes med hæder og respekt, når der tales om den gamle købmandsgård. Forretningen deltes mellem hans 2 sønner *Peter Larsen* og *Karl Larsen,* men det gik ikke så godt, det var vanskelige tider i trediverne for de danske købmænd. Efter Peter Larsens død i 1959 solgtes forretningen til købmand *Kjeld Mortensen,* og han var den sidste købmand. Nu er der gardinforretning og bilhandel.

Hadsten Børstefabrik må også nævnes, grundlæggeren hed *Ole Bentzen,* født 1865. Han begyndte i det små efter sit giftermål i 1891 at lave koste og børster, som han gik rundt på gårdene og solgte. 1907 byggede han den nuværende bygning, som dengang blev betegnet som en skyskraber. 1913 installeredes de første automatiske maskiner, og siden har det så udviklet sig til det, det er nu, et aktieselskab med en gros handel, i tredie generation med Viggo Jørgensen som adm. direktør.

Nævnes må også *E. B. Sunds* store hjulfabrik, som nu drives af tredie generation.

Der er ingen tvivl om, at de her nævnte personer og virksomheder har stor andel i byens udvikling. Ved århundred-

skiftet var der 589 indbyggere, men i årene 1900-06 vokser byen pludselig med 400 personer til 973 indbyggere. Den mest rimelige forklaring må være, at Hadsten i disse år er blevet opdaget af pensionister og rentierer, altså folk som på deres gamle dage vil hen og bo på et kønt sted, hvor de er i nærheden af færdselsårerne, vel også en følge af den forandring, der omkring århundredskiftet skete i landbefolkningens forhold til aftægtsvæsenet.

Pengeinstitutterne spiller også en rolle, Sparekassen oprettedes 1898, Hadsten Bank 1908, og senere kom Andelsbanken. Den nuværende stationsbygning er bygget 1904, før den tid lå den på den anden side af banelegemet, posthuset er bygget 1908.

Alt dette bevirkede, at byen i 1911 var kommet op på 1219 indb. I 1925 var den vokset til 2500. Så er der på det nærmeste stilstand til efter anden verdenskrig, da det går rigtig løs. Storkommunen kom i 1966-67, og i dag er der ca. 10.000 indb. i kommunen, hvoraf halvdelen i Hadsten by. En kolossal udvikling er sket i de forløbne godt og vel hundrede år. Meget af det, der dengang begyndte i det små, er nu i tredie og fjerde generation blevet til storindustri.

Et godt samspil har der været mellem land og by. For hundrede år siden kørte byens håndværkere rundt på landet og solgte deres ting, nu er det oplandet, der kommer til byen og forsyner sig i de moderne butikker og supermarkeder.

I Hadstens opland har der altid været en oplyst og dygtig landbostand, der har kunnet hævde sig gennem tiderne. I 1876 stiftedes Hadsten landboforening, som nu har jubilæum.

Hadsten Andelsslagteri blev oprettet 1912, og har vel sin andel i byens vækst.

De mange skoler gør vel , at man kan sige, at her går ånd og hånd godt i spand, og der er al mulig grund til at tro, det også kan være det bærende fremover.

I de senere år er der i Hadsten en meget betydelig industriel udvikling på vej. Adskillige virksomheder, hvoraf flere i ret stort format, vokser ud fra de gamle kvarterer, medens andre breder sig i de nye industriområder. Meget tyder på, at Hadsten

ikke vil nøjes med at være soveby, men også indretter sig på at have »brød til egne børn«. I øvrigt henvises til omstående billedmontager.

14. Egnsarkivet i landbohistorisk belysning

ved Nydam Jensen

Først lidt om egnsarkivets oprettelse. Det er i den sidste halve snes år, der rigtig er blevet fart i oprettelsen af egnsarkiver. Sammenslutningen af lokalhistoriske arkiver (SLA) meddeler, at der nu findes ialt 188 arkiver for 177 kommuner, men der mangler endnu arkiv i ca. 100 kommuner, før landet er dækket, og det må også nævnes, at en del af de eksisterende arkiver befinder sig på et forberedende stade.

Min historiske interesse har jeg fra *Nydamsgaard* i Lyngå. Det er en gammel slægtsgård, som har været i familiens eje siden 1685. Min søn, som jeg afstod til i november 1969, er 10. generation. Min kone og jeg flyttede så fra gården til Hadsten, og man var da netop begyndt at tale og skrive om oprettelse af et egnsarkiv her, og jeg meldte mig straks som interesseret.

Det var lærer *Abildtrup,* Hadbjerg, *Bundgaard,* Hadsten, og højskolelærer *Sommer Madsen,* der havde taget initiativet, nærmest på baggrund af nedlæggelsen af flere landsbyskoler, og det blev disse skolers protokoller, skolebøger og billeder, der kom til at danne grundlag for arkivet. Den store skole i Vinterslev var netop færdig, ligeledes var storkommunen også blevet til, og den er lige et passende område for et egnsarkiv.

Nydam Jensen

8. september 1970 var vi så langt fremme, at vi kunne holde stiftende generalforsamling, hvor der blev valgt bestyrelse og repræsentantskab. Sommer Madsen blev formand og er det stadig.

Kommunen var meget velvillig indstillet over for dannelsen af et egnsarkiv, og der var gode udsigter til, at der ville blive stillet lokaler til rådighed. Arkivet er en selvejende institution, der kan modtage offentlig og privat støtte, det fik navnet »Hadsten kommunes lokalhistoriske arkiv og samlinger«.

I april 1971 fik vi så to lokaler stillet til rådighed i kælderen på den ny skole i Vinterslev, de er bombe- og brandsikre, og der er altid ens temperatur, hvad der er særdeles godt for tingenes opbevaring.

Til driften har vi fået 5.000 kr. om året, alt arbejde uden honorar, dog er vi to, som får lidt til kørsel, vi har for nylig fået et rum til, så vi nu råder over 225 m^2.

Den 12. september 1971 var vi så langt fremme, at vi kunne holde indvielse, og det gik under festlige former, mange var mødt, også hele kommunalbestyrelsen, der forærede os en gæstebog, den er der mange navne i, både fra ind- og udland.

Vi har jo fået mange ting. Det vi særlig lagde an på, var gamle dokumenter, billeder, protokoller og bøger. Men vi har

også fået mange genstande, der er over hundrede år gamle, og hvoraf mange har tilknytning til landbruget, der dengang var selvforsynende med det meste. I en gammel bog fra 1872 fandt jeg en kreaturtælling , som fortæller at der dengang var flere får i Danmark end mennesker, 1,9 millioner får og 1,6 millioner mennesker. Af fårene fik man mad og tøj. Talgen brugtes til lys. Vi har i arkivet alle redskaber, der brugtes hertil, uldhægl, karte og spinderokken ikke at forglemme. På nogle gårde havde man også en væv, men som regel var det husfolk i landsbyen, som gav sig af med det. Hver landsby havde som regel en eller to vævere. Vi har på arkivet en væv, der er 125 år gammel.

Man avlede også hør, som brugtes til tøj og lagner. Hørren skulle brydes og skages. Vi har et par hørbrydere, og skættefod og skættehånd har vi også. De sidste var træting, som en karl, hvis han var lidt håndsnild selv kunne lave med lidt figurer og årstal, og hvis han så havde et godt øje til en pige, forærede han hende disse ting. Og det betød: »Vil du blive min kone? Og dersom pigen tog imod dem, var den sag i orden, men ville hun ikke have dem, var der ikke noget at gøre.

For hundrede år siden kærnede man også selv smørret. Vi har en smørkerne i arkivet. Når man havde samlet fløden 2-3 uger, blev den sure fløde hældt i kærnen, og så begyndte pigen at trække op og ned i stangen, hvorved den hullede brikke på enden af stangen blev presset op og ned gennem fløden. Det var strengt arbejde. Når fløden var blevet til smør, blev det lagt i et lille trætrug, hvor det så blev æltet flere gange med mellemrum.

På den tid hjalp man også hinanden, når der skulle være barnedåb eller bryllup, så sendte man fra hver gård fødevarer som: kød, mælk, fløde og æg, også smør, pyntet efter alle kunstens regler med en smørrulle, hvorpå der var udskæringer og figurer. Den kone, hvis smør var pænest, fik det sat op til hovedbordet, det var den tids form for smørudstilling. Vi har både æltetrug og smørrulle. Vi har også en skydsel og en tvege. Den første var en lang stang med et fladt brædt for neden, den brugtes til at tage brødet ind og ud af de store bageovne, man dengang havde på landet.Tvegen brugtes til atrage op i gløderne med.

Et klenodie vi har, er en tækkenål af træ, den er krum og ca. 20 cm lang. Disse tækkenåle brugtes, før ståltråden var opfundet. Da bandt man strået fast med snoet halm, der kaldtes halmsimer. Der var så et hul i tækkenålen foroven, hvor man puttede halmsimen igennem. Dem findes der ikke mange af, for det var så ringe en ting, så de gik i kakkelovnen.

Udskiftningen af gårdene, der begyndte efter stavnsbåndets løsning, er vel nok den vigtigste begivenhed i dansk landbrugs historie. Vi har flere dokumenter fra den tid, bl.a. et udskiftningskort fra 1803 over Lyngå. Overgangen til selveje var også begyndt, så vi har mange skøder fra 1793 og fremefter. Mange af disse dokumenter er skrevet med gåsefjer, stålpennen blev nylig opfundet 1803.

Af andre interessante papirer må nævnes aftægtskontrakterne. Vi har nogle stykker, og den ældste er fra 1816. Den er interessant, men det vil føre for vidt at afskrive den her. Den fortæller, at de gamle var sikret de forskellige ting til livets ophold, endog øl og tobak, og ligeledes skulle der sørges for en hæderlig begravelse efter egnens skik og brug. Jeg var engang på skolen og fortælle om arkivet, og da kom jeg til at nævne, at de gamle gik på aftægt. Så stopper læreren: »Vi skal lige høre, om børnene ved, hvad det vil sige at gå på aftægt«. Efter en pause var der en, der rakte fingeren i vejret og sagde: »Det var en form for stuearrest«. Morsomt var det, og der er jo noget om det.

Den største udvikling eller omvæltning er vel nok sket på høstområdet, vi har både le, krat og plejl i arkivet; for hundrede år siden var der arbejde med høsten både for karlen, der svang leen og pigen, der bandt negene. De havde sikkert let ved at falde til ro om aftenen af træthed. Om vinteren kunne man fra loen høre plejlens monotone slag, måske ført af en daglejer, der fik 25-50 øre om dagen.

Landboforeningen stiftet under leernes klang,
og nu i dag vi hører mejetærskernes sang.

Ja vi har mange flere ting i arkivet med tilknytning til landbruget. Jeg stopper her, men kom og se. Der er åbent hver tirsdag eftermiddag 14-17 og onsdag aften 19-21.

15. Den hundredårige forening i kommende dage

ved H. Land Jensen

I det lille afsnit foran i jubilæumsskriftet: »Stiftelsen af Hadsten og Omegns Landboforening« er der redegjort for oprettelsen af 18 kredse, der senere blev til 29, som hver har en repræsentant. Når denne inddeling af foreningsområdet kan oplyses, skyldes det måske, at *Nydam Jensen* i egnsarkivet gemte førsteudgaven af landboforeningens love. Og nu kan kyndige egnsfolk finde ud af, at foreningen geografisk set har nogenlunde samme afgrænsning som for 100 år siden.

Men hvad så med antal medlemmer? Tallet har ikke været konstant. I 1890 lå det på 250-300 med jævnt stigende tendens, så man i 1908 var nået op på 340. Derefter gik det stærkt, idet der er angivet 625 i 1909, 950 i 1911, 1097 i 1913, hvilket er det højeste tal i foreningens historie. I 6 år holdt det sig over 1000 og i 4 år tæt herved, hvorefter det i nogle år indtil 1925 lå på 8-900. Gennem 30erne var der ca. 500 medlemmer, 1944 610, 1950 806. Fra de senere år 790 i 1955, 775 i 1960, 790 i 1965, 750 i 1970 og 730 i 1975.

Om tallene tåler direkte sammenligning er vanskeligt at afgøre, men i nogle år var det skik, at de unge mennesker ved dyrskuet løste medlemskort, så de kunne gå ind på både til dyrskuet og til bal, og det er sandsynligt, at der er indgået forholdsvis mange unge i medlemstallet.

Det er hævdet, at foreningen geografisk set er bestemt til at være blandt de små, men ret beset er medlemstallet i de senere år tæt ved gennemsnittet af danske landboforeninger.

Forhv. forstander H. Land Jensen

Tallet har holdt sig ret konstant i de senere årtier, og forøvrigt kan det ikke overraske, om det i en tid, hvor antal selvstændige landbrugere går jævnt tilbage, også mærkes på tilslutningen til de enkelte foreninger. Indskrænkning af kvægholdet virker vel i samme retning.

Iøvrigt skal det nok bemærkes, at det faglige arbejde i landboforeningerne i en vis forstand har ændret karakter gennem samarbejde med naboforeningerne med henblik på løsning af en del specialopgaver. For egnen her kan bl.a. nævnes maskinområdet og bygningsområdet. En landboforening, der ved egne konsulenter fuldt ud kan klare de faglige aktiviteter, og rådgivningen i naturlig sammenhæng hermed, vil nok kunne hævdes at være af rimelig størrelse. Og mon ikke dette kan siges at være tilfældet for landboforeningen på Hadstenegnen.

Foreningen fik i 1957 indrettet konsulentkontorer og senere en veludbygget regnskabsafdeling, alle kontorer let tilgængelige fra »strøget«, hvor landboforeningsmedlemmerne jævnligt færdes.

Alt taget i betragtning er der al mulig grund til at ønske jubilaren tillykke – og fortsat god fremgang.

I en forening af type som Hadsten og Omegns Landboforening knyttes ledelse og medlemskreds sammen af de faglige opgaver – og på samme måde vel også medlemmerne indbyrdes. Men selvom det faglige rækker langt, er der noget bagved, som ikke må glemmes: glæden ved samarbejdet og samværet. Den må have sin plads, sådan som det udtrykkes i jubilæumsskriftet til 75årsfesten i et afsnit, der betegnes: *det faglige og det fornøjelige*.

Der er levelære i sammenkædningen af de to ord, og det har man nok tidligt forstået indenfor landboforeningen. Dyrskuet er et godt eksempel herpå, især siden vi fik børnedyrskuet med. Men betydningsfuldt er det også, at foreningen har givet god plads til fagligt fornøjelige udflugter.

Mændene har forstået, at en skøn sommerbiltur til et sted, hvor der kan læres noget fagligt, først rigtig får mening, når konerne er med. Andre landboforeninger har sikkert også gode udflugter, men det er vist rigtigt, at man her på Hadstenegnen har haft særligt held til at finde gode steder, hvad enten det er Djursland, Samsø, Kolding, Varde eller Fyn, der er målet. Mange andre steder er besøgt gennem årene. Og muligheden for at få noget fagligt og fornøjeligt ud af en Sverigestur eller en Hollandsrejse har man jo fortsat lov at regne med.

For år tilbage var landboforeningen af og til inde på at leje et turnéteater, men det er nok blevet for dyrt. I stedet viser det sig i de senere år, at Hadsten amatørscene gør sig godt gældende. Et »samarbejde« til den side kan vise sig at være i bedste forstand opmuntrende for begge parter. Iøvrigt er Hadsten i sig selv ingen kedelig by. Med tanken på byens skolemiljø må det modsatte være sandheden om den ting.

Et stort antal lærere med pædagogisk indflydelse på sammenkomster, koncerter, udstillinger m.v. er til gavn for aktiviteterne. Et ungdomsarbejde med henblik på idræt eller mere selskabelig udfoldelse har de bedste muligheder bl.a. fordi intet i byens liv ret beset er kommunalbestyrelsen ligegyldigt.

Den gamle tradition at møde frem til fælles foredrag og litterær underholdning har stadig sin rod i højskolekredse – til gavn for yngre og ældre.

Ja Hadsten er en god by. Landboforeningen og andre foreninger med fagligt og kulturelt sigte vil vide at skønne herpå.

I anledning af 100 års jubilæet har Hadsten og Omegns Landboforening – på forhånd – mødt interesse og velvilje på egnen og i byen.

Der er særlig grund til at fremhæve den indstilling og forståelse, der er vist foreningen gennem en storstilet gave på 25.000 kr. fra *Hadsten Fællesforening* – at anvende efter bestemmelse af landboforeningens bestyrelse. Eventuelt delvis til støtte for afholdelse af jubilæet 1976, men særlig med henblik på at hædre enkelte af egnens dygtige landmænd over en 10års periode.

---

16. Foreningens ledelse 1951-76

ved J. R. Hansen

I den skematiske fortegnelse over bestyrelsesmedlemmer, der findes omstående er opført alle, som har været i bestyrelsen i de 100 år. De fleste af dem, der har beklædt disse poster før 1951, er omtalt i tidligere afsnit i bogen, og det følgende er derfor begrænset til formænd i de sidste 25 år, samt andre, der har været i bestyrelsen i en årrække i denne periode.

Da foreningen fyldte 75 år bestod bestyrelsen af Børge Jensen, Damsgaard, Aksel Rasmussen, Røved, P. Ludvigsen, Sellinggaard, Børge Hansen, Moesgaard, Lyngaa, og Jens Peder Jensen, Balle. De 5 udgjorde bestyrelsen i 6 år fra 1947 til 53, og de havde et fortrinligt og loyalt samarbejde, der uvilkårligt udviklede sig til kammeratskab og venskab, og da de alle i løbet af 4 år trak sig tilbage opstod helt spontant udtrykket »den gamle bestyrelse«, og ingen i inderkredsen var i tvivl om, hvem denne betegnelse omfattede.

Børge Jensen var den naturlige formand og beklædte posten i 9 år 1946-55. Han havde gode idéer og meget let ved at formulere sig både i skrift og ord, hvilket bl.a. kom til udtryk i nogle særdeles godt aflagte beretninger, og senere både i dagspresse og radio. Han repræsenterede i det hele både foreningen og sin stand på en udmærket måde både i det hjemlige og udadtil. Børge Jensen havde forinden været formand for husdyrbrugsudvalget i 9 år, hvilket sammenlagt giver 18 år i bestyrelsen, og så var han endda kun 45 år, da han trak sig tilbage.

Af mærkesager i Børge Jensens formandstid må vel især nævnes købet af en del af dyrskuepladsen ved Vesselbjergvej i 1952. Landboforeningen ejede indtil da kun godt halvdelen af

pladsen, idet den østre ende mod Bøgevej tilhørte Østergades Hotel, men foreningen havde ret til at benytte den til dyrskue og lignende, så længe man måtte ønske det. Da hotellet blev solgt, blev pladsen skilt fra, og der opstod da tvivl om, hvorvidt det protokollerede tilsagn om brugsretten var juridisk holdbart, og man var begyndt at se sig om efter en anden plads. Men det lykkedes at få tinglyst deklarationen på brugsretten, og bestyrelsen åndede lettet op. Da pladsen senere kom på tvangsauktion, var landboforeningen da også den eneste interesserede, og den værdifulde plet blev erhvervet for 5.000 kr.

Aksel Rasmussen var i bestyrelsen i 9 år 1944-53, og deraf de 6 sidste som næstformand. Han var en god støtte i bestyrelsen, og der var stor respekt for hans vurdering af foreliggende situationer, både i landboforeningen og andre steder, hvor hans evner blev taget i anvendelse.

P. Ludvigsen blev med 22 år – 1934-56 – som formand for planteavlsudvalget den, der har været længst i bestyrelsen. Han gjorde her et stort arbejde, og han havde ordet i sin magt, hvilket bl.a. kom til udtryk, da der var konkurrencer i markbrug, og hvor han ved afslutningen gav en omtale af de enkelte brug. Det var meget elegant og dygtigt gjort.

Borge Hansen var formand for husdyrbrugsudvalget i 12 år fra 1945 til 57. Der skete meget indenfor kvægavlen i disse år. bl.a. oprettelsen af Hadstenegnens Fællesledelse, som han blev formand for, og hvor der i de første år blev taget initiativ til forskellige ting, som han gik i spidsen for. Moesgaard var i en årrække afkomsprøvestation for kvæg, og i godkendelsen hertil lå der en stor anerkendelse.

Jens Peder Jensen var i 10 år 1947-57 det femte medlem af den gamle bestyrelse. Det var før bestemmelsen om, at regnskabsudvalgets formand skulle være det femte medlem af bestyrelsen. Han var med i mange ting og nød i sjælden grad standsfællers tillid. I bestyrelsen var han med sin erfaring og nøgterne vurdering meget værdsat. Det vakte opmærksomhed og forundring, da han i 30ernes lavkonjunktur opførte en ny gård omtrent i den modsatte ende af marken, hvor den gamle lå.

Hans Grosen, Hadbjerg, kom i bestyrelsen som næstformand i 1953, og 2 år senere blev han formand og var det i 6 år. Han havde først en gård i Vivild, men overtog hjemmet i Hadbjerg efter at hans far og landboforeningens tidligere formand Anders Grosen var død i 1947. Det var hermed anden gang i foreningens historie, far og søn fik formandsposten, idet formanden 1901-04 (se fortegnelsen) var søn af den første formand.

Hans Grosens ledelse af foreningen fortsatte i det samme gode spor, og mange opgaver blev løst i hans formandstid. Blandt disse var i 1955 udskillelsen af regnskabsarbejdet til en særlig afdeling og ansættelsen af Ernst Hansen som konsulent. Samme år og sammen med de andre landboforeninger i Randers amt blev der oprettet en stilling som maskinkonsulent. En skelsættende begivenhed var også at landboforeningen i 1957 fik egne kontorre ovenpå Andelsbanken. Men som den største opgave i Hans Grosens formandstid må salg og køb af dyrskueplads vel nævnes. Den skønne plads ved Vesselbjergvej var efterhånden blevet for lille, og værre var det, at der ikke var plads til aflæsning af dyr. Pladsen blev da solgt til kommunen, og samtidig købtes af P. Malmkjær, Neder Hadsten, den nuværende plads. En auktionsbygning blev opført og indviet 29. november 1960, og det første dyrskue holdtes på pladsen 9. septemb. 1961.

Chr. Pedersen, Vitten Bundgaard, valgtes til formand i 1961 uden at have været i bestyrelsen. Dette var ikke sket siden 1913, da den navnkundige kaptajn Pedersen blev valgt, men Chr. Pedersen gled let ind i hvervet og røgtede opgaverne med stor nidkærhed og dygtighed til sin død i 1964. Bundgaard var meget veldrevet, og iøjnefaldende var især en helt usædvanlig orden, som han havde evnen til at få gennemført. Det faldt i Chr. Pedersens lod som formand, at indvie den nye dyrskueplads ved dyrskuet 9. september 1961, og det blev gjort med manér – Aarhus Pigegarde var herude, og de gjorde det godt, men det var koldt, man frøs og sendte venlige tanker til den gamle lune og hyggelige plads ved Vesselbjergvej.

Ths. Sørensen, Norring, blev formand efter Chr. Pedersens død, og var det til 1970. Han havde forud i 7 år været formand for husdyrbrugsudvalget og fællesledelsen, og han var således

i bestyrelsen 13 år ialt. Han havde rige formandsevner, som kom til udfoldelse i de snart mange år i bestyrelsen og da ikke mindst i hans formandstid.

I denne periode kommer jordbrugslove og andre lovmæssige bestemmelser vedrørende landbruget til at indtage en større plads i bestyrelsens arbejde, og en del af dem såsom moms og skattspørgsmål m.fl. blev emner for foredrag.

Anders Fisker, Selling, blev i 1956 Ludvigsens afløser som formand for planteavlsudvalget og var det i 9 år, hvor han med sikker hånd ledede denne afdeling.

Alfred Bech, Bakagergaard, Vitten, var næstformand i 6 år fra 1959 til 65. Han var en solid kraft i bestyrelsen, og dertil var han meget vellidt og respekteret for sin dygtighed og væremåde. Han døde i 1975 67 år gammel.

Alfred Christoffersen, Vivild, valgtes til formand for regnskabsudvalget i 1960 og beklædet posten i 13 år. Det var i de år, hvor denne afdeling voksede meget stærkt, hvilket jo godt kunne give problemer, men de blev klaret på en god måde.

Tage Rasmussen, Grundfør, var næstformand i 9 år 1965-74. I den tid voksede formandens arbejde meget stærkt, og det blev derfor mere almindeligt end tidligere, at næstformanden fik repræsentative opgaver, og de blev røgtet særdeles godt.

E. Bach Andreasen, Ebbestrupgaard, foreningens nuværende formand, valgtes dertil i 1970 efter at have været formand for planteavlsudvalget 1965-70. Det er en kolossal masse opgaver, der i disse år har ligget for, og hvoraf flere efter lang tids forarbejde har fundet deres løsning. Det gælder oprettelsen af Samvirksomheden af landboforeninger i Aarhus amt, ansættelse af bygningskonsulent for Aarhus amt, oprettelse af Hadsten Landboforenings grisesalg, oprettelse af Fællesudvalget for Kvægbrug i Aarhus amt og tilsvarende indenfor svinesektoren med oprettelse af 2 konsulentstillinger, for at nævne nogle af de opgaver, der er løst. I alt det forberedende arbejde, som har strakt sig over lang tid, har vor formand været med i inderkredsen – i nogle tilfælde som formand eller i forretningsudvalg, poster som han fortsat beklæder, og alt bliver klaret på allerbedste måde.

Den nuværende bestyrelse er:
Propr. E. Bach Andreasen, Ebbestrupgaard, formand.
Gdr. Kaj Koch-Jensen, Vissing, næstformand.
- Ole Spanner, Langskov, fmd. for planteavlsudvalget.
- Poul Kristensen, Hadstengaard, fmd. for husdyrbrugsudv.
- Niels Chr. Pedersen, Lyngå, fmd. for regnskabsudvalget

Udvalgsmedlemmer:
Gdr. Tage Østergaard, Vissing, planteavlsudvalget.
- Rs. J. Rasmussen, Røved do.
- Henning Pedersen, Langskov, husdyrbrugsudvalget.
- Morten Toftkjær, Vitten do.
- Poul Andreasen, Gunneruplund, regnskabsudvalget.
- V. Møller Madsen, Mølballe do.

LANDBOFORENINGENS BESTYRELSE
GENNEM 100 ÅR

Formænd

Gdr. Chr. Pedersen, Vivildgaard	1876-80	
- P. Skaarup, Haslund	1880-82	næstf. 1882-94
- Chr. Hansen, Vitten	1882-83	næstf. 1876-82
- R. Pedersen, Knudstrup	1883-01	
- P. Christensen, Vivildgaard	1901-04	
Forstander J. P. Nyboe, Ødum	1904-13	næstf. 1897-04
Kaptajn M. Pedersen, Ebbestrupgaard	1913-22	
Gdr. Anders Grosen, Hadbjerg	1922-34	næstf. 1920-22
- J. C. Jensen, Vissing	1934-40	pl.udv. 1922-34
- Th. Nielsen, Hadbjerg	1940-46	h. udv. 1928-33
- Børge Jensen, Damsgaard	1946-55	h. udv. 1936-45
- Hans Grosen, Hadbjerg	1955-61	næstf. 1953-55
- Chr. Pedersen, Vitten	1961-64	
- Thomas Sørensen, Norring	1964-70	h. udv. 1957-65
Propr. E. Bach Andreasen, Ebbestrupgaard	1970-	pl.udv. 1965-70

Øvrige bestyrelsesmedlemmer

Farver H. P. Holst, Hadsten	1876-80	sekr.
Forpagter A. Jessen, Østergaard	1880-82	sekr.
Gdr. L. C. Larsen, Haldum	1882-85	sekr.
- Søren Kristensen, Vitten	1885-97	sekr. 1885-94
		næstf. 1894-97
- H. Rasmussen, Haldum	1894-97	sekr.
- N. J. Damgaard, Ødum	1897-00	sekr.
- Jens Johansen, Lerbjerg	1900-20	sekr. 1900-06
		næstf. 1906-20
- P. Mikkelsen, Lyngå	1904-06	næstf.
- P. Smed Rasmussen, Sandby	1906-12	sekr.
- Niels Mortensen, Selling	1912-21	sekr.
- N. J. Vester, Galten	1914-28	h. udv.
Samme	1933-36	sekr.
- Thomas Thomsen, Vitten	1920-32	pl.udv. 1920-22
		næstf. 1922-32

- Ole Larsen, Sandby	1921-31	sekr.
Samme	1932-38	næstf.
- Jens Larsen, Vinterslev	1931-33	sekr.
Samme	1938-41	næstf.
- P. Ludvigsen, Sellinggaard	1934-56	pl. udv.
- Sv. Damgaard Nielsen, O. Hadsten	1936-47	sekr. 1936-44 næstf. 1944-47
- Chr. Fisker, Galten	1941-44	næstf.
- Aksel Rasmussen, Røved	1944-55	næstf. 1947-53
- Børge Hansen, Lyngå	1945-57	h. udv.
- J. P. Jensen, Balle	1947-57	
- Peder Nielsen, Vitten	1955-59	næstf.
- Anders Fisker, Selling	1956-65	pl. udv.
- Aage Christensen, Ødum	1957-60	r. udv.
- Alfred Bech, Vitten	1959-65	næstf.
- Alfr. Christoffersen, Vivild	1960-73	r. udv.
- Kaj Bech, Vitten	1965-69	h. udv.
- Tage Rasmussen, Grundfør	1965-74	næstf.
- Theodor Fihl, Erslev	1969-72	h. udv.
- Aksel Ludvigsen, Sellinggaard	1970-74	pl. udv.
- Tage Særkjær, Højstrup	1972-75	h. udv.
- Niels Chr. Pedersen, Lyngå	1973-	r. udv.
- Kaj Koch-Jensen, Vissing	1974-	næstf.
- Ole Spanner, Langskov	1974-	pl. udv.
- Poul Kristensen, Hadstengaard	1975-	h. udv.

Oversigten over bestyrelsesmedlemmer gennem de 100 år omfatter for de første ca. 40 år formænd, næstformænd og sekretærer. Derefter er udvalgsformændene også med i bestyrelsen, og de anvendte forkortelser h. udv., pl. udv. og r. udv. betyder, at de pågældende er formænd for henholdsvis husdyrbrugs, planteavls eller regnskabsudvalget. Længst tid i bestyrelsen har P. Ludvigsen, Selling, haft med 22 år, derefter Jens Johansen, Lerbjerg, 20 år, Børge Jensen, Damsgaard, og J. C. Jensen, Vissing, hver 18 år, J. P. Nyboe, Ødum, og N. J. Vester, Galten, hver 17 år, Ole Larsen, Sandby, 16 og Ths. Thomsen, Vitten, 15 år.

Indholdsfortegnelse:

E. Bach Andreasen: Forord ..... Side

H. Land Jensen:
Indledning ..... - 7
1. Danmarks jordbrugsbetingelser - og Hadstens .... - 11
Jordbunden er påvirket af istiden ..... - 12
Landbrugsjordens vurdering ..... - 13
Klimaforholdene ..... - 14
Hadstenegnens landskabsformer og jordbunden - 15
2. Landboforeningernes udvikling i Danmark ..... - 19
Landbrugsselskaber og landboforeninger .... - 20
Stiftelse af Hadsten og Omegns Landboforening 1876 - 21
3. Hadsten og Omegns Landboforening 1876-1901 .. - 24
Husdyrholdet drøftes ..... - 24
Planteavlsproblemer ..... - 28
Udstillinger, præmiering, konsulent, medlemsblad - 30
Femogtyveårsjubilæet 1901 ..... - 31
Foreningens ledelse 1876-1901 (oversigt) .... - 33
Foredragsvirksomheden 1876-1901 (oversigt) .. - 34
4. Landboforeningens videre udvikling 1901-26 ..... - 36
Bestyrelsens virksomhed ..... - 36
Landboforeningens auktioner 1907-47 ..... - 38
Husmandssagen ..... - 40
Husholdningskredsen ..... - 41
Faglige udvalg og konsulentvirksomhed ..... - 42
Planteavlsarbejdet finder sin form ..... - 43
Husdyrbrugsarbejdet i fortsat udvikling ..... - 47
Regnskabssagen ..... - 49
Halvtredsårsjubilæum 1926 ..... - 51
Foreningens ledelse 1901-26 (oversigt) ..... - 53
5. Landboforeningen under kriseår - krigsår efterkrigsår 1926-51 - 54
Økonomibarometer og kriseår ..... - 54
Foreningens virke ..... - 55
Formandsskifte 1934 og 1940 ..... - 59
Ansættelse af egen konsulent ..... - 60
Befrielsen ..... - 61
Landboforeningens foretagsomhed efter krigen - 62

75-årsjubilæet 1951 ..... - 66
Foreningens ledelse 1926-51 ..... - 67
6. Landboforeningen 1951-76 ..... - 70
Oplysning - vejledning - kontrol ..... - 70
Fra landboforeningens arbejdsmark ..... - 72
7. Planteavlen ..... - 81
Planteavlskonsulentens arbejde ..... - 81
Planteavlsforsøgenes begyndelse i Danmark .. - 82
Lokale markforsøg på Hadstenegnen ..... - 86
Andet planteavlsarbejde ..... - 90
Sølvmedalje for landboflid ..... - 96
Høstudbyttestigning ..... - 98
8. Ungdomsarbejdet ..... - 100

J. R. Hansen:
9. Husdyrbruget ..... - 107
Hestene ..... - 108
Kvæget ..... - 115
Kontrolforeningerne ..... - 117
Kvægavlsforeninger ..... - 121
Hadstenegnens Kvægavlsforening ..... - 122
Kåring og tilsyn med kvægbesætninger ..... - 133
Hadstenegnens Fællesledelse ..... - 134
Gode besætninger ..... - 137
Svinene ..... - 139
Fårene ..... - 142
Dyrskuerne ..... - 143
Husdyrbrugsudvalget ..... - 148

H. J. Graversen:
10. Driftsøkonomi og regnskab ..... - 149
Regnskabskontoret i dag ..... - 151

Ida Andreasen:
11. Husholdningskredsen - husholdningsskolen ..... - 155

H. Land Jensen:
12. Landbrugsskolevirksomhed på Hadstenegnen .... - 161

Nydam Jensen:
13. Landboforeningens hjemby - Hadsten ..... - 167
14. Egnsarkivet i landbohistorisk belysning ..... - 177

H. Land Jensen:
15. Den hundredårige forening i de kommende dage - 182

J. R. Hansen:
16. Foreningens ledelse 1951-76 ..... - 186
Landboforeningens bestyrelse gennem 100 år ..... - 191